

Arbeids- og administrasjonsdepartementet

OM GRUNNLAGET FOR INNTEKTSOPPGJØRENE 2004

Hovedrapport

*Rapport nr 1, 2004
Foreløpig utgave*

fra

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene

Oslo, 20. februar 2004

Forord

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene legger med dette fram en foreløpig rapport foran inntektsoppgjørene i 2004. Den gir i stor grad oversikt over de samme områder som utvalgets rapporter foran inntektsoppgjørene i de senere årene. Det gjelder utviklingen i lønninger og inntekter, priser og konkurranseevne. Det gis dessuten en omtale av internasjonal økonomi og norsk økonomi. Som tidligere gis det anslag for prisutviklingen i inneværende år.

Rapporten bygger delvis på ufullstendige oppgaver fra foregående år. Det vil derfor bli lagt fram en endelig rapport med oppdaterte tall for enkelte områder i løpet av mars. Det gjelder særlig tall for lønnsutviklingen, for forholdet mellom kvinners og menns lønn og for lederlønn. I mars vil det også foreligge nye nasjonalregnskapstall som har betydning for deler av rapporten. Etter oppdateringen i mars vil rapporten bli trykket i NOU-serien.

Beregningsutvalget ble ved kronprinsregentens resolusjon av 5. desember 2003 gjenoppnevnt for en ny periode inntil 30. september 2007.

I tillegg til utvalgets medlemmer og sekretariatet har følgende deltatt i arbeidet med rapporten: Stein Gjerding, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund, Anders Kleppe, Akademikerne, Oddbjørn Eidem, Næringslivets Hovedorganisasjon, Ivar Jørgensen og Sissel Monsvold, Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon, Eirik Solberg, Kommunenes Sentralforbund, Bjørn Henriksen, Arbeidsgiverforeningen NAVO, Gisle Frøiland, Statistisk sentralbyrå, Arnulf Leirpoll og Roger Gunnarson, Arbeids- og administrasjonsdepartementet.

Oslo, 20. februar 2004

Svein Longva
leder

Ann Lisbet Brathaug

Anne-Kari Bratten

Ellen Horneland

Lars Haartveit

Solveig Lie

Olav Magnussen

Øystein Olsen

Erik Orskaug

Stein Reegård

Sigrud Russwurm

Tove Storrødvann

Bjørn Tore Stølen

Per Kristian Sundnes

Tormod Belgum, Arbeids- og administrasjonsdepartementet, sekretariatsleder

Ragnhild Nersten, Arbeids- og administrasjonsdepartementet

Torbjørn Eika, Statistisk sentralbyrå

Helga Birgitte Aasdalen, Finansdepartementet

Alexander Vik, Finansdepartementet

Trond Hjørungdal, Finansdepartementet

Innhold	Side
KAP 1 Den samlede inntektsutviklingen	5
1.1 Disponibel inntekt for Norge.....	5
1.2 Faktorinntekt, lønn og driftsresultat (kommer i mars).....	8
1.3 Endringer i funksjonell inntektsfordeling (kommer i mars).....	8
1.4 Den institusjonelle inntektsfordelingen (kommer i mars).....	8
KAP 2 Nærmere om inntektsutviklingen for husholdningene	9
2.1 Disponibel realinntekt i husholdningssektoren.....	9
2.2 Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger.....	15
2.3 Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2001 til 2003.....	18
KAP 3 Lønnsutviklingen i senere år	21
3.1 Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønnstakere.....	21
3.2 Lønnsutviklingen etter utdanning (kommer i mars).....	31
3.3 Deltidsansatte.....	31
3.4 Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder.....	32
3.4.1 Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO/NHO-området.....	32
3.4.2 Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-bedrifter.....	35
3.4.3 Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter.....	36
3.4.4 Lønnsutviklingen samlet for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter (både heltid og deltid).....	36
3.4.5 Lønnsutviklingen i andre områder i næringsvirksomhet.....	38
3.4.6 Lønnsutviklingen i offentlig sektor.....	41
3.4.7 Lønnsutviklingen i NAVO-området.....	43
3.4.8 Lønnsutviklingen for ledere i privat næringsvirksomhet (kommer i mars)..	44
3.5 Lønnsoverhenget.....	44
3.6 Lønnsutviklingen for kvinner og menn.....	47
KAP 4 Prisutvikling og konsumprisindeksen	51
4.1 Prisutviklingen i Norge og andre land.....	51
4.2 Nærmere om prisutviklingen i Norge.....	53
4.3 Prisutviklingen for enkelte offentlige og private varer og tjenester.....	58
KAP 5 Utviklingen i norsk industris konkurranseevne	62
5.1 Indikatorer for industriens kostnadsutvikling.....	63
5.1.1 Lønnskostnader.....	64
5.1.2 Kapitalkostnader.....	67
5.1.3 Andre kostnader.....	68
5.2 Produktivitetsutviklingen.....	69
5.3 Indikatorer for utviklingen i lønnsomheten.....	72
5.3.1 Makroøkonomiske lønnsomhetsmål (kommer i mars).....	73
5.3.2 Bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål.....	73
5.4 Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader i industrien i Norge og andre land	74
5.5 Markedsandeler på hjemme- og eksportmarkedene.....	80

KAP 6 Økonomiske utsikter	90
6.1 Internasjonal økonomi.....	90
6.2 Norsk økonomi.....	94
6.3 Anslag på konsumprisutviklingen i 2004.....	100

Vedlegg

Vedlegg 1 Nærmere om forutsetninger og metoder for anslaget på prisveksten.....	104
Vedlegg 2 Mellomoppgjørene 2003.....	109
Vedlegg 3 Definisjoner av en del lønnsbegreper m.m.....	120
Vedlegg 4 Om konkurransevnebegrepet.....	126
Vedlegg 5 Nærmere om den harmoniserte konsumprisindeksen	129
Vedlegg 6 Kursutviklingen for norske kroner.....	132
Vedlegg 7 Tabellvedlegg.....	138

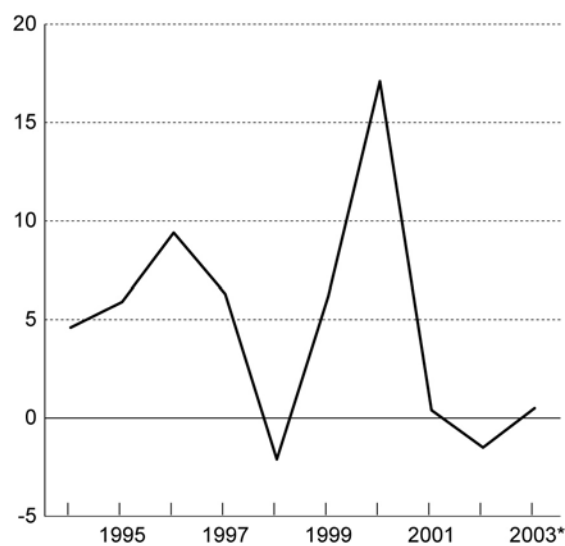
Kapittel 1

Den samlede inntektsutviklingen

- *Beregningsutvalget anslår at disponibel realinntekt for Norge økte med 0,5 prosent i 2003. Det var ingen markerte vekstbidrag fra produksjon, bytteforhold eller rente og stønadsbalansen. 2003 var det tredje året på rad med svak inntektsvekst, men sterk vekst i 1999 og 2000 førte likevel til at nivået på disponibel realinntekt for Norge i fjor lå nær 24 prosent høyere enn ved konjunkturtoppen i 1998 og nær 56 prosent høyere enn for 10 år siden.*

1.1 Disponibel inntekt for Norge

Disponibel inntekt for Norge økte i 2003 moderat, og det var ingen markerte vekstbidrag fra noen av hovedområdene. I de fem foregående årene var oljeprisen den helt dominerende faktor bak utviklingen, mens produksjonsutviklingen i Fastlands-Norge hadde en tilsvarende rolle i de fem foregående årene. Ifølge Beregningsutvalgets anslag var inntektsøkningen fra 2002 til 2003 på om lag 37 milliarder kroner. Disponibel inntekt for Norge i 2003 kom da opp i 1 328 milliarder kroner eller om lag 291 000 kroner per innbygger.

Figur 1.1 Disponibel realinntekt for Norge. Prosentvis vekst fra året før

* Foreløpig anslag

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

I de 3 siste årene har *disponibel realinntekt for Norge* endret seg forholdsvis lite, etter å ha økt kraftig i de to foregående årene. Ifølge Beregningsutvalget anslag økte disponibel realinntekt for Norge med 0,5 prosent i 2003, etter ett fall på 1,5 prosent året før og en økning på 0,4 prosent i 2001. Den reelle inntektsøkningen fra 1998 til 2000 var derimot på over 24 prosent.

Tabell 1.1 *Inntektsutviklingen for Norge. Milliarder kroner (løpende priser)¹⁾*

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*	2002*	2003 ²⁾
Bruttonasjonalprodukt	873,4	937,4	1026,9	1111,3	1132,1	1233	1469,1	1526,6	1520,7	1558
- Kapitalslit	143,2	149	154,8	164,1	175,6	188,5	204,9	216,4	214,5	219
= Nettonasjonalprodukt	730,2	788,4	872,1	947,2	956,6	1044,5	1264,2	1310,2	1306,2	1339
+ Formuesinntekt og lønn fra utlandet, netto	-15,4	-12,2	-12,2	-11,8	-9,4	-14,8	-14,4	-8,7	3,8	8
= Nasjonalinntekt	714,8	776,2	860	935,4	947,2	1029,7	1249,8	1301,5	1310	1347
+ Stønader og løpende overføringer fra utlandet, netto	-12,2	-13	-9,7	-9,9	-11,6	-11,3	-11,4	-15,1	-18,6	-19
= Disponibel inntekt for Norge	702,6	763,2	850,3	925,5	935,6	1018,4	1238,4	1286,4	1291,4	1328

* Foreløpige tall

1) Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

2) Beregningsutvalgets anslag

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 1.2 *Vekst i disponibel realinntekt for Norge¹⁾. Prosent*

	Gjennomsnitt		Endring fra året før								
	1994-2003	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*	2002*	2003 ²⁾
Vekst i disponibel realinntekt	4,5	4,6	5,9	9,4	6,3	-2,1	6,2	17,1	0,4	-1,5	0,5
Bidrag til vekst, prosentpoeng: ³⁾											
Produksjonsvekst i utvinning og rørtransport av råolje og gass ⁴⁾	0,6	2,1	1,4	1,9	1,2	-1,1	-0,6	0,8	0,7	0,1	-0,4
Produksjonsvekst i øvrige næringer ⁴⁾	2,6	4,1	4	4	4,3	3,5	2	1,3	1,5	0,8	0,3
Endring i bytteforholdet	1,2	-1,9	0,4	2,9	0,7	-4,6	5,3	14,9	-2,0	-3,1	0,3
Herav prisutviklingen på råolje og gass	0,6	-1,7	-0,8	3,2	-0,1	-4,5	4	12,3	-2,5	-3,3	0,4
Endring i rente- og stønadsbalansen overfor utlandet	0,2	0,3	0,4	0,5	0,1	0,2	-0,5	0,1	0,2	0,7	0,3

* Foreløpige tall

1) Inntektstallene er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, dvs. innenlandske sluttleveringer inklusive lagerendring, men eksklusive kapitalslit.

2) Beregningsutvalgets anslag

3) Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

4) Produksjonsvekst målt ved nettoproduktet regnet i faste priser.

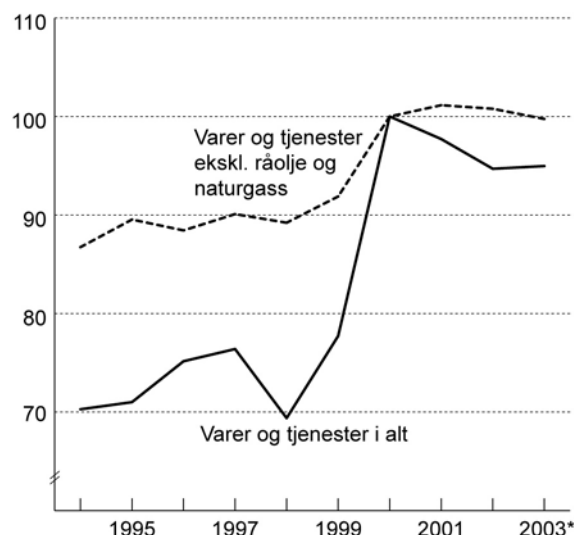
Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Veksten i disponibel realinntekt kan splittes i *bidrag* fra henholdsvis innenlandsk produksjonsvekst (nettonasjonalprodukt i faste priser), endring i rente- og stønadsbalansen overfor utlandet og endring i bytteforholdet overfor utlandet ("terms of trade").

Vekstbidragene er vist i tabell 1.2, der bidraget fra produksjonsvekst er splittet opp i petroleumsvirksomhet og øvrige næringer.

Bidraget fra *produksjonsveksten i petroleumsvirksomheten* til veksten i disponibel realinntekt for Norge ser ut til å ha vært svakt negativt i 2003, etter å ha gitt et positivt bidrag på 0,1 prosentpoeng året før. Fjorårets vekstbidraget fra *produksjonsutviklingen i øvrige næringer* er anslått til 0,3 prosentpoeng, mot 0,8 prosentpoeng året før. Dette er det klart laveste siden slutten av 1980-tallet.

Oljeprisutviklingen er særlig viktig for *utviklingen i bytteforholdet overfor utlandet*. Oljeprisen målt i dollar økte markert fra 2002 til 2003, men bare beskjedent målt i norske kroner. Dette medførte likevel at vekstbidraget fra endringen i bytteforholdet ble positivt, om enn anslått til bare 0,3 prosentpoeng. I de to foregående årene medførte fall i oljeprisen til svekkelse av bytteforholdet, etter at økte oljepriser i de to årene før det igjen resulterte i en kraftig bedring. Prisutviklingen på andre varer enn råolje og naturgass virket samlet sett svakt negativt i forhold til veksten i disponibel realinntekt for Norge i fjor, etter å ha bidratt i motsatt retning i de fire foregående årene.

Figur 1.2 Bytteforholdet overfor utlandet. 2000=100

* Foreløpig tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Oljeinntektene har bidratt til at Norge i 1996 kom over i en netto fordringsposisjon, og fordringene har siden vokst. Vekstbidraget fra *endringen i rente- og stønadsbalansen* er anslått til 0,3 prosentpoeng i 2003, mot 0,7 prosentpoeng i 2002. Netto formuesinntekter til Norge har i de to siste årene vært positive for første gang på over 50 år. At ikke vekstbidragene fra endringene i rente- og stønadsbalansen har vært større kan blant annet forklares av at utlendingers investeringer i Norge har vært konsentrert om rentebærende objekter, mens norske plasseringer i utlandet i større grad er preget av aksjekjøp, blant annet gjennom plasseringen av midlene til Statens petroleumsfond. Aksjeutbytte og kursgevinster blir dermed viktig for de samlede formuesinntekter for Norge. Løpende renteutbetalinger registreres i likhet med utbytte som en del av rente- og stønadsbalansen, mens kursendringer inngår i posten omvurderinger i kapitalregnskapet. Det at norske renter har ligget høyere enn rentene i utlandet har også bidratt til en relativt svak utvikling i rente- og stønadsbalansen.

Boks 1.1 Noen Inntektsbegreper i nasjonalregnskapet

Bruttonasjonalproduktet gir uttrykk for den samlede verdiskapingen i landet, utført av innenlandske produsenter i markedsrettet og ikke-markedsrettet virksomhet. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer *nettonasjonalproduktet* som netto verdiskaping eller netto inntekt opptjent i Norge.

Uten økonomisk samkvem med andre land ville nettonasjonalprodukt også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem vil imidlertid Norge ha finansinntekter av fordringer på utlandet og utlendinger ha tilsvarende inntekter på fordringer på oss, og vi kan motta og gi inntektsoverføringer. *Nasjonalinntekten* er den samlede inntekt som tilfaller nordmenn, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og andre primære inntekter fra utlandet til nettonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader og andre løpende overføringer fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram *disponibel inntekt for Norge*. Ved å deflatere disponibel inntekt for Norge med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, kommer en fram til begrepet *disponibel realinntekt for Norge*.

Bytteforholdet overfor utlandet er en betegnelse på forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de produkter Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytteforholdet trekker isolert sett disponibel realinntekt ned.

Nettonasjonalprodukt (nettoprodukt i en næring) fratrukket *netto produksjonsskatter* og *lønnkostnader* gir *driftsresultat*. Lønnkostnadene omfatter kontant- og naturallønn utbetalt til arbeidstakerne og arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier. Driftsresultatet utgjør det beregnede overskuddet og kan tolkes som godtgjøring til produksjonsfaktorene kapital og eiernes egen arbeidsinnsats. Som følge av at tall for driftsresultat beregnes som restposter, må en regne med til dels store feilmarginer i disse anslagene.

I den *institusjonelle inntektsfordelingen* splittes disponibel inntekt for Norge opp etter hvilke institusjonelle sektorer inntektene tilfaller. Blant institusjonelle sektorer skiller en vanligvis mellom: Offentlig forvaltning, finansielle foretak, ikke-finansielle foretak, husholdninger og utlandet.

Offentlig forvaltning består av statsforvaltningen (inklusive trygdeforvaltningen) og kommuneforvaltningen. Inntektene består i hovedsak av skatt på inntekt og formue, trygde- og pensjonspremier og produksjonsskatter. De viktigste postene på utgiftssiden ved beregning av disponibel inntekt er produksjonssubsidier og stønader til private konsumenter.

Finansforetak består av Norges Bank, private og offentlige banker, forsikringselskaper, kredittforetak og andre finansieringsinstitusjoner.

Ikke-finansielle foretak (selskaper) består av statsforetak (inklusive statens forretningsdrift), kommuneforetak og private ikke-finansielle foretak.

Husholdningssektoren omfatter alle personer hjemmehørende i Norge og ideelle organisasjoner med virksomhet rettet mot husholdningene.

MERKNAD: Det har ikke kommet nye reviderte tall eller anslag i avsnittene 1.2 Faktorinntekt lønn og driftsresultat, 1.3 Endringer i funksjonell inntektsfordeling, 1.4 Den institusjonelle inntekts fordeling siden forrige rapport (NOU 2003:20)

Kapittel 2

Nærmere om inntektsutviklingen for husholdningene

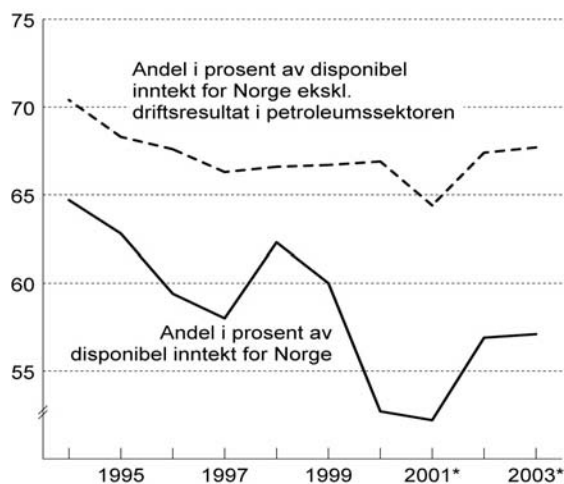
I avsnitt 2.1 gjengis tall for husholdningenes disponible realinntekt basert på nasjonalregnskapet. I avsnitt 2.2 presenteres mer detaljerte tall for inntektsutviklingen for utvalgte eksempler på lønnstakerhusholdninger der en spesielt fokuserer på betydningen av ulik lønnsutvikling og skattesystemet. I avsnitt 2.3 omtales utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden.

2.1 Disponibel realinntekt i husholdningssektoren

- *Husholdningenes disponible realinntekt gikk ifølge anslag fra Beregningsutvalget opp med 0,8 prosent fra 2002 til 2003. Dette er en historisk sett lav vekst, men må ses på bakgrunn av den høye veksten året før. Lønnsinntektene og stønadene fra det offentlige ga de største bidragene til inntektsveksten. Regnet per person gikk disponibel realinntekt opp med 0,2 prosent i 2003.*

Nasjonalregnskapets inntektsregnskap inneholder en samlet oversikt over husholdningssektorens inntekter og utgifter, dvs. etter at en har summert over alle økonomiske enheter hjemmehørende i husholdningssektoren. (For en nærmere redegjørelse for hva som inngår i husholdningssektoren se boks 2.1)

Figur 2.1 viser husholdningenes disponible inntekt som andel av disponibel inntekt for Norge, og som andel av disponibel inntekt for Norge eksklusive driftsresultatet i petroleumssektoren. I 1999 steg oljeinntektene kraftig og veksten i husholdningenes disponible inntekt flatet ut, noe som bidro til at husholdningenes andel av disponibel inntekt for Norge falt. Denne utviklingen fortsatte i 2000 og 2001, med moderat til svak vekst i husholdningenes disponible inntekt og kraftigere vekst i oljeinntektene. I 2002 ble oljeinntektene noe redusert i forhold til de to foregående årene. Samtidig var det kraftig vekst i husholdningenes inntekter, noe som førte til at andelen igjen økte. For 2003 har Beregningsutvalget anslått at andelen er omtrent på høyde med andelen i 2002. Husholdningenes andel av disponibel inntekt for Norge eksklusive driftsresultatet i petroleumssektoren har vist et jevnere forløp, med en nedadgående tendens i konjunkturoppgangen etter 1993 og fram til 1997. For hele perioden 1997 - 2003 har andelen vist en svakt økende tendens hvis en ser bort fra 2001, hvor andelen falt kraftig. I 2002 kom andelen opp på om lag samme nivå som i perioden 1997-2000, og Beregningsutvalget anslår at andelen ligger på omtrent samme nivå i 2003.

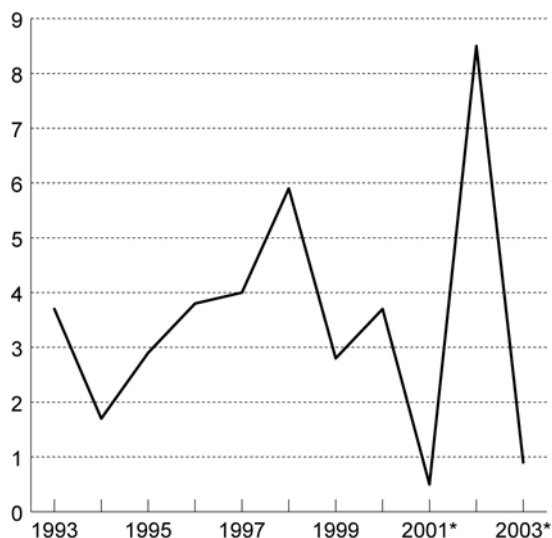

Figur 2.1 Husholdningenes disponible inntekt

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 2.1 viser husholdningenes inntekter og utgifter fordelt på ulike poster. Det har siden starten på konjunkturoppgangen rundt 1993 vært høy vekst i husholdningenes disponible realinntekt. Veksten var spesielt høy i årene 1996-1998. I perioden 1994 - 2003 var den gjennomsnittlige veksten 3,5 prosent per år. Ifølge anslag fra Beregningsutvalget økte husholdningenes disponible realinntekter med 0,8 prosent i 2003. Dette er hele 7,7 prosentpoeng lavere enn veksten i 2002 og omtrent på høyde med veksten i 2001. Gjennomsnittlig vekst de siste 3 år har vært 3,3 prosent. Dette er noe lavere enn den gjennomsnittlige årsveksten i perioden 1994-2003. De store svingningene i inntektsveksten i de siste årene, skyldes i all hovedsak både store positive og negative vekstbidrag fra mottatt aksjeutbytte. Størrelsen på utbetalt aksjeutbytte kan til dels styres av husholdningene selv gjennom foretak der husholdningene eier majoriteten av aksjene. Det ser ut til at skattemessige tilpasninger har bestemt mye av utviklingen i mottatt aksjeutbytte de siste 4 årene.

Figur 2.2 Vekst i disponibel realinntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner.

Prosentvis endring fra året før.

* Foreløpig tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 2.1 Husholdninger og ideelle organisasjoner. Inntekter og utgifter¹⁾. 1994-2003
Milliarder kroner

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*	2002*	2003 ⁶⁾	gj.snitt
Inntekter	646,7	680,3	715,4	757,7	827,4	878,0	938,5	981,4	1058,9	1086	
Lønnsinntekter	349,1	372,2	396,1	428,6	468,4	498,6	524,2	554,1	584,7	605	
Blandet inntekt ²⁾	88,1	90,7	88,5	89,3	92,1	92,9	96,0	97,6	101,1	104	
Herav: Tjenester fra egen bolig	42,9	41,8	40,6	37,9	38,5	39,7	39,9	40,2	43,3		
Formuesinntekter	39,3	43,5	43,9	42,4	52,8	57,9	71,1	64,3	96,8 ⁶⁾	81	
Herav: Avkastning på forsikringskrav ³⁾	17,2	18,5	18,6	18,7	19,7	17,8	19,8	23,5	26,0		
Offentlige stønader	140,5	145,0	152,7	158,8	169,8	182,1	195,1	209,5	225,2	244	
Andre inntekter ⁴⁾	29,8	28,8	34,2	38,5	44,3	46,6	52,1	55,9	51,2	52	
Utgifter	192,0	200,8	210,7	220,5	244,4	266,6	285,5	309,6	324,5	328	
Skatt av inntekt og formue	137,1	147,0	159,2	174,4	189,7	201,2	216,3	228,9	239,7	249	
Formuesutgifter	47,8	46,5	44,9	38,5	46,5	56,5	59,4	71,4	76,5	70	
Andre utgifter ⁴⁾	7,1	7,3	6,7	7,5	8,2	8,8	9,7	9,3	8,3	9	
Disponibel inntekt	454,7	479,4	504,7	537,3	582,9	611,5	653,0	671,9	734,4 ⁶⁾	758	
Disponibel realinntekt ⁵⁾	549,4	565,6	587,2	610,8	646,7	664,8	689,3	692,8	752,0 ⁶⁾	758	
Vekst i disponibel realinntekt, prosent	1,7	2,9	3,8	4,0	5,9	2,8	3,7	0,5	8,5	0,8	3,5

* Foreløpige tall.

- 1) På grunn av avrundning summerer ikke underkomponentene seg nøyaktig opp til totaltallet.
- 2) Blandet inntekt er den delen av driftsresultatet som tilfaller husholdningssektoren. Denne inntekten inkluderer også avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie i egen næringsvirksomhet. Tjenester fra egen bolig, eller driftsresultat fra egen bolig, er en beregnet avkastning av boligkapitalen.
- 3) Avkastning på forsikringskrav er avkastningen på husholdningenes fordringer på forsikringsselskap, og private pensjonskasser og fond. Disse fordringene er i all hovedsak verdien av private livs- og pensjonsforsikringer.
- 4) Andre inntekter består av stønader fra utlandet, netto overføringer til ideelle organisasjoner og overføringer til husholdninger fra innenlandske sektorer utenom det offentlige. Andre utgifter omfatter stønader til utlandet og overføringer fra husholdninger til innenlandske sektorer utenom det offentlige.
- 5) 2003-kroner. Nasjonalregnskapets prisindeks for konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner er brukt som deflator. Denne prisindeksen avviker bl.a. på grunn av definisjonsforskjeller noe fra konsumprisindeksen (KPI). For 2003 har Beregningsutvalget anslått at prisveksten på konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner var 2,4%. Dette er om lag som veksten i KPI.
- 6) Anslag fra Beregningsutvalget. Det foreligger ingen reviderte nasjonalregnskapstall for 2002. Ny informasjon om mottatt aksjeutbytte fra nylig publiserte tall fra Selvangivelsesstatistikken har blitt innarbeidet av Beregningsutvalget i posten formuesinntekter for 2002. Det er i beregningen lagt til grunn et aksjeutbytte på 42,5 milliarder kroner, slik det framgår fra Selvangivelsesstatistikken. Dette har medført at posten har blitt oppjustert med 12,5 milliarder kroner i forhold til nasjonalregnskapets foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 2.2 og 2.3 viser hvordan de ulike inntekts- og utgiftskomponentene har bidratt til veksten i husholdningenes disponible realinntekter i perioden 1994-2003¹⁾. Bidragene fra lønnsinntekter har jevnt over vært var store i de siste 10 årene med unntak av 2000 hvor bidraget var mer beskjedent. Anslag fra Beregningsutvalget viser at vekstbidraget fra lønnsinntektene var på bare 6,3 milliarder i 2003, noe som tilsvarer 0,8 prosentpoeng. Dette er hele 3,1 prosentpoeng lavere enn lønnsbidraget i 2002, og det laveste bidraget lønnsinntektene har gitt til disponibel realinntekt i hele 10-års perioden.

¹⁾ Bidragene fra de ulike inntekts- og utgiftskomponentene må ses i sammenheng. Et eksempel kan være at når det positive bidraget fra lønnsinntektene øker, medfører dette automatisk at det negative bidraget fra skatt av inntekt og formue også øker.

Tabell 2.2. Disponibel realinntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Endring i milliarder 2003-kroner.

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*	2002*	2003 ¹⁾	gj.snitt
Endring i disponibel realinntekt	9,1	16,1	21,6	23,6	35,9	18,1	24,5	3,5	59,2 ¹⁾	6,0	21,8
Bidrag fra											
- Lønnsinntekter	14,8	17,3	21,8	26,4	32,3	22,4	11,3	18,0	27,3	6,3	19,8
- Blandet inntekt	0,6	0,5	-3,9	-1,4	0,6	-1,2	0,4	-0,7	2,9	0,5	-0,2
- Offentlige stønader	0,8	1,3	6,7	2,9	7,8	9,6	8,0	10,1	14,5	13,4	7,5
- Skatt av inntekt og formue	-8,9	-7,7	-11,8	-13,1	-12,1	-8,4	-9,6	-7,7	-9,4	-3,6	-9,2
- Netto formuesinntekter	3,3	6,7	2,4	5,5	2,6	-5,4	10,8	-19,6	28,1 ¹⁾	-9,8	2,5
- Andre inntekter netto	-1,5	-2,0	6,5	3,3	4,7	1,1	3,6	3,4	-4,2	-0,9	1,4

* Foreløpige tall

1) Anslag fra Beregningsutvalget

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 2.3. Bidrag til vekst i disponibel realinntekt. Prosentpoeng.

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*	2002*	2003 ¹⁾	gj.snitt
Vekst i disponibel realinntekt.											
Prosent	1,7	2,9	3,8	4,0	5,9	2,8	3,7	0,5	8,5	0,8	3,5
Bidrag fra											
- Lønnsinntekter	2,7	3,2	3,9	4,5	5,3	3,5	1,7	2,6	3,9	0,8	3,2
- Blandet inntekt	0,1	0,1	-0,7	-0,2	0,1	-0,2	0,1	-0,1	0,4	0,1	0,0
- Offentlige stønader	0,1	0,2	1,2	0,5	1,3	1,5	1,2	1,5	2,1	1,8	1,1
- Skatt av inntekt og formue	-1,6	-1,4	-2,1	-2,2	-2,0	-1,3	-1,4	-1,1	-1,4	-0,5	-1,5
- Netto formuesinntekter	0,6	1,2	0,4	0,9	0,4	-0,8	1,6	-2,8	4,1 ¹⁾	-1,3	0,4
- Andre inntekter netto	-0,3	-0,4	1,2	0,6	0,8	0,2	0,5	0,5	-0,6	-0,1	0,2

* Foreløpige tall

1) Anslag fra Beregningsutvalget

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Offentlige stønader, som er den viktigste inntektskilden for pensjonister og trygdede, har i perioden 1994-2003 gitt positive bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekt. I perioden fra 1993 til 1997 var bidragene fra offentlige stønader gjennomgående beskjedne. Nedgangen i antall arbeidsledige forklarer mye av denne utviklingen. I perioden 1998-2002 var bidraget fra offentlige stønader gjennomgående høyt. Dette må ses i sammenheng med en økning i pensjonssatsene, vekst i antall pensjonister, samt innføring av kontantstøtteordningen i perioden. For 2003 viser anslag fra Beregningsutvalget at posten ga et vekstbidrag på 13,4 milliarder kroner, som tilsvarer 1,8 prosentpoeng.

Bidragene fra *skatt av inntekt og formue* vil, med uendrede gjennomsnittlige skattesatser, være negative så lenge realinntektene øker. De negative vekstbidragene for årene 1994-2003 har sammenheng med realinntektsveksten som fant sted i denne perioden. Beregningsutvalget anslår at skatt av inntekt og formue bidro til å redusere veksten i husholdningenes disponible realinntekt med 3,6 milliarder 2003-kroner fra 2002 til 2003, tilsvarende 0,5 prosentpoeng. Det relativt beskjedne negative bidraget må ses i sammenheng med den beskjedne realinntektsveksten og spesielt den beskjedne veksten i lønnsinntektene.

Husholdningenes formuesinntekter består av renter på bankinnskudd, aksjeutbytte, beregnet avkastning på forsikringskrav og leieinntekter fra landeiendom. Formuesutgiftene består i all hovedsak av gjeldsrenter. Utviklingen i *netto formuesinntekter* bidro positivt til veksten i husholdningenes disponible realinntekter i perioden 1994-1998, blant annet som en følge av

den sterke finansielle konsolideringen i husholdningene. I perioden 1998-2000 endret dette bildet seg noe. En markant økning i rentene i 3. kvartal 1998 bidro til en økning i husholdningenes netto renteutgifter. Denne utgiftsøkningen ble til en viss grad motvirket av at husholdningenes aksjeutbytte også økte, slik at posten ga et svakere positivt bidrag til den sterke veksten i husholdningenes disponible realinntekt i 1998. Det var en betydelig økning i netto renteutgifter i 1999. Inntektene fra aksjeutbytte økte ikke like mye, slik at posten netto formuesinntekter ga et negativt vekstbidrag på 0,8 prosentpoeng. Netto renteutgifter økte også i 2000, men aksjeutbytte økte også kraftig, noe som har bidratt til et positivt vekstbidrag fra netto formuesinntekter på 1,6 prosentpoeng. I 2001 viser foreløpige tall fra nasjonalregnskapet at posten ga et negativt bidrag til veksten i disponibel realinntekt på 2,8 prosentpoeng. Dette må ses i sammenheng med en kraftig nedgang i mottatt aksjeutbytte, samt fortsatt høyere vekst i rentebærende gjeld enn i rentebærende fordringer. For 2002 viser anslag fra Beregningsutvalget at endringene i netto formuesinntekter bidro med hele 28,1 milliarder 2003-kroner til veksten i husholdningenes disponible realinntekt, tilsvarende 4,1 prosentpoeng. Dette skyldes i hovedsak en kraftig vekst i utbetalt aksjeutbytte i 2002²⁾. For 2003 har Beregningsutvalget anslått at posten ga et negativt bidrag til veksten i disponibel realinntekt på 9,8 milliarder 2003-kroner, noe som tilsvarer 1,3 prosentpoeng. Dette forklares med at økningen i netto renteinntekter i fjor, var mindre enn antatt nedgang i mottatt aksjeutbytte. Tallene for mottatt aksjeutbytte er imidlertid fortsatt svært usikre.

Disponibel realinntekt og antall personer

Inntektstall fra inntektsregnskapet for husholdningssektoren er summariske i den forstand at de ikke korrigerer for endringer i husholdningenes antall og sammensetning. Disponibel realinntekt regnet per person kan for 2003 anslås til i overkant av 165 000 kroner. Med omtrent 2,3 personer per husholdning (jfr. Folke- og bolig tellingen 2001) blir gjennomsnittlig disponibel realinntekt per husholdning i overkant av 380 000 kroner. I tabell 2.4 vises årlig prosentvis vekst i disponibel realinntekt i husholdningssektoren regnet per person i perioden 1994-2003. I denne perioden har den årlige gjennomsnittlige veksten i disponibel realinntekt per person vært på 2,9 prosent. For 2003 viser Beregningsutvalgets anslag en vekst på kun 0,2 prosent. Dette er hele 7,7 prosentpoeng lavere enn veksten i 2002. Gjennomsnittlig vekst de siste 3 årene har vært på 2,7 prosent, som er noe lavere enn den gjennomsnittlige veksten de siste 10 årene.

Tabell 2.4 Vekst i disponibel realinntekt per person¹⁾. Prosent

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*	2002 ²⁾	2003 ²⁾	gj.snitt
Disponibel realinntekt per person	1,1	2,4	3,3	3,4	5,2	2,0	3,1	0,1	7,9	0,2	2,9

* Foreløpige tall

1) Basert på tall fra folkemengden ved utgangen av året.

2) Anslag fra Beregningsutvalg

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

²⁾ Beregningsutvalget legger til grunn nylig publiserte tall fra Statistisk sentralbyrås Selvangivelsesstatistikk i sine anslag for denne posten. Tallene vil derfor avvike fra det som er publisert av nasjonalregnskapet. Se også fotnote 6 i tabell 2.1.

Boks 2.1 Nærmere om noen begreper knyttet til husholdningenes inntekter

Utviklingen i husholdningenes *disponible realinntekter* blir i hovedsak bestemt av fire forhold; inntektsutviklingen, skatteendringer, utviklingen i netto formuesinntekter og prisutviklingen.

- En personhusholdning kan ha *inntekt* fra flere kilder, f.eks. lønnsinntekt og blandet inntekt, som er driftsresultatet fra næringsvirksomhet, som inkluderer avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie. Husholdningene kan ha formuesinntekter som består av renteinntekter på bankinnskudd, utbytte på aksjer, avkastning på forsikringskrav og leieinntekter fra landeiendom. Husholdningen kan også ha inntekter fra pensjoner og andre trygdeordninger. En lønnstakerhusholdning har lønn som hovedinntekt, mens blandet inntekt og trygder er hovedinntekter for henholdsvis personlig næringsdrivende og trygdede. Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig ifølge konvensjonene i nasjonalregnskapet regnes som konsumert i sin helhet det året de anskaffes. I tråd med dette inngår derfor ikke beregnet avkastning på varige konsumgoder (utenom bolig) som inntekt i nasjonalregnskapets inntektsregnskap. Husholdningene er derimot eiere av produksjonssektoren for bolig tjenester i regnskapet, og mottar følgelig den beregnede avkastningen på boligkapitalen i denne sektoren som en del av sin inntekt.
- Tallene i dette kapittelet inneholder også inntektene og utgiftene til Ideelle organisasjoner. Ideelle organisasjoner er enheter som tilbyr sine tjenester til husholdningene, og som hovedsakelig er engasjert i ikke-markedsrettet virksomhet. Deres hovedinntektskilder er overføringer fra offentlig forvaltning, medlemskontingenter og frivillige bidrag fra husholdninger og foretak.
- *Skatten* for ulike husholdninger kan variere selv om den samlede inntekten i utgangspunktet er lik. Ulike inntektsarter kan etter skattereglene bli behandlet forskjellig. Skattene vil også være avhengige av hvordan husholdningene innretter seg. F.eks. vil skattene avhenge av om inntekten i husholdningen er opptjent av en eller flere personer og fordelingen av inntekt dem i mellom. Videre kan fortsatt en husholdning til en viss grad påvirke skattens størrelse ved sin finansielle tilpasning.
- I nasjonalregnskapet kommer husholdningenes totale formuesutgifter til fratrukk ved beregning av disponibel inntekt. Kjøp av varige konsumgoder utenom bolig regnes i nasjonalregnskapet som konsum og ikke som investering. I tråd med dette tas det ikke hensyn til at beholdningen av de varige konsumgodene (utenom bolig) gir en avkastning gjennom flere år. Hvis kjøp av disse varige godene lånefinansieres kommer renteutgiftene til fradrag ved beregning av disponibel inntekt i nasjonalregnskapet.
- Beregninger av *disponibel realinntekt* krever en omregning til faste priser, dvs. en må dividere den løpende inntekten med en *prisindeks*. Valget av prisindeks er ikke opplagt. Det vanlige er å deflatere husholdningenes inntekter med en felles prisindeks - enten konsumprisindeksen eller nasjonalregnskapets prisindeks for husholdningers og ideelle organisasjoners totale forbruk. I beregningene i denne rapporten er den sistnevnte prisindeksen benyttet.
- Det bør understrekes at disponibel realinntekt ikke gir direkte uttrykk for *levestandard*. Ett problem i denne forbindelse er knyttet til bruk av en felles prisindeks som nevnt ovenfor. En får ikke tatt hensyn til at husholdninger kan ha ulik forbrukssammensetning og at prisene på ulike varer og tjenester varierer for ulike husholdninger. Videre bør det påpekes at offentlig konsum ikke er med i beregningene selv om denne posten er et viktig bidrag til levestandardene. Skatt på inntekt og formue kommer til fradrag i disponibel inntekt, og endringer i produksjonsskatter tas hensyn til gjennom virkninger på prisene.

- Motytelsene, bortsett fra kontantytelser i form av stønader og pensjoner o.l., faller derimot utenfor.
- Det bør også nevnes at enkelte inntektskomponenter som inntektsføres i nasjonalregnskapet, ikke utbetales til husholdningene det aktuelle året. Et eksempel på dette er avkastning på husholdningenes forsikringskrav.
- *Omvurdering* av aktiva, f.eks. ikke realiserte aksjegevinstertap, endringer i verdien av boligkapitalen o.l., inngår ikke i begrepet disponibel inntekt slik det er presisert ovenfor. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmulighetene over tid, men hører begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdningene.

2.2 Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger

- *Lønnstakere hadde en gjennomsnittlig økning i reallønn etter skatt på om lag 2 prosent fra 2002 til 2003. For hovedgrupper av lønnstakerne lå veksten mellom om lag 1¼ og 3 prosent. Veksten i reallønn etter skatt fra 2001 til 2002 var i gjennomsnitt på 4,5 pst.*

Avsnitt 2.1 gjengir tall for husholdningenes samlede disponible realinntekt basert på nasjonalregnskapet, som i tillegg til lønnsinntekter bl.a. omfatter pensjonsinntekter, blandet inntekt (i hovedsak driftsresultatet fra næringsvirksomhet) og netto formuesinntekter, jf. boks 2.3. I dette avsnittet studeres utviklingen i kjøpekraft for ulike grupper lønnstakerhusholdninger, dvs. som har lønn som hovedinntektskilde. Reelle endringer i skatter vil medføre forskjeller i lønnsveksten før og etter skatt. I tillegg vil økning i priser normalt bidra til at lønn etter skatt øker mindre reelt enn nominelt. Veksten i reallønn etter skatt forteller hvordan kjøpekraften for lønnsinntekten for ulike grupper lønnstakere endrer seg.

Økningen i gjennomsnittlig reallønn³ etter skatt for lønnstakere med et fullt normalårsverk (uten overtid) var om lag 2,1 prosent fra 2002 til 2003. Veksten i husholdningenes reallønnsinntekter, som i tillegg til lønnsveksten er påvirket av utviklingen i antall utførte årsverk, var 0,8 prosent i samme periode. Veksten i husholdningenes disponible realinntekt regnet pr. person var 0,2 prosent fra 2002 til 2003.⁴

2.2.1 Nærmere om beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt fra 2001 til 2003 for hovedgrupper av lønnstakere

Reglene for beskatning av lønnsinntekt har i stor grad vært uendret i perioden 1992 til 2004. Maksimal skatt på alminnelig inntekt har vært 28 prosent i disse årene. Maksimal marginalsatt på lønn var 48,8 prosent i 1992, 49,5 prosent fra 1993 til 1998 og 49,3 prosent i 1999 og 55,3 prosent i 2000 til 2004. I de senere årene har det blitt vedtatt enkelte skattelettelse på lønnsinntekter gjennom økninger i bunnfradragene og lettelse i toppskatten. Skattesatser og inntektsgrenser mv. for inntektsårene 2000 til 2004 fremgår i tabell 7.1 i vedlegg 7.

³ Utgangspunktet for beregningene i dette avsnittet er gjennomsnittlig årslønn for lønnstakere som har utført et fullt normalårsverk uten overtid.

⁴ Negative vekstbidrag fra netto formuesinntekter og blandet inntekt for husholdningene som gruppe og ulik vekst i antall årsverk og antall personer var viktige kilder til den ulike inntektsveksten for de to inntektsbegrepene. Den ulike inntektsveksten skyldes bl.a. også at de to inntektsbegrepene er forskjellige og at det er benyttet ulike deflatorer.

I tabell 2.5 legger Beregningsutvalget fram beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt for hovedgrupper av lønnstakere fra 2001 til 2003. Det er i hovedsak tatt utgangspunkt i nivå og vekst i årslønn som gjengis i tabell 3.1.

Tabell 2.5 Beregnet vekst i reallønn etter skatt pr. årsverk i utvalgte forhandlingsområder. Enslige med standardfradrag

Grupper	Årslønn i 2002, kr	2001-2002		2002-2003	
		Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Anslått lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
Industriarbeidere ¹⁾	279 600	5,0	3,7	3½	1,2
Industrifunksjonærer ²⁾	399 800	6,1	5,7	4½	2,4
HSH-bedrifter i varehandel ³⁾	283 600	5,0	3,7	4,3	1,9
Forretnings- og sparebanker og forsikring ⁴⁾	355 100	6,2	5,6	4½	2,4
Statsansatte	313 400	5,9	5,0	4,3	1,9
Skoleverket	331 700	8,2	7,1	5,4	3,1
Kommuneansatte	264 400	6,0	4,6	4½	2,1
Veid snitt av alle grupper⁵⁾	308 000	5,7	4,5	4,5	2,1

1) Gjelder for industriarbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke. Omfatter industriarbeidere som inngår i NHO-bedrifter

2) Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter.

3) Tall for HSH-bedrifter i varehandel er for heltidsansatte

4) Dekker noen flere grupper enn forhandlingsområdet. Forsikring er ikke med i tallgrunnet for lønnsveksten fra 2001 til 2002

5) Gjennomsnittet er veid med andel av total utbetalt lønn som vekt. Gjennomsnittet gjelder alle grupper, også de som ikke inngår i tabellen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 2.5 viser at lønnstakere som har hatt en årslønn og en lønnsvekst som tilsvarer gjennomsnittet for alle grupper, har fått en økning i reallønn etter skatt⁵ på 2,1 prosent fra 2002 til 2003. Dette er en reduksjon i veksten på 3,2 prosentpoeng i forhold til veksten fra 2000 til 2001. Reduksjonen skyldes høyere prisvekst og lavere nominell lønnsvekst. I 2002 ble det i tillegg gitt skattelettelser som berørte mange med gjennomsnittsinntekter, mens skattelettelsene i 2003 ikke gir så store utslage.

Vekst i reallønn etter skatt varierer en del for de ulike gruppene uavhengig av den nominelle lønnsveksten. Dette har først og fremst sammenheng med lettelse i toppskatten i årene 2002 og 2003. For grupper som var/er innenfor toppskattgrensen vil høyere innslagspunkt i toppskatten slå ut i relativt høyere reallønnsvekst enn for grupper med gjennomsnittlig årslønn lavere enn innslagspunktet for toppskatt. I 2001 og 2002 var innslagspunktet i toppskatten i trinn 1 hhv. 289 00 kroner og 320 000 kroner, mens grensen økte til 340 700 kroner i 2003. Videre vil lettelse i beskatningen gjennom endrede grenser, som for eksempel økt øvre grense i minstefradraget, gi ulike utslag for veksten i reallønn etter skatt avhengig av lønnsnivå.

For industriarbeidere økte reallønnen etter skatt i gjennomsnitt med 1,2 prosent fra 2002 til 2003, mens økningen for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter var 2,4 prosent i samme

⁵ Det er sett bort fra endringer i skattemessige fradrag den enkelte måtte ha hatt utover standardfradrag, jf. boks 2.2.

periode. For kommuneansatte økte reallønnen etter skatt i gjennomsnitt med 2,1 prosent fra 2002 til 2003. Veksten for statsansatte var på 1,9 prosent. For ansatte i skoleverket økte reallønnen etter skatt med 3,1 prosent i denne perioden.

Tabellen illustrerer at ansatte i HSH-bedrifter innen varehandelen har fått en vekst i reallønn etter skatt på om lag 1,9 prosent fra 2002 til 2003. I samme periode hadde ansatte innen finanstjenester tilsvarende en kjøpekraftsutvikling på om lag 2,4 prosent.

Beregningsutvalget har også sett på hva familietyper kan bety for kjøpekraftsutviklingen. I tabell 2.6 har en beregnet utviklingen i reallønn etter skatt for lønnstakere med en lønnsinntekt i 2002 på henholdsvis 275 000 kroner og 500 000 kroner. Beregningene er utført for enslige lønnstakere hhv. uten barn og med ett barn, for lønnstakere som forsørger ektefelle og to barn, og for ektepar der begge ektefeller arbeider og har to barn.

De generelle forutsetningene for beregningene er nærmere omtalt i boks 2.2.

Boks 2.2   Beregninger av endringer i reallønn etter skatt

Beregningene av endringer i reallønn etter skatt i dette avsnittet bygger på følgende forutsetninger:

- Inntektstakeren mottar bare én inntektsart (lønn).
- Det er bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller de fleste lønnstakere. Det vil bl.a. si at det kun gis standardfradrag i inntekt (personfradrag, minstefradrag og særskilt fradrag i arbeidsinntekt).
- Barnetrygd regnes som negativ skatt. Det er ikke tatt hensyn til andre overføringer fra offentlige budsjetter, herunder kontantstøtten som ble innført fom. 1.8.1998.
- Det er brukt samme prisindeks (konsumprisindeksen) for alle husholdningstyper ved omregning til reallønn. Konsumprisindeksen økte med 1,3 prosent fra 2001 til 2002 og med 2,5 prosent fra 2002 til 2003.

Beregninger basert på så enkle forutsetninger må brukes med forsiktighet. Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse:

- Resultatene indikerer i hvilken retning endringer i sentrale skatteregler isolert sett trekker.
- Siden det bare forhandles om lønn, kan beregninger der en kun endrer lønnsinntekten være av særlig interesse.
- Beregningsmåten tilsier likevel at det ikke legges vekt på mindre avvik mellom gruppene.

Den nominelle lønnsinntekten etter skatt beregnes ved at en trekker inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra lønnsinntekten. For barnefamilier tar en også hensyn til barnetrygden. Lønnsinntekt etter skatt beregnet på denne måten gir uttrykk for hva lønnstakeren har til disposisjon av lønnsinntekten (og eventuelt barnetrygden) til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester etter at samlede skatter er betalt. En kommer deretter fram til reallønn etter skatt ved å deflatere den nominelle lønnsinntekten etter skatt med endringen i konsumprisindeksen. Endringen i reallønn etter skatt blir da den prosentvise forskjellen mellom årets og fjorårets reallønn etter skatt.

Utvalget har i beregningene i tabell 2.6 lagt til grunn en lønnsvekst på 5,7 prosent fra 2001 til 2002 og 4,5 prosent fra 2002 til 2003.

Tabell 2.6 Beregnet vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger.

	2001-2002		2002-2003	
	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
Lønnsinntekt				
<i>275 000 kroner i 2002</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹⁾	5,7	4,3	4,5	2,1
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år /Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2),3)}	5,7	3,7	4,5	1,6
<i>500 000 kroner i 2002</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹⁾	5,7	5,0	4,5	2,3
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år /Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2),3)}	5,7	3,2	4,5	2,0
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 325 000 kroner og den andre 175 000 kroner ⁴⁾	5,7	4,6	4,5	2,1

1) Enslige lønnstakere uten barn blir liknet i klasse 1.

2) Ektepar med én inntekt og enslige med forsørgeransvar, vil bli liknet i klasse 2.

3) Enslige forsørgere får barnetrygd for ett barn mer enn de forsørger

4) Ektefellene i dette typehusholdet vil bli liknet særskilt i klasse 1.

Kilde: Beregningsutvalget.

Tabell 2.6 illustrerer hvordan kjøpekraften for noen utvalgte husholdningstyper, med og uten barn, påvirkes av skatteendringene fra 2002 til 2003. Med de forutsetningene som er valgt, varierer økningen i reallønnen etter skatt for de utvalgte typehusholdningene fra 1,6 prosent til 2,3 prosent i denne perioden. Økningen i reallønnen etter skatt er relativt høyest for husholdninger uten barn. Dette skyldes at barnetrygdsatsene er underregulert ift. lønnsveksten i perioden.

2.2.2 Kort om endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2003 til 2004

Skattereglene for lønnstakere for 2004 er i hovedsak justert med forventet lønnsvekst. Det særskilte fradraget i arbeidsinntekt (også kalt lønnsfradraget) ble imidlertid holdt nominelt uendret på 31 800 kroner fra 2003 til 2004. Det vises til tabell 7.1 i vedlegg 7 for en oversikt over skattesatser og grenser.

Det er vedtatt lettelse i skatteregler som kan påvirke lønnstakere. Fradraget for fagforeningskontingent øker fra 1 450 kroner til 1 800 kroner. Videre er bunnfradraget ved beregning av inntekt ved fordel av egen bolig økt fra 80 000 kroner til 90 000 kroner.

Barnetrygden er nominelt uendret fra 2003 til 2004.

2.3 Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2001 til 2003

Hovedkomponentene i pensjonsytelsene fra folketrygden er grunnpensjon (som er et grunnbeløp (G) for enslige og 0,8 G for ektefeller), særtillegg og tilleggspensjon. Minste-

pensjonen består av 1 G (1,6 G for ektepar) og særtillegg. Særtillegget gis til pensjonister uten rett til tilleggspensjon eller som har tilleggspensjon lavere enn særtillegget, og kan derfor oppfattes som en minimums tilleggspensjon. Særtillegget for minstepensjonister ble økt fra 1,5 til 1,6 G fra 1.5. 2003.

Pensjonistenes inntekter fra folketrygden blir normalt regulert 1. mai hvert år. Utviklingen i grunnbeløpet i folketrygden, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til enslige fødte uføre/unge uføre i perioden 1.5.1993 til 1.5.2004 fremgår av tabell 7.2 i vedlegg 7.

Pensjonister med tilleggspensjon utover særtillegget vil generelt øke sin pensjonsinntekt i takt med økningen i grunnbeløpet. Økningen i utbetalt pensjon var 5,2 prosent fra 2001 til 2002. I 2003 ble imidlertid grunnpensjonen for ektepar som økt slik at disse fikk en økning i utbetalt pensjon på 7,4 prosent fra 2002 til 2003, mens enslige fikk en økning tilsvarende reguleringen av grunnbeløpet på 5,1 prosent.

Tabell 2.7 viser beregnet vekst i minstepensjon og realvekst i minstepensjon uten andre inntekter eller formue fra 2001 til 2002 og fra 2002 til 2003. Realveksten i pensjon var 3,9 prosent fra 2001 til 2002. For enslige pensjonister ble veksten 2,6 prosent fra 2002 til 2003. Den lavere realveksten i pensjon kan forklares med høyere prisvekst. Økt grunnpensjon for ektepar bidrar til at realveksten for denne gruppen økte 4,9 prosent fra 2002 til 2003.

Tabell 2.7 Utviklingen i minstepensjonene.¹⁾ Prosentvis endring fra året før

	Gjennomsnittlig minstepensjon i 2003, kr	2002		2003	
		Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon	Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon
Enslig	100 356	5,2	3,9	5,1	2,6
Ektepar	176 532	5,2	3,9	7,4	4,9

1) Veksten i utbetalt minstepensjon fra 2001 til 2003 gjelder dem som var minstepensjonister gjennom hele denne perioden.

Kilde: Beregningsutvalget.

Pensjonister har rett på særfradrag for alder og uførhet mv. og betaler lav trygdeavgift på inntekter som ikke gir opptjening av pensjonspoeng. En særskilt skattereduksjonsregel sikrer videre at minstepensjonister uten særlig formue eller inntekter utenom pensjon ikke skal betale skatt. Denne fordelingen avtrappes gradvis med økende inntekt.

Beregningene ovenfor gjelder pensjonsytelser fra folketrygden. Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av andre pensjonsordninger, men utvalget har ikke vurdert ytelser fra disse.

Utviklingen i disponibel realinntekt for den enkelte pensjonist vil variere avhengig av bl.a. pensjonens størrelse, pensjonistens sivilstand og andre inntekts- og formuesforhold.

2.3.1 Kort om endringene i de særskilte skattereglene for pensjonister fra 2003 til 2004

Særfradraget for alder og uførhet ble holdt uendret fra 2003 til 2004. Grensene for skattefri nettoinntekt for pensjonister er oppjustert med den anslåtte lønnsveksten i 2004 til 88 600 kroner for enslige pensjonister og 143 800 kroner for ektepar.

Endringene i skattereglene for pensjonister innebærer at en enslig pensjonist i 2004 vil begynne å betale skatt på inntekter over 116 579 kroner. Tilsvarende vil et pensjonistektepar begynne å betale skatt på inntekter over 189 211 kroner. Dette er en økning på 4 prosent i forhold til 2003. Det er her lagt til grunn at pensjonistenes nettoformue ikke overstiger 200 000 kroner. Det forutsettes også at pensjonistene kun har pensjonsinntekt og kun har standardfradrag.

Kapittel 3

Lønnsutviklingen i senere år

- Den gjennomsnittlige **årslønnsveksten fra 2002 til 2003** for alle grupper under ett er anslått til 4½ prosent mot 5,7 prosent året før.
- **Årslønnsveksten fra 2002 til 2003** i NHO-bedrifter kan anslås til om lag 3½ prosent for industriarbeidere og til om lag 4½ prosent for industrifunksjonærer. Gjennomsnittlig årslønnsvekst for disse to gruppene under ett kan anslås til om lag 4 prosent. For heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen kan veksten anslås til 4,3 prosent. I forretnings- og sparebanker og forsikring under ett, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet, er lønnsveksten anslått til 4½ prosent. I NAVO-bedrifter kan lønnsveksten anslås til 5 prosent i helseforetakene eksklusiv legene og til 3¾ prosent i øvrige bedrifter. For ansatte i staten, kommunene (eksklusiv fristilte stillinger) og i skoleverket kan lønnsveksten foreløpig anslås til henholdsvis 4,3 prosent, 4½ prosent og 5,4 prosent (inkludert skolepakke II). For det statlige tariffområdet (staten og skoleverket under ett) kan årslønnsveksten foreløpig anslås til 4,8 prosent inklusiv skolepakke II og til 4 prosent eksklusiv skolepakken.
- Utvalget anslår **overhendet** til 2004 til vel 1 prosent for alle grupper under ett. Dette er vel 1½ prosentpoeng lavere enn til 2003 og vel ½ prosentpoeng lavere enn til 2002. Det brukes litt ulike metoder for beregning av overheng i de ulike tariffområdene. En kan derfor ikke umiddelbart sammenlikne på tvers. Spesielt vil store strukturendringer kunne skape forskjeller. For industriarbeidere er overhendet anslått til 1¾-2 prosent og for industrifunksjonærer til om lag 2½ prosent. For heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen er overhendet anslått til 1 prosent og for ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring under ett til ½ prosent. For NAVO-bedrifter kan overhendet anslås til ¾ prosent i helseforetakene eksklusiv legene og til 1 prosent i øvrige bedrifter. For ansatte i staten, kommunene (eksklusiv fristilte stillinger) og i skoleverket er overhendet foreløpig anslått til henholdsvis ½ prosent, ⅔ prosent og knapt 0,2 prosent.
- For de grupper utvalget foreløpig har oversikt over, har det vært en tilnærming mellom **kvinnens og menns lønn** fra 2002 til 2003 blant heltidsansatte i HSH-bedrifter og i skoleverket. For statsansatte er det lite endring. For forretnings- og sparebanker og forsikring under ett har forskjellen økt fra 2002 til 2003.

3.1 Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønnstakere

Beregningsutvalget legger i dette kapitlet fram statistikk og beregninger som gir et hovedinntrykk av lønnsutviklingen fra 2002 til 2003. Det gis dessuten anslag på lønns-overhendet til 2004 for ulike grupper. I dette kapitlet gis det også en oversikt over lønnstilleggene i 2003 for en del grupper. En mer detaljert oversikt over resultatene av lønnsoppjøret i 2003 gis i vedlegg 2.

Årslønnsvekst for hovedgrupper

Beregningsutvalget presenterer tall for gjennomsnittlig årslønn både for heltidsansatte, dvs. arbeidstakere som har utført et fullt avtalefestet normalt årsverk uten overtid og gjennomsnittlig lønn per årsverk. Det siste begrepet omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst er ført fram til 2003 og gjengis i tabell 3.1 og tabell 7.9 i vedlegg 7. Begge

tabellene bygger på lønnsstatistikk for gruppene og på opplysninger om reguleringstidspunkter i de enkelte år. Lønnsbegreper og grunnlaget for beregningene av lønnsvekst og lønnsnivå omtales kort i boks 3.1. For mer detaljert omtale vises til vedlegg 3.

Boks 3.1 Lønnsbegreper og grunnlaget for beregning av årslønnsvekst

Statistisk sentralbyrå har fra og med 1997 foretatt en full omlegging av lønnsstatistikken i privat sektor. En har fått en individbasert statistikk som per i dag dekker alle lønnstakere med unntak av primærnæringene⁶, og som er sammenliknbar mellom næringer, jf. omtale i vedlegg 3. Det er tall etter den nye lønnsstatistikken for årene 1997-2002 og for noen grupper også for 2003.

Beregningene som utvalget legger fram, bygger på Statistisk sentralbyrås strukturstatistikk for lønn, en statistikk som en gang per år kartlegger nivå, fordeling og endring i lønn. Videre bygger beregningene i hovedsak på prinsipper og forutsetninger som utvalget har lagt til grunn i tidligere rapporter. SSBs lønnsstatistikken er enhetlig og dekker per i dag alle næringer i privat sektor med unntak av primærnæringene¹. Den er utviklet i tråd med EØS-retningslinjer på området og i nært samarbeid med partene i lønnsoppgjøret for å dekke krav til forhandlingsstatistikk.

I privat sektor bygger statistikken på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i alle næringshovedområder⁷ med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent med i gjennomsnitt om lag 67 prosent av alle ansatte i næringshovedområdet, alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav fra forhandlingsstatistikken. For NHO-bedrifter er utvalget om lag 70 prosent. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid. For ansatte i privat sektor innhentes data på skjema eller via elektronisk media fra foretakene som omfattes av det årlige utvalget. I 2002 benyttet ¼ av foretakene, som dekket 44 prosent av bedriftene og ¾ av alle sysselsatte i statistikken, elektronisk innrapportering.

I offentlig sektor⁸ produseres lønnsstatistikken ved hjelp av registre i henholdsvis Arbeids- og administrasjonsdepartementet og Kommunenes Sentralforbund. Data for de statlige helseforetakene er fra og med 2002 innhentet av NAVO

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst er basert på oppgaver over time- eller månedsfortjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Dvs. at månedsfortjenesten består av fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smusstillegg, offshoret tillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

⁶ For fiskeoppdrett ble det for første gang utarbeidet lønnsstatistikk i 2002.

⁷ Ifølge Standard for næringsgrupper 1994 (C 182).

⁸ SSB står for innhenting av lønnsopplysningene for statsansatte og skoleverket. SSB offentliggjør offisiell lønnsstatistikk for ansatte både for staten, de statlige helseforetakene, skoleverket og kommunene.

Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. I lønnskomponentene inngår lønnstillegg som kan ha bakgrunn i spesielle forhold i en bransje, f.eks. skifttillegg og ulempetillegg. Videre inngår bonus i lønnsbegrepet. Derimot inngår ikke opsjoner og fordel ved aksjer til underkurs.

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst er utført både for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk og for et beregnet årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper. Begrepet "beregnet årsverk" omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Ved beregningene forutsettes det at det gis godtgjørelse for ferie- og sykefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet.

I beregningene av årslønn for *heltidsansatte* i privat sektor etter næringshovedområde inngår som hovedregel de som har en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer i uken. Dette er i samsvar med heltidsdefinisjonen i offisiell lønnsstatistikk. Det skilles ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid. I forbindelse med utarbeidning av tariffstatistikk kan SSB sette andre grenser. For ansatte i stat, skoleverk, de statlige eide helseforetakene og kommune er heltid definert som dellønnsprosent/stillingsandel på 100 prosent.

Deltidsansatte er alle som har avtalt arbeidstid lavere enn 33 timer i uken eller dellønnsprosent/stillingsandel lavere enn 100 prosent. For å kunne sammenligne lønn mellom hel- og deltidsansatte omregnes lønnen til de deltidsansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid, se vedlegg 3. Lønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med lønnen for de heltidsansatte slik at man kan beregne gjennomsnittlig lønn for alle ansatte.

Det bør utvises forsiktighet ved sammenlikning mellom gruppene. Dette gjelder særlig ved vurdering av utviklingen i ett enkelt år. Videre kan variasjoner i lønnsutviklingen mellom grupper bl.a. ha sammenheng med endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken, endringer i stillingsstruktur m.m.

Av tabell 3.1 framgår lønnsutviklingen⁹ i noen store forhandlingsområder det siste tiåret. Det har jevnt over vært en økende veksttakt i perioden fram til 1997-98. Særlig var lønnsveksten høy fra 1997 til 1998. I 1999 og 2000 avtok veksttaket med unntak av for ansatte i skoleverket i 2000. Fra 2000 til 2001 økte samlet lønnsvekst. Ansatte i kommunene, statsansatte og forretnings- og sparebanker hadde likevel lavere lønnsvekst i 2001 enn året før, mens bl.a. ansatte i skoleverket og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter hadde høyere lønnsvekst. Fra 2001 til 2002 økte igjen samlet lønnsvekst og for de fleste grupper var lønnsveksten klart høyere enn i de tre foregående årene. Den forholdsvis sterke lønnsveksten i skolesektoren fra 2000 til 2002 skyldes spesielle tillegg, jf. omtale av lønnstilleggene i boks 3.5.

⁹ Med bakgrunn i informasjon fra SSBs kvartalsvise lønnsindeks er det for noen grupper i privat sektor knyttet usikkerhet til fordelingen av lønnsveksten gjennom året de to-tre siste årene. Utvalget har derfor satt i gang et arbeid for å se på om kvartalsstatistikken kan brukes til å beregne lønnsvekst og overheng for tariffområder. Dette arbeidet kan medføre at tallene for lønnsvekst og overheng de siste par årene kan bli revidert for enkelte tariffområder.

Årslønnsveksten fra 2002 til 2003 i NHO-bedrifter kan anslås til om lag 3½ prosent for industriarbeidere og til om lag 4½ prosent for industrifunksjonærer. Gjennomsnittlig årslønnsvekst for disse to gruppene under ett kan anslås til om lag 4 prosent. For heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen kan veksten anslås til 4,3 prosent. I forretnings- og sparebanker og forsikring under ett, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet, er lønnsveksten anslått til 4½ prosent. I NAVO-bedrifter kan lønnsveksten anslås til 5 prosent i helseforetakene eksklusiv legene¹⁰ og til 3¾ prosent i øvrige bedrifter. For ansatte i staten, kommunene (eksklusiv fristilte stillinger) og i skoleverket kan lønnsveksten foreløpig anslås til henholdsvis 4,3 prosent, 4½ prosent og 5,4 prosent (inkludert skolepakke II). For det statlige tariffområdet (staten og skoleverket under ett) kan årslønnsveksten foreløpig anslås til 4,8 prosent inklusiv skolepakke II og til 4 prosent eksklusiv skolepakken.

---

¹⁰ Legene fikk tillegg på 9,5 prosent 1. januar 2003. De fikk ikke tillegg i 2002.

Tabell 3.1 Beregnet lønnsvekst for noen store forhandlingsområder. Per beregnet årsverk¹⁾.

	NHO-bedrifter i industrien						NAVO-bedrifter			
	Industri i alt	Industriarbeidere ²⁾	Industri-funksjonærer ³⁾	HSH-bedrifter i varehandel ⁴⁾	Forretnings- og sparebanker ⁵⁾	Statsansatte	Skoleverket ⁷⁾	Kommuneansatte ¹³⁾	Helseforetakene	Øvrige bedrifter
1993-94	3,1	2,9	3,5	3,3		2,2	1,7	2,4		
1994-95	3,6	3,4	3,8	4,0		3,1	2,7	2,8		
1995-96	4,2	4,2	4,3	5,4		4,4	4,1	4,4		
1996-97	4,1	3,7	4,7	4,1		4,3	4,0 (3,5) ⁸⁾	3,9		
1997-98	6,1	5,6	6,8	6,1		6,4	5,8	5,9		
1998-99	4,7	4,7	4,7	4,9	5,1	4,7 ⁶⁾	4,5	5,0		
1999-2000	4,6	4,5	4,7	4,5	5,3	4,6	6,0 ⁹⁾	4,0		
2000-2001	5,1	4,9	5,3	4,8	4,7	4,2	7,8 ¹⁰⁾	3,5 ¹⁴⁾		
2001-2002	5,6	5,0	6,1	5,0	6,2	5,9	8,2 ¹¹⁾	6,0 ¹⁵⁾	5,3	5,5
2002-2003	4	3½	4½	4,3	4½	4,3	5,4 ¹²⁾	4½ ¹⁶⁾	5 ¹⁷⁾	3¾
1993-98	22,9	21,4	25,3	25,1	-	22,1	19,6	20,9	-	-
Gj. sn. per år	4,0	4,2	4,6	4,6	-	4,1	3,7	3,9	-	-
1998-2003	26,4	24,7	28,0	25,7	27,0	26,0	36,2	25,2	-	-
Gj. sn. per år	4,8	4,5	5,1	4,7	4,9	4,7	6,4	4,6		
Lønn 2002, per årsverk	328 000	279 600	399 800	-	355 100	313 400	331 700	264 400 ¹⁵⁾	310 300	304 100
Lønn 2002, heltidsansatte	-	-	-	283 600	367 800	317 000	335 400	272 800	-	-

1) Begrepet "per årsverk" omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter

2) Lønnsveksttallene er for industriarbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.

3) For industriefunksjonærer er lønnsveksttallene for heltidsansatte i perioden 1993-2001 og per årsverk for de to siste årene.

4) Lønnsveksttallene er for heltidsansatte, dvs. med 37,5 t/uke. Tallet for 1998-99 gjelder for ansatte i identiske bedrifter, dvs. bedrifter som er med i statistikken både i 1998 og 1999. Til sammenlikning var lønnsveksten i varehandelen totalt 5,0 prosent, i engroshandel totalt 4,8 prosent og i detaljhandel totalt 3,7 prosent, se vedleggstabell 1. Lønnsveksten i HSH-området fra 1998 til 1999 var sterkt preget av at langt flere HSH-bedrifter kom med i statistikken for 1999 enn i tidligere år. På individnivå var økningen særlig stor for personer i stillingsgrupper med lønn under gjennomsnittet for HSH-bedrifter, noe som trakk lønnsveksten ned.

5) Fra 2002 til 2003 er også forsikring inkludert. Lønnsveksten fra 1998 til 1999 er påvirket av utbetaling i Nordea (Kreditkassen) fra et "ansettelsesfond" som ble bygd opp gjennom avsetninger i 1997 og 1998. Årslønsvirkningen i 1999 utgjorde om lag ½ prosent for hele tariffområdet. Omfatter noe mer enn tariffområdet for bank og forsikring.

6) Eksklusiv BA-selskapene Posten Norge og NSB fra og med 1998-99. Posten og NSB er omdannet til statlige aksjeselskaper og er medlemmer i NAVO.

- 7) Omfatter alle stillinger knyttet til undervisningen lønnet i samsvar med avtaler inngått mellom staten og hovedsammenslutningene i staten/Norsk Lærerlag.
- 8) I 1997 kom det inn en ny stor gruppe inn i statistikken med lavere gjennomsnittslønn. Antall årsverk på grunnttrinnet økte med vel 5000 årsverk fra 1996 til 1997. Eksklusiv denne nye gruppen kan lønnsveksten fra 1996 til 1997 beregnes til 4 prosent. Inklusiv den nye gruppen var lønnsveksten 3,5 prosent fra 1996 til 1997.
- 9) Kompensasjon for endringer i særavtalen om arbeidstid trakk opp lønnsveksten med 1,4 prosentpoeng.
- 10) Kompensasjon for endringer i særavtalen om arbeidstid trakk opp lønnsveksten med 1,8 prosentpoeng. Under hovedtariffoppgjøret i 2000 ble det avtalt at de 2 ekstra feriedagene både i 2001 og 2002 tas ut i penger i stedet for redusert tilstedeværelsesplikt. Dette utgjør ett lønnstrinn eller vel 1½ prosentpoeng som bidrag til lønnsveksten i 2001.
- 11) Skolepakke II bidrar til å trekke opp lønnsveksten med om lag 3 prosentpoeng
- 12) Skolepakke II trakk opp lønnsveksten med om lag 1¼ prosentpoeng
- 13) Omfatter primærkommunene og fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS. Oslo og Bærum er ikke med i tallene i perioden 1990-94. Oslo er heller ikke med i perioden 1995-2002.
- 14) Eksklusiv sykehusene var lønnsveksten 3,4 prosent
- 15) Inklusive fristilte stillinger
- 16) Eksklusiv fristilte stillinger
- 17) Eksklusiv legene. Kommer tilbake med tall for legene i mars

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

I tabell 3.2 har en beregnet gjennomsnittlig lønnsutvikling for alle grupper og for tre hovedsektorer:

- ansatte i industrien
- ansatte i varehandel
- ansatte i offentlig forvaltning

Gjennomsnittlig årslønnsvekst fra 2002 til 2003 er anslått til 4½ prosent mot 5,7 prosent året før. For ansatte i industrien i tabell 3.2 vises lønnsutviklingen både for ansatte i NHO-bedrifter og for industrien totalt. Om lag ¾ av sysselsettingen i industrien er i NHO-bedrifter. Tabellen viser at samlet over tiåret 1993-2003 har lønnsveksten vært nær den samme i alle de tre hovedsektorene. Lønnsveksten i industribedrifter i alt har samlet for perioden 1998-2003 vært om lag den samme som i industrien i NHO-bedrifter. Imidlertid har lønnsveksten mellom disse to gruppene vært forskjellig i de enkelte år.

Tabell 3.2 Årslønnsvekst i prosent for alle grupper¹⁾ og for tre hovedsektorer i økonomien.

År	Alle grupper ²⁾	Industrien		Varehandel ³⁾	Offentlig forvaltning ⁴⁾
		Alle bedrifter	NHO-bedrifter		
1993-94	2,7		3,1	2,8	2,2
1994-95	3,0		3,6	3,3	2,8
1995-96	4,4		4,2	5,3	4,3
1996-97	4,3		4,1	4,7	3,9
1997-98	6,2		6,1	6,2	6,0
1998-99	5,1	5,4	4,7	5,0	4,8
1999-2000	4,4	4,2	4,6	4,8	4,6
2000-2001	4,8	4,5	5,1	5,5	4,5
2001-2002	5,7	5,8	5,6	4,7	6,4
2002-2003 ⁵⁾	4½	4,4	4	4,4	4¾ -5
1993-2003	55,5	-	55,4	58,0	54,5
Gjennomsnitt per år	4,5	-	4,5	4,7	4,4
1998-2003	27,1	26,8	26,4	27,1	27,8
Gjennomsnitt per år	4,9	4,9	4,8	4,9	5,0
Lønn 2002, per årsverk	308 000	304 000	328 000	293 100	294 000
Lønn 2002, heltidsansatte	318 000	306 200	-	311 300	300 400
Overheng til 2004 i prosent	1				

1) Lønnsveksten er per årsverk for "alle grupper", alle bedrifter i industrien og for offentlig forvaltning. For varehandel er lønnsveksten for heltidsansatte.

2) Før 1998 omfatter gjennomsnittlig årslønnsvekst gruppene i tabell 1.1 samt ansatte i forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift, forsikring og uorganiserte bedrifter i varehandel. Fra og med 1998 er også ansatte i uorganiserte bedrifter i bygg- og anleggsvirksomhet og industri med, noe som har ført til at i forhold til i tidligere rapporter er årslønnsveksten for alle grupper fra 1998 til 1999 justert opp fra 4,9 prosent til 5,1 prosent og lønnsnivået justert ned. Ansatte i uorganiserte bedrifter i bygg- og anlegg og industri har i gjennomsnitt lavere lønnsnivå enn i organiserte bedrifter. Ansatte i oljevirksomhet er inkludert fra 2001. For 2002 er også ansatte i privat helse- og sosialtjenester, privat skolevirksomhet, kraftforsyning og sosial- og personlig tjenesteyting med. Beregningen for 2002, anslaget for 2003 og anslag på overhengen til 2004 er basert på statistikk for grupper som samlet mottok om lag 97 prosent av samlet utbetalt lønn.

3) Inklusive motorkjøretøytenester

4) Omfatter det kommunale- og det statlige tariffområdet og de statlige eide helseforetakene. For de tre siste årene er NSB BA og Posten Norge BA ikke med i tallene. Fristilte stillinger i kommunene er med i 2002, men ikke i anslaget for 2003.

5) Anslag

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

I tabell 3.3 er årslønnsveksten de siste årene for hovedgruppene i tabellene 3.1 splittet opp i bidrag fra overheng, bidrag fra sentralt fastlagte tariff tillegg og bidrag fra lønnsglidning gjennom året. I offentlig sektor har bidraget fra lønnsglidningen i perioden ligget i størrelsesorden 0-0,8 prosentpoeng i året. For gruppene i privat sektor har det variert mellom 1 og knapt 3 prosentpoeng unntatt for industrifunksjonærer. For store grupper industrifunksjonærer avtales ikke sentrale tillegg. For disse avtales alle tillegg lokalt, blant annet som resultat av lokale forhandlinger. Dette medfører at all lønnsendring for disse betraktes som lønnsglidning i henhold til Beregningsutvalgets definisjon av dette.

Tallene i tabell 3.3 for industriarbeidere, staten, skoleverket, kommunene og for industrifunksjonærer fra og med 2002 er basert på lønn per årsverk. For de andre er det lønn for heltidsansatte.

Boks 3.2   Strukturendringer

Lønnsutviklingen for en gruppe kan være påvirket av flere forhold som f. eks. endring i kvalifikasjoner/utdanning blant arbeidstakerne, endringer i stillingsstruktur, forskyvninger i timeverkene mellom bransjer/bedrifter med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeid og med endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f. eks. alder og endringer i andelen menn/kvinner). For mange grupper gir lønnsstatistikken begrenset informasjon om slike endringer. Utvalget mener en bør være forsiktig med å trekke bastante konklusjoner om forskjeller i lønnsutviklingen mellom ulike grupper/næringer fordi strukturendringer kan virke noe forskjellig. Særlig gjelder dette over en så lang tidsperiode som i tabellene 3.1 og 3.2.

Endringer i lønnsveksten som følge av endringer i aldersstrukturen kan bl.a. komme av at andelen yngre arbeidstakerne blir redusert ved oppsigelser/innskrenkninger. Yngre arbeidstakere har vanligvis lavere lønn enn gjennomsnittet og slike endringer i sysselsettingen trekker lønnsveksten opp. Endringer i aldersstrukturen kan også skyldes liten nyrekruttering/stagnasjon i sysselsettingen i mange områder og/eller at rekrutteringen skjer på høyere lønnsnivå (alder) enn gjennomsnittet fra før. Slike endringer trekker vanligvis lønnsveksten opp. I 1997 med økning i sysselsettingen var det f. eks. i funksjonærgruppa i NHO-bedrifter en rekruttering av yngre aldersgrupper med lønnsnivå noe under gjennomsnittet, noe som trakk samlet lønnsvekst ned.

Lønnsøkning som følge av endringer i aldersstrukturen antas å fordele seg noenlunde jevnt over året, og denne formen for lønnsøkning er derfor lagt til midt i året (1.juli).

Tabell 3.3 Samlet årslønnsvekst fra året før dekomponert i overheng, tariff tillegg og lønns glidning. 1997-2003.

	1999	2000	2001	2002	2003	Gj.sn 98-03
<i>Industriarbeidere i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	4,7	4,5	4,9	5,0	3½	
Herav:						
Overheng	2,8	1,2	1,9	1,3	1,9	
Tariff tillegg	0,2	1,1	0,8	2,0	0,4	
Lønns glidning	1,7	2,2	2,2	1,7	1¼	1,8
<i>Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	4,7	4,7	5,3	6,1	4½	
Herav:						
Overheng	3,3	2,0	3,2	2,5	3,1	
Lønns glidning	1,4	2,7	2,1	3,6	1½	2,3
<i>HSH-bedrifter i varehandel:</i>						
Årslønnsvekst	4,9 ¹⁾	4,5	4,8	5,0	4,3	
Herav:						
Overheng	1,7	1¼	1,8	1,1	1¼	
Tariff tillegg	0,8	1,8	1,3	2,0	2,0 ⁸⁾	
Garantit tillegg	0,3	0,1	0,3	0,2		
Lønns glidning	2,1	1¼	1,4	1,7	1	1,5
<i>Finanstjenester⁵⁾:</i>						
Årslønnsvekst	5,0	4,8	4,0	6,2	4½	
Herav:						
Overheng	2,3	1,1	1,3	1,6	2,0	
Tariff tillegg	1,0	0,9	0,8	2,5	0,5	
Lønns glidning	1,7	2,8	1,9	2,1	2	2,1
<i>Statsansatte:</i>						
Årslønnsvekst	4,7 ²⁾	4,5	4,2	5,9	4,3	
Herav:						
Overheng	3,7	1,4	2,7	1,8	3,8	
Tariff tillegg	0,6	2,3	1,0	3,3	0	
Lønns glidning	0,4	0,8	0,5	0,7	½	0,6
<i>Skoleverket:</i>						
Årslønnsvekst	4,5	6,0	7,8	8,2	5,4	
Herav:						
Overheng	3,7	1,1	5,1	1,3	5,3 ⁹⁾	
Tariff tillegg	0,7	3,1	1,0	3,3	0	
Skolepakke I ³⁾		1,4				
Spesielt ferieuttak			1½			
Skolepakke II ⁴⁾				om lag 3		
Lønns glidning	0,1	0,4	0	¼-½	knapt 0,2	0,2
<i>Kommuneansatte:</i>						
Årslønnsvekst	5,0	4,0	3,5 ⁶⁾	6,0 ⁷⁾	4½	
Herav:						
Overheng	4,4	0,8	2,1	1,3	2,2	
Tariff tillegg	0,2	2,8	1,0	4,0	2¼ ¹⁰⁾	
Lønns glidning	0,4	0,4	0,4	0,7	-	0,4

1) Se fotnote 4, tabell 3.1

2) Fra og med 1999 er beregningene eksklusiv BA-selskapene Posten Norge og NSB.

3) De ble gitt 2 lønnstrinn fra 1. august 2000 som bidro med 1,4 prosentpoeng til veksten i 2000 og 1,8 prosentpoeng til overhengen til 2001.

4) Skolepakke II innebar at lærerne bl.a. fikk ett lønnstrinn fra 1. januar 2002 og ytterligere to lønnstrinn fra 1. august 2002. Dette må bl.a. ses i sammenheng med at undervisningstiden økes med 1 prosent fra 1. januar 2002 og med ytterligere 3 prosent fra 1. august 2002.

- 5) Omfatter forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet. Omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring
- 6) Eksklusiv helseforetakene var veksten 3,4 prosent.
- 7) Eksklusiv helseforetakene, men inklusive fristilte stillinger.
- 8) Inkluderer tariff tillegg for 2003 på 1¼ prosentpoeng avtalt i 2002-oppgjøret.
- 9) De lønsmessige virkningene som følge av skolepakke II trakk opp overhendet til 2003 med om lag 1¼ prosentpoeng
- 10) Tariff tilleggene for 2003 ble avtalt i 2002-oppgjøret.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Kommunenes Sentralforbund og Arbeids- og administrasjonsdepartementet

Boks 3.3   Nærmere om lønnsglidningen

I tabell 3.3 framgår bidraget til årslønnsveksten fra lønnsglidningen for en del forhandlingsområder i de siste fem årene. Tabellen viser dekomponering av årslønnsveksten i overheng, bidrag fra tariff tillegg og bidrag fra lønnsglidning. Normalt betyr lønnsglidningen mer for lønnsveksten enn det som framgår av tabell 3.3 for alle forhandlingsområdene. For industriarbeidere f. eks. bidro lønnsglidningen med 3,1 prosentpoeng av lønnsveksten fra 1. oktober 2001 til 1. oktober 2002, mens bidraget til årslønnsveksten fra 2001 til 2002 var 1,7 prosentpoeng i 2002. For staten bidro lønnsglidningen med 1,5 prosentpoeng av lønnsveksten fra 1. oktober 2001 til 1. oktober 2002, mens bidraget til årslønnsveksten fra 2001 til 2002 var 0,7 prosentpoeng i 2002. Forskjellen skyldes at en del av lønnsglidningen inngår i overhendet. For staten vil det si 0,8 prosentpoeng i overhendet til 2003 (1,5-0,7).

3.2   Lønnsutviklingen etter utdanning

Utvalget vil presentere 2003-tall i sin oppdateringsrapport i mars.

3.3   Deltidsansatte

Vedleggstabell 7.10 viser lønnsutviklingen for deltidsansatte pr heltidsekivalent etter næringshovedområde i perioden 1997-2002. Den viser også lønn for deltidsansatte som andel av lønn for heltidsansatte.

Deltidsansatte hadde en gjennomsnittlig årslønn per heltidsekivalent i 3. kvartal 2002 (1.9/1.10-2002) på kr. 267 600, en vekst på 7,4 prosent fra 3. kvartal 2001. Til sammenlikning hadde alle heltidsansatte en gjennomsnittlig årslønn på kr. 326 400, en vekst på 6,7 prosent. Samlet over perioden 1997-2002 er lønnsutviklingen i gjennomsnitt likevel lavere for deltidsansatte enn for heltidsansatte, 27,9 prosent mot 31,6 prosent. I kommunene og varehandel, som er to områder med stor andel deltidssyssetning, har veksten per heltidsekivalent for deltidsansatte vært henholdsvis 26,6 og 26,3 prosent i perioden 1997-2002. Den høyeste lønnsveksten har det vært blant deltidsansatte i skoleverket med 42,0 prosent.

Deltidsansatte er i mindretall i alle næringshovedområder unntatt i kommunene, der deltidsansatte utgjør om lag 60 prosent av alle ansatte. For alle ansatte under ett utgjør deltidsansatte om lag 27 prosent. Der antallet deltidsansatte er lite, blir lønnsnivået for disse lettere påvirket av endringer i sysselsettingen, arbeidstid og sesongvariasjoner. Likevel er det slik at under ett viser hovedtrekkene i lønnsutviklingen for deltidsansatte stort sett samme mønster som for heltidsansatte i perioden 1997 til 2002. Det samme trenger likevel ikke å

være tilfelle i de enkelte næringshovedområdene i perioden, f. eks. i kommunene og i varehandel som er to områder med relativt stor deltidsandel.

Lønnen til deltidsansatte per heltidsekvivalent som andel av heltidsansattes lønn, varierer fra nesten 96 prosent i skoleverket til 71 prosent for ansatte i eiendomsdrift og forretningsmessig tjenesteyting, med et gjennomsnitt på om lag 82 prosent. Forskjellen i lønn mellom gruppen deltidsansatte og gruppen heltidsansatte knytter seg blant annet til faktorer som yrke, stilling, utdanning og alder. For eksempel er deltidsansatte i varehandel relativt unge og jobber i lavere stillinger enn heltidsansatte. I skoleverket derimot er deltidsansatte og heltidsansatte mer like i alder og utdanning. Også andre forhold kan virke inn, for eksempel at deltidsansatte i enkelte områder stort sett har høyere turnover enn heltidsansatte.

3.4 Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder

3.4.1 Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO/NHO-området.

- *For INDUSTRIARBEIDERE steg lønn per årsverk fra 2002 til 2003 med om lag 3½ prosent på bakgrunn av foreløpige tall, mot 5,0 prosent og 4,9 prosent de to foregående årene.*

Bonus bidrar til om lag ¼ prosentpoeng sterkere vekst. Uregelmessige tillegg eller tillegg knyttet til arbeidets art, som for eksempel skifttillegg, andre former for ”ubekvemstillegg”, smusstillegg, maskintillegg etc. reduserer imidlertid veksten med om lag ½ prosentpoeng. I selve innrapporteringen fra bedriftene kan imidlertid fordelingen på lønnskomponenter være usikker. Usikkerheten vil derfor naturlig være større for de enkelte lønnskomponentene enn for totalveksten.

Lønnsveksten for arbeidere er basert på lønn og årsverk tilknyttet tariffområde. Antall årsverk for industriarbeidere har totalt sett gått ned, men noe sterkere for avtaleområder med høyere lønnsnivå enn gjennomsnittet for industriarbeidere. Som eksempel gjelder dette spesielt grupper som elektrokjemisk, flyverksteder, avistrykkerier og bryggerier. Disse forholdene drar årslønnsnivået for industriarbeidere totalt sett ned med 0,3-0,4 prosent.

Foreløpige tall viser at gjennomsnittlig timefortjeneste for de 9 første månedene av 2003 lå om lag 3⅔ prosent, høyere enn for tilsvarende periode året før, mens veksten fra 1.oktober 2002 til 1.oktober 2003 var om lag 3⅓ prosent. Året før var vekstprosenten for de 9 første mnd. 4,8 prosent og veksten fra 1.okt 2001 til 1.okt 2002 var på 5,9 prosent.

For NHO-bedrifter bygger lønnsveksten for kalenderåret på lønnssum og timer for de første 9 mnd. av året, lønn per 1.oktober og en forutsetning om at dette nivået gjelder året ut. Lønnstillegg som kommer etter 1.oktober betyr forholdsvis lite for årslønnen i kalenderåret.

Gjennomsnittlige tariff tillegg våren 2003 økte gjennomsnittlig lønn med 0,5 prosent mens tariff tillegg i de forbundsvise tarifforhandlingene i 2002 økte lønnen med 2,8 prosent, inklusive skifttillegg og andre tillegg som er klassifisert som uregelmessige tillegg.

Mens lønnsoverhenget fra 2002 bidro med 1,9 prosentpoeng bidro tariff tilleggene pr. 1.april 2003 med 0,4 prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2002 til 2003. Lønns glidningen i løpet av

2003 bidro således til årslønnsveksten med om lag 1¼ prosentpoeng mot 1,7 prosentpoeng i 2002 og 2,2 prosentpoeng i årene 2000 og 2001.

Lønnsoverhenget for industriarbeidere inn i 2004 er på bakgrunn av foreløpig tall anslått til om lag 1¾ til 2 prosent. Metoder for beregning av overheng, glidning og årslønnsvekst er de samme som er benyttet tidligere. Fra 2002 og gjennom 2003 har det vært store strukturendringer i sysselsettingen i industrien. Dette har skapt større usikkerhet enn vanlig i beregningen av overheng.

Tabell 3.4 viser utviklingen i timefortjenesten, fordelt på tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for voksne arbeidere i industrien (menn + kvinner) fra samme kvartal året før.

De gjennomsnittlige *tariff tilleggene*, inklusive den direkte effekten av skifttillegg og andre tillegg knyttet til arbeidets art er beregnet til (totale nivåtillegg):

Våren 1994: ¹⁾	126 øre/time,	1,3 prosent.
Pr. 1.april 1995:	108 øre/time,	1,1 prosent
Våren 1996: ²⁾	212 øre/time,	2,0 prosent
Pr. 1.april 1997:	91 øre/time,	0,9 prosent
Våren/sommeren 1998: ²⁾	432 øre/time,	3,7 prosent
Pr. 1.april 1999:	28 øre/time,	0,3 prosent
Pr. 9.mai 2000:	220 øre/time,	1,7 prosent
Pr. 1.april 2001:	148 øre/time,	1,1 prosent
Våren 2002: ³⁾	386 øre/time	2,8 prosent
Per 1.april 2003:	80 øre/time	0,5 prosent

1) Ca. 3/4 av tariff tilleggene etter lønnsoppgjøret i LO-NHO området i 1994 gjelder fra 2. kvartal 1994 og ca. ¼ gjelder fra 3. kvartal.

2) Både i 1996 og 1998 var det en del arbeidskonflikter som resulterte i at tariff tilleggene ble gitt fra et noe senere tidspunkt enn det normale ved utløp av den enkelte tariffavtale eller bransjeavtale. Ca. ⅔ av tillegget fikk virkning i 2. kvartal og ca. ⅓ i 3. kvartal.

3) Gjennomsnittstallet er summen av alle nivåmessige tillegg gitt i de forbundsvisе områdene inklusive generelle tillegg, lavlønns tillegg, fagarbeidert tillegg, ansiennitet tillegg, minstelønnsatser, skift tillegg etc. De fleste forbundsvisе tariff tilleggene ble gitt med ulik virkningstidspunkt mellom 1.april til 1.juni.

Tabell 3.4 Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for industriarbeidere basert på timefortjenester²⁾ eksklusiv overtidsbetaling omregnet til 37.5 t/uke. Endring i prosent fra samme kvartal året før.

	Lønnsøkning pr. time	Herav:		Lønnsglidning som prosent- andel av total lønnsøkning
		Tariff tillegg	Lønns glidning	
1996 1. kv.	4,2	1,1	3,1	74
1996 2. kv. ¹⁾	3,8	1,4	2,4	66
1996 3. kv. ¹⁾	3,9	2,1	1,8	47
1996 4. kv. ¹⁾	4,6	2,1	2,5	55
1997 1. kv.	3,6	2,0	1,6	44
1997 2. kv. ¹⁾	4,3	1,6	2,7	62
1997 3. kv. ¹⁾	3,9	0,9	3,1	79
1997 4. kv. ¹⁾	3,4	0,9	2,5	75
1998 1. kv.	3,5	0,9	2,6	74
1998 2. kv. ¹⁾	5,6	3,0	2,6	47
1998 3. kv. ¹⁾	6,1	3,9	2,2	36
1998 4. kv.	7,2	3,9	3,3	46
1999	4,7	1,3	3,4	72
2000	4,5	1,2	3,3	73
2001	4,9	1,5	3,4	69
1.-3.kv.	5,2	1,6	3,6	69
1.okt.	4,3	1,1	3,2	74
2002	5,0	2,4	2,6	52
1.-3.kv.	4,8	2,0	2,8	58
1.okt.	5,9	2,8	3,1	53
2003	3 ½	0,9	2 ½	75
1.-3.kv.	3 ⅔	1,3	2 ¼	64
1.okt.	3 ⅓	0,5	2 ¾	85

1) Korrigert for etterbetalinger.

2) Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenger o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden. For 2001 er arbeidere innenfor biloverenskomsten med i industribegrepet. For å tilpasse industrien mest mulig til internasjonal standard er biloverenskomsten fra 2001 ikke med. Denne endringen betyr nesten ingenting, da gjennomsnittlig timefortjeneste for biloverenskomsten praktisk talt ligger på samme nivå som industriarbeidere.

Kilde: NHOs kvartalsstatistikk fram til 1998. Fra 1999 er grunnlagsmaterialet innsamling til SSBs struktur statistikk per 1. oktober og data for "hittil i år" (3 første kvartaler av året)

3.4.2 Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området.

- *For arbeidere i BYGGEVIRKSOMHET innenfor NHO-området er det anslått en årslønnsvekst på om lag 4 prosent fra 2002 til 2003, mot 5,3 og 5,2 årene før.*

Byggevirksomhet består av arbeidere innenfor tømmerfaget, murere, grunnarbeide innenfor stein-, jord- og sementarbeide, bygge- og tømmermestere, elektrotekniske installasjonsfirmaer, malermestere, rørleggerbedrifter, kobber- og blikkenslagermestere o.l. Gruppen består i hovedsak av to tariffavtaler, Fellesoverenskomst for byggfag (ca. 2/3) og Tariffavtale for elektrofag (ca. 1/3). Den første gruppen hadde en lønnsvekst på om lag 4 prosent fra 2002 til 2003 mot 5,9 prosent året før, mens den andre gruppen hadde en årslønnsvekst på knapt 5 prosent mot 4,0 prosent året før basert på foreløpig tall.

I 2002 var nivået på de gjennomsnittlige tariff tilleggene for arbeidere innenfor byggevirksomhet om lag som for industriarbeidere. Tariff tilleggene inklusive generelt tillegg, minstelønnsseter, akkordtariffer etc., økte gjennomsnittlig lønn med 2,6 prosent i 2002. I 2003 ble ikke gitt sentrale tariff tillegg i de tariffavtalene som omfattes av byggevirksomheten. Den gjennomsnittlige lønnsveksten i bransjen styres imidlertid i større grad av typen arbeidsoppdrag, hvor man også har akkordbestemt avlønning etc.

Samferdselsektoren (arbeidere) i NHO-området omfatter blant annet rutebilsektoren, spedisjonsfirmaer, godstransport, og i noe mindre grad grossistbedrifter, oljeselskaper, ambulansefirmaer m.v. Fra 2001 er også innenriks sjøfart med i veksttallene.

Det var en sterk økning i lønnsveksten i sektoren i løpet av 2002 og veksten fra 2001 til 2002 var 5,4 prosent. Det er store strukturelle endringer i sysselsettingen innenfor sektoren

For 2003 finnes det foreløpig bare gode nok data bare for deler av sektoren:

For rutebilsektoren, som omfatter noe under halvparten av sektoren totalt sett anslås det en lønnsvekst på 4½ prosent fra 2002 til 2003, mot 5,3 prosent året før. Om lag 1 prosent enhet av veksten fra 2002 til 2003 skyldes tillegg avtalt i 2002, som ble gitt fra 1.jan. 2003.

For arbeidere innenfor oljevirkosomhet, offshore ligger det an til en årslønnsvekst fra 2002 til 2003 på 4¾ prosent. Lønnsveksten fra 1.oktober 2002 til 1.oktober 2003 anslås til 4 prosent, mens lønnsveksten for de 9 første måneder 2002 til de samme måneder av 2003 var om lag 5 prosent.

En spesiell usikkerhet i denne bransjen har vært periodiseringen av tillegg og om tilleggene var kjent ved innrapporteringstidspunktet pr. 1.oktober de respektive årene.

Av arbeiderområder i NHO-området for øvrig har energisektoren økt betydelig i antall. Basert på en tendens i foreløpig materiale, vil denne sektoren bidra til å øke gjennomsnittlig lønnsvekst fra 2002 til 2003.

Grupper innenfor *personlig og forretningsmessig tjenesteyting* har på samme måte økt sterkt både i antall arbeidere og funksjonærer. Tidligere utgjorde rengjøringssektoren og vaktjenester klart de største enkeltgruppene i denne sektoren. En stor ny gruppe i NHO-område er ansatte i bemannings- og rekrutteringsbedrifter.

Total lønnsvekst for alle arbeidere i NHO-området kommer utvalget tilbake til i mars.

3.4.3 Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter

- *For industrifunksjonærene i NHO-bedrifter anslås en økning i årslønn på om lag 4½ prosent fra 2002 til 2003. Året før var økningen 6,1 prosent.*

Endring av fordelingen av funksjonærer på bransjer bidrar til at gjennomsnittsveksten reduseres med om lag ¼ prosentpoeng. Bortfall av årsverk for funksjonærer innenfor verkstedsindustrien og elektrokjemisk industri forklarer dette forholdet.

Lønnsveksten for de første 9 mnd. av 2003 i forhold til tilsvarende periode av 2002 økte med om lag 4¾ prosent, mens tilsvarende året før var 6,0 prosent. Lønnsveksten for ”siste lønnsperiode” ved rapporteringstidspunkt, som i praksis betyr fra ca. 1.oktober 2002 til ca. 1.oktober 2003 var om lag 4 prosent mot 6,6 prosent året før og 4,8 prosent fra 1.oktober 2000 til 1.oktober 2001.

Beregnet lønnsoverheng for industrifunksjonærer inn i 2004 er 2 ½ prosent mot 3,1 prosent året før og 2,5 prosent inn i 2002. Lønnsoverhenget er forøvrig om lag ¼ prosent lavere enn i gjennomsnittet for de siste 5 årene. Fra 2002 og gjennom 2003 har det vært store strukturendringer i sysselsettingen i industrien. Dette har skapt større usikkerhet enn vanlig i beregningen av overheng.

I NHO-bedrifter utgjør funksjonærgruppene utenfor industri i antall om lag det samme som industrifunksjonærene. Disse består av funksjonærgrupper innenfor bergverk, skogbruk, fiskeoppdrett, kraftforsyning, oljevirkosomhet, bygge- og anleggsvirkosomhet, samferdsel, kunnskap- og undervisning og personlig og forretningsmessig tjenestevirkosomhet i hovedsak innenfor renholdsbedrifter, vaktelskaper, bemanningsbedrifter og IKT-bedrifter. Foreløpig finnes ikke gode nok lønnsdata for funksjonærer utenfor industri. Lønnsstatistikken for disse gruppene vil foreligge i mars.

Funksjonærene i NHO-området har jevnt over lønnsreguleringer (anslagsvis over 50 prosent pr. 1.juli) senere i året enn arbeiderne, hvor store deler av lønnsveksten skjer fra april måned. Dette forhold bidrar isolert til at funksjonærene i NHO-området har et høyere lønnsoverheng enn arbeidere, selv med om lag samme årlig lønnsvekst.

Det samles ikke lenger inn data om reguleringstidspunkter i løpet av året (siste gang 1997). Sammenstillingen mellom lønnsnivåene per 1.oktober og "hittil i år" (3 første kvartaler) gjør at man kan beregne kalenderårslønnsveksten. Som i andre områder har man forutsatt ingen endringer etter 1.oktober. Bonus er med i tallene, mens overtid ikke er med.

3.4.4 Lønnsutviklingen samlet for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter (både heltid og deltid)

Det er store forskjeller i lønnsnivå og lønnsvekst for arbeidere og funksjonærer. Tallene for funksjonærer omfatter også ledere.

Deltid er med i tallene og inngår som heltidsekvivalenter på samme måte både for arbeidere og funksjonærer. Også for funksjonærer kan det være ulike arbeidstidsordninger. Dette er det tatt hensyn til i den grad bedriftene har innberettet dette i datamaterialet.

Tallmaterialet nedenfor sammenveker funksjonærer og arbeidere innenfor industrien basert på årslønnsnivå i 2003 sammenholdt med antall årsverk for henholdsvis arbeidere og funksjonærer i NHOs medlemsregister på tidspunkt for utsendelse av statistikken. Årsverksfordelingen som er tilgjengelig ved utsendelse vil i hovedsak gjelde 2002.

Fordeling av årsverk i NHOs statistikkregister og lønnssum basert på årslønnsnivå for henholdsvis arbeidere og funksjonærer, har utviklet seg som vist i oppstillingen nedenfor de siste årene.

		Arbeidere	Funksjonærer
Årsverk:	2000	59,6	40,4
	2001	59,2	40,8
	2002	59,1	40,9
	2003	59,1	40,9
Lønnssum:	2000	51,2	48,8
	2001	50,6	49,4
	2002	50,3	49,7
	2003	50,1	49,9

Innenfor NHOs industribedrifter (både heltid og deltid) utgjør funksjonærene ca. 41 prosent av årsverkene og ca.50 prosent av lønnssummen. Fra 2000 til 2003 har andelen av lønnssummen for funksjonærer steget fra 48,8 prosent til 49,9 prosent, men bare med 0,2 prosentpoeng fra 2002 til 2003-materialet. Dette er for liten endring til at endring i denne fordelingen isolert vil bidra vesentlig til å øke den totale årslønnsveksten i det foreløpige tallmaterialet. Den totale årslønnsveksten fra 2002 til 2003 kan nå anslås til om lag 4 prosent mot 5,6 prosent året før.

Lønnsoverhenget inn i 2004 er beregnet til knapt 2¼ prosent og tariff tilleggene for arbeidere vil for hele totalgruppen bety 0,2 prosentpoeng. Bidraget fra lønnsglidningen til lønnsveksten for hele gruppen er derfor vel 1½ prosentpoeng. I siste 5 års-perioden har bidraget fra glidningen variert mellom 1,6 prosentpoeng og 3,1 prosentpoeng.

Boks 3.4 Sammenvekting mellom arbeidere og funksjonærer

Funksjonærene i industrien får i hovedsak lønnsutviklingen fastsatt utenfor de sentrale oppgjørene. De sentrale oppgjørene for funksjonærene spiller derfor en relativ liten rolle for disse gruppene totalt sett.

Ansatte med minstelønnsavtaler innenfor funksjonærgruppen, som får deler av sin lønn fastsatt sentralt, vil neppe omfattes av mer enn anslagsvis 10 prosent av funksjonærene totalt innenfor NHO-området. I hvilken grad sentrale tillegg i slike funksjonærgrupper er retningsgivende for andre funksjonærgrupper er vanskelig å si. Det vises til Holdenutvalget (NOU 2003:13) for nærmere beskrivelse.

I den grad funksjonærer og arbeidere blir behandlet samlet som tariffgruppe, vil dette bli tatt hensyn til i sammenvektingen, enten ved at vektsettet for slike grupper samlet blir vektet sammen med resten av henholdsvis funksjonærene og arbeiderne, eller ved at man splitter slike grupper i arbeidere og funksjonærer før sammenvekting, dersom dette er mulig. Særlig utenfor industri og for visse mindre grupper for NHO-bedrifter i handel, håndverk, organisasjoner etc. er ikke begrepene arbeidere/funksjonærer like entydige. For disse gruppene vil statistikk etter hvert bare bli produsert for alle ansatte.

Fordelingen av registerårsverkene ligger om lag et år etter ved tidspunkt for ferdig statistikk.

3.4.5 Lønnsutviklingen i andre områder i næringsvirksomhet

I *hotell- og restaurantvirksomhet* ble det under mellomoppgjøret i 2003 gitt et lavlønnstillegg fra 1. april på kr. 2,85 per time til alle fastlønte.

Fra 2002 ble det gjennomført en omlegging av statistikkinnsamlingen for hotell- og restaurant ved at lønnsbegreper, periodisering av statistikkperioden etc. ble endret.

Lønnsbegrepet for hotellbransjen er nå det samme som for øvrige områder. Statistikken viste et skift oppover i lønnsnivå i forhold til tidligere statistikk. Noe skyldes uregelmessige tillegg som blant annet består av søndagstillegg, nattillegg og kveldstillegg, mens tidligere statistikk innsamlet av NHO bare inkluderte søndagstillegg. Bonus er ny lønnskomponent. I tillegg er en del som tidligere var klassifisert som prosentlønnen, innrapportert med fast lønn pluss bonus eller en kombinasjon av fast lønn og en bevegelig lønnskomponent. Statistikken har andre referanseperioder for lønnsdata og er også en utvalgsundersøkelse. Dette kan bety at sammensetningen av datamaterialet kan være endret.

Beregninger på fjorårets datamateriale ga et lønnsoverheng til 2003 for fastlønte på 1,8 prosent. Tariff tillegg i 2003 bidro til årslønnsveksten med om lag det samme. Basert på foreløpig gjennomsnittsmateriale var det en negativ lønnsglidning på om lag ½ prosent.

Tariffoppgjøret i 2002 omfattet imidlertid økning i uregelmessige tillegg ved økte kvelds- og nattsatser og ved at tidspunkter for når kveldstillegg / nattillegg skal gis ble flyttet. Denne flyttingen kan ha endret den relative andelen av timene med slike tillegg. Det vil være spesielt usikkert om når slik lønnsvekst kommer. Derfor er dekomponeringen i denne bransjen mer usikker enn i andre sektorer.

Pga. strukturelle endringer har lønnsglidningen i enkelte tidligere år også vært negativ. Blant annet skyldes det at for eksempel at andelen timelønte i gruppen (tidligere statistikk) stadig økte og bidro til redusert lønnsvekst. Det er spesielt stor turnover i bransjen som gjør at sysselsettingeffekter kan bety mer. I tillegg må man anta at den omfattende omleggingen av statistikkinnrapporteringen i likhet med andre grupper, har ført til overgangsproblemer og at statistikkpopulasjonene kan være noe forskjellig i 2002 og 2003. Antall innrapporterte er langt flere i 2003.

I tillegg er 30-40 prosent av de ansatte innenfor området i 2003 klassifisert som funksjonærer, mens andelen i 2002-materialet var ca. 20 prosent. Disse inngår i funksjonærområdet for NHO totalt. Tidligere ble funksjonærlønninger ikke innrapportert. Etablering av nye rutiner for lønnsinnrapportering i 2002 bidrar sterkt til økt andel funksjonærer i 2003-materialet.

For *fastlønte i hotell- og restaurantvirksomhet innenfor NHO-området* anslås en lønnsvekst på vel 3 prosent fra 2002 til 2003, basert på foreløpig materiale. Lønnsveksten for de 9 første mnd. i 2003 i forhold til tilsvarende måneder i 2002 viser om lag 3¼ prosent vekst, mens lønnsveksten fra 1.oktober 2002 til 1.oktober 2003 viser om lag 2¾ prosent. Man kan foreløpig anslå lønnsveksten bare for fastlønnede arbeidere, som totalt omfatter om lag 60 prosent av sektoren.

I *forretnings- og sparebanker og forsikring* som nå er ett forhandlingsområde, ble det i mellomoppgjøret våren 2003 avtalt tillegg som utgjør 0,8 prosent fra 1. mai og som bidro til årslønnsveksten fra 2002 til 2003 med 0,54 prosentpoeng. Ifølge Finansnæringens Arbeidsgiverforening ble det i medlemsbedriftene under ett gitt lokale tillegg per 1. januar 2003 på 1,1 prosent inklusive engangstillegg på om lag 0,5 prosent og per 1. juli 2003 på 0,9 prosent inklusive engangstillegg på om lag 0,4 prosent til ansatte som omfattes av tariffavtalene.

Ifølge lønnsstatistikken for 2003 steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for heltidsansatte i forretnings- og sparebanker og i forsikringsvirksomhet under ett med 2,9 prosent fra 1. september 2002 til 1. september 2003. I denne perioden har lønnsglidningen bidratt til lønnsveksten med om lag 2¼ prosent.

For forretnings- og sparebanker og forsikring som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet¹¹, har utvalget på grunnlag av lønnsstatistikken for 2003 og lønnstilleggene i 2003 beregnet årslønnsveksten fra 2002 til 2003 til 4½ prosent.

I *varehandel* ble det i mellomoppgjøret våren 2003 mellom LO og HSH enighet om at det på Landsoverenskomsten for Handel og Kontor fra 1. april gis et tillegg på kr 1,25 per time (203 kr. per måned) på minstelønnsattsene 1 til 5 og på ungdomssatsen (butikkene), samt på bransjeavtalene. Tillegget omfattet 25 prosent av området. Utover dette ble det gitt et garantitillegg fra 1. februar 2003. I forhandlingene våren 2002 ble partene enige om at garantitillegget i HK/HSH-avtalene per 1. februar 2003 gjennomføres med at alle ansatte får et tillegg på minimum kr. 3,- per time. Minstelønnsattsene ble regulert med ytterligere kr. 0,25 per time per 1. februar 2003. Dette bidro med 1¾ prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2002 til 2003 i HSH-bedrifter i varehandelen.

---

¹¹ Antall ansatte som forhandlingsområdet omfatter, er begrenset til de som omfattes av Sentralavtalen mellom Finansforbundet og Finansnæringens Arbeidsgiverforening og som lønnes etter regulativets satser. Det vil si at ansatte som har høyere lønn enn kr 527 524 ikke er med i beregningene.

Under forhandlingene i 2002 ble det på grossistoverenskomsten for Norsk Transportarbeiderforbund gitt kr. 1,50 per time til alle fra 1. februar 2003. Som del av oppgjøret i 2002 ble partene også enige om at minstelønnen økes med ytterligere kr 1,- per time fra 1. april 2003. Videre ble det i forhandlingene i 2003 gitt et tillegg til alle arbeidstakere på kr 1,50 per time fra 1. april 2003. De andre avtalene i området fulgte modellen fra LO/NHO-oppgjøret i 2003 med lønnstillegg til de lavest lønte, se vedlegg 2.

I oppgjøret mellom Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund/ Prifo, YTF, Farmasiforbundet og Norges Funksjonærforbund og HSH ble det ført parallelle forhandlinger med LO/Handel og Kontor. Det ble avtalt følgende tillegg gjeldende fra 1. april 2003:

- I overenskomstområdet for funksjonæraftalene, kontoroverenskomsten og reiselivsavtalen ble overenskomstenes minstelønnsatser trinn 1-5 samt ungdomssatsen hevet med kr 1,25 pr. time. (Kr. 203,- pr. mnd.)
- I overenskomstområdet for grossistavtalene gis alle arbeidstakere et tillegg på kr 1,50 pr. time.
- I overenskomst mellom HSH og YS/ Farmasiforbundet ble arbeidstakere som er omfattet av overenskomstområder med gjennomsnittslønn fra 85 og opp til 95 prosent av industriens gjennomsnitt gitt et tillegg på kr 1,95 pr. time. Alle minstelønnsatser og personlige lønninger i overenskomsten forhøyes med det overnevnte tillegg.

I følge lønnsstatistikken for 2003 steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for heltidsansatte i varehandelen under ett med 3,3 prosent fra 1. september 2002 til 1. september 2003. For heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen var lønnsveksten i samme periode 4,0 prosent.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2003 og lønnstilleggene i 2003, har utvalget anslått årslønnsveksten fra 2002 til 2003 til 4,3 prosent for heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen.

For varehandelen totalt kan årslønnsveksten fra 2002 til 2003 beregnes til 4,4 prosent. For engroshandel har den vært 3,7 prosent og for detaljhandel 4,7 prosent. For varehandelen totalt er motorkjøretøytjenester med i lønnsveksttallet. Denne gruppen hadde samme årslønnsvekst fra 2002 til 2003 som varehandel under ett. Gruppen er ikke med i lønnsveksttallet for HSH-bedrifter i varehandelen.

Under mellomoppgjøret i 2003 ble det i det i HSH/HUK¹²-områdene inngått en etterreguleringsbestemmelse. Den har følgende ordlyd:

”Partene viser til at partene i korresponderende områder er enige om å oppta forhandlinger i januar/februar om eventuelle lønnstillegg. ——. Partene på HUK-områdene er enige om, for dette oppgjøret, å gjøre resultatet for nevnte forhandlinger gjeldende for tilsvarende grupper/stillinger.”

Forutsetningen for at det skal gis lønnstillegg etter etterreguleringsbestemmelsen i HUK-områdene er at reguleringsbestemmelsene i korresponderende områder (det statlig tariffområdet, KS-området, NAVO/LO og NAVO/YS i helseforetakene) utløser lønnstillegg.

---

¹² Omfatter virksomheter som eies og drives av private organisasjoner og/eller stiftelser innen helse, undervisning og kultur.

3.4.6 Lønnsutviklingen i offentlig sektor

Staten

I mellomoppgjøret 2003 for statsansatte ble Arbeids- og administrasjonsdepartementet, LO Stat, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund - Stat, Akademikerne og Utdanningsgruppenes Hovedorganisasjon enige om at det ikke skulle foretas lønnsreguleringer pr. 1. mai 2003. Det skulle heller ikke foretas sentrale justeringsforhandlinger eller lokale forhandlinger i 2003.

Videre ble partene enige om en reguleringsbestemmelse som har følgende ordlyd:

”Partene er enige om på bakgrunn av det inntektspolitiske samarbeidet og uttalelsene i Kontaktutvalget 22. januar 2003, å oppta forhandlinger i januar/februar 2004 om eventuelle lønnstillegg for arbeidstakerne i det statlige tariffområdet. Partene er enige om at siktemålet med disse forhandlingene er å gi arbeidstakerne i det statlige tariffområdet en faktisk lønnsutvikling innenfor den samme ramme på årsbasis (2002-2003) som for industrien (gjennomsnittlig arbeidere og funksjonærer) i NHO-bedrifter. Forhandlingene føres med utgangspunkt i tall fra TBUs foreløpige rapport 2004.

Eventuelle tillegg av lønsmessig art gis med virkning fra 1. januar 2004. Dersom avviket er mindre enn 0,10 prosentpoeng foretas det ingen endringer.

Forhandlingene skal være slutført innen utgangen av februar 2004”.

Arbeids- og administrasjonsdepartementet førte også forhandlinger med Norges Ingeniørorganisasjon og Norges Farmaceutiske Forening der partene ble enige om samme løsning som hovedsammenslutningene i staten.

Skoleverket

Mellomoppgjøret i staten i 2003 er også gjeldende for skoleverket. I boks 3.5 gis det en oversikt over lønnstilleggene i skoleverket siden 1. mai 2000.

Boks 3.5 Lønnsøkning i skolesektoren 2000-2003 som følge av lønnsoppgjør, endring av særavtaler og kompensasjon for spesielt ferieuttak per 1.1.01.

- Generelt tillegg til alle per 1. mai 2000 på kr. 5 000.
- Sentrale justeringer per 15. juli 2000 ga 2 lønnstrinn eller om lag 3¼ prosent til lærere og skoleledere med godkjent utdanning.
- I forbindelse med hovedtariffoppgjøret ble det inngått en intensjonserklæring mellom partene om å endre særavtaler for bedre å kunne tilpasse dem lokale forhold og skape større effektivitet. Særavtalen om arbeidstid for undervisningspersonale ble etter forhandlinger endret i en retning som skal innebære mulighet for større fleksibilitet i undervisningsplanleggingen. Som kompensasjon fikk alle lærere og skoleledere med godkjent utdanning 2 lønnstrinn eller om lag 3¼ prosent fra 1. august 2000 (skolepakke I). Samarbeidet mellom lærerorganisasjonene og staten om en handlingsplan for skolen skal gå over tre år.
- I tillegg ble det ført lokale forhandlinger per 1. oktober 2000 for statsansatte og skoleverket innenfor en ramme på 0,85 prosent per dato. For skoleverket ble det i tillegg tilført 0,15 prosent i forbindelse med de lokale forhandlingene.

- Under hovedtariffoppgjøret ble det avtalt at de 2 ekstra feriedagene både i 2001 og 2002 tas ut i penger i stedet for redusert tilstedeværelsesplikt. Dette utgjør ett lønnstrinn eller vel 1½ prosent med virkningsdato 1. januar 2001.
- Generelt tillegg til alle per 1. mai 2001 på kr. 2 200.
- Sentrale justeringsforhandlinger per 1. september 2001 innenfor en økonomisk ramme på 1,0 prosent per dato. Staten og skoleverket fikk ganske lik uttelling.
- I tillegg ble det ført lokale forhandlinger per 1. oktober 2001 for statsansatte og skoleverket innenfor en ramme på 0,6 prosent per dato.
- Den 13. oktober 2001 ble det på grunnlag av intensjonsavtalen forhandlet fram en særavtale mellom UFD og berørte lærerorganisasjoner (skolepakke II). Avtalen innebærer at lærerne får ett lønnstrinn fra 1. januar 2002 og ytterligere to lønnstrinn fra 1. august 2002. Dette må bl.a. ses i sammenheng med at undervisningstiden økes med 1 prosent fra 1. januar 2002 og med ytterligere 3 prosent fra 1. august 2002. Vikartimesatsen blir redusert med 20 prosent fra 1. januar 2002 og skoleledere får ikke godtgjørelse for de 25 første vikartimene. Avtalen inneholder også særskilte tiltak overfor eldre lærere ved at undervisningstiden reduseres for lærere som er eldre enn 58. For 2002 er den reduserte undervisningsplikten kostnadsberegnet til 85 mill kroner, med en helårsvirkning på om lag 185 mill kroner i 2003.
- Med virkning fra 1. mai 2002 gis det et tillegg på hovedlønnstabellen på kr. 7 500 opp til og med lønnstrinn (ltr.) 30, og et prosentvis tillegg på 3,1 prosent fra og med ltr. 31 til og med ltr. 70, og et fallende kronetillegg fra ltr. 71 på kr. 14 800 til 79 på kr. 13 200.
- Det skal føres sentrale justeringsforhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 1,5 prosent per dato med virkning fra 1. august 2002.
- Det skal føres lokale forhandlinger innenfor en ramme på 1,9 prosent per dato med virkning fra 1. september 2002. På grunn av lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere, forhandles det innenfor 0,1 prosent per dato av lønsmassen.
- Det skal ikke foretas lønnsreguleringer per 1. mai 2003. Det skal heller ikke foretas sentrale justeringsforhandlinger eller lokale forhandlinger i 2003.

Lønnsvekst for statsansatte

Foreløpig lønnsstatistikk for 2003 fra SSB viser at månedsfortjenesten både for heltidsansatte og for alle ansatte under ett økte med 3,2 prosent fra 1. oktober 2002 til 1. oktober 2003.

Overhenget til 2003 er beregnet til 3,8 prosent.

På grunnlag av foreløpig lønnsstatistikk for 2003 kan årslønnsveksten anslås til 4,3 prosent fra 2002 til 2003. Lønnsglidningen bidro med ½ prosentpoeng.

Lønnsvekst for skoleverket.

Foreløpig lønnsstatistikk for 2003 fra SSB viser at månedsfortjenesten for heltidsansatte økte med 2,5 prosent og for alle ansatte med 2,4 prosent fra 1. oktober 2002 til 1. oktober 2003.

På grunnlag av særavtale mellom KUF og berørte lærerorganisasjoner (skolepakke II) fikk lærerne ett lønnstrinn fra 1. januar 2002 og de fikk ytterligere to lønnstrinn fra 1. august 2002. Disse tilleggene bidrar til overhenget til 2003 med om lag 1¾ prosentpoeng. Overhenget til 2003 er beregnet til 5,3 prosent inklusiv de lønsmessige virkningene av skolepakke II og til 3,4 prosent eksklusiv skolepakken.

På grunnlag av foreløpig lønnsstatistikk for 2003 kan årslønnsveksten anslås til 5,4 prosent (inkludert skolepakke II) fra 2002 til 2003. Lønnsglidningen bidro med knapt 0,2 prosentpoeng.

Lønnsvekst for det statlige tariffområdet (gjennomsnitt for staten og skoleverket).

Det gjennomsnittlige overhenget til 2003 i det statlige tariffområdet er 4,5 prosent inkludert skolepakke II og 3,7 prosent eksklusiv skolepakken. På grunnlag av den foreløpige lønnsstatistikken for 2003 for staten og skoleverket har utvalget beregnet årslønnsveksten i det statlige tariffområdet til 4,8 prosent inkludert skolepakke II og 4 prosent eksklusiv skolepakke II. Lønnsglidningen bidro med om lag $\frac{1}{3}$ prosentpoeng.

Kommunene

I det kommunale tariffområdet ble KS, LOK, YS-K og UHO enige om at det ikke skulle gis sentrale lønnstillegg i 2003 utover det som allerede var avtalt for 2003 i lønnsoppgjøret i 2002. Det som ble avtalt i 2002 for 2003 var en pott på 1,5 prosent til lokale forhandlinger per 1. januar 2003 og økt minstelønn for ufaglærte, fagarbeidere og høyskoleutdannede etter 10 års ansiennitet fra 1. juli 2003.

I 2003 gir de avtalte tilleggene et bidrag til årslønnsveksten fra 2002 til 2003 på om lag $2\frac{1}{4}$ prosentpoeng. Overhenget til 2003 er beregnet til 2,2 prosent.

På grunnlag av foreløpig lønnsstatistikk for 2003 og de avtalte tilleggene i 2003 anslår utvalget årslønnsveksten fra 2002 til 2003 til $4\frac{1}{2}$ prosent eksklusiv fristilte stillinger. For arbeidstakere i KS-området (eksklusiv fristilte stillinger) ble det i mellomoppgjøret 2003 inngått en etterreguleringsbestemmelse med tilsvarende innhold som i det statlige tariffområdet.

I *Oslo Kommune* ble det i 2002-oppgjøret ikke avtalt tillegg som skulle iverksettes i 2003. Etter mekling i mellomoppgjøret 2003 ble partene enige om følgende tillegg fra 1. mai:

- Minstelønnsnivået ble hevet fra kr. 173 800 til kr. 197 300. For noen arbeidstakere utgjør tilleggene kr. 21 200. Det ble gitt et generelt tillegg på 0,9 prosent til alle lønnstrinn i Oslo kommunes lønnstabell dog slik at ingen tillegg ble lavere enn kr. 3 000. Mellom lønnstrinn 22 og 40 ble det gitt et ytterligere differensiert kronetillegg varierende fra kr. 100 til kr. 3 600. Fra lønnstrinn 22 til 40 utgjør tilleggene totalt mellom kr. 3 100 og kr. 6 600. Fra lønnstrinn 43 til 80 utgjør tilleggene mellom kr. 3 200 og kr. 6 000.

3.4.7 Lønnsutviklingen i NAVO-området

I tråd med forhandlingsmodellen i NAVO forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom NAVO og hovedorganisasjonene og er felles for alle virksomheter innenfor overenskomstområdet. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet på den ene siden og på den andre siden lokale arbeidstakerorganisasjoner.

For NAVO-helse er det med LO, YS, UHO og Akademikernes medlemmer i Den Norske Lægeforening avtalt et nasjonalt nivå II (A2) der det forhandles mellom NAVO-helse og de enkelte foreninger/forbund i hovedorganisasjonene om særskilte lønns- og arbeidsvilkår for den enkelte forenings medlemmer.

I mellomoppgjøret 2003 ble det på A-nivå mellom NAVO og LO Stat og mellom NAVO og YS NAVO enighet om følgende tillegg fra 1. april 2003:

- Til alle arbeidstakere med en årslønn lavere enn kr. 238 000 gis det et tillegg på kr. 5 557,50 pr år
- Til alle arbeidstakere med en årslønn lavere enn kr. 266 000 og lik eller høyere enn kr. 238 000 gis det et tillegg på kr. 3 802,50 pr år
- De sentrale partene var enige om at ved lokal enighet i de ulike virksomhetene kunne man redusere eventuelt utsette disse tilleggene

På B-nivåer ble det gitt varierende tillegg i de ulike virksomhetene.

På grunnlag av foreløpig lønnsstatistikk for 2003 og de avtalte tilleggene gitt i forhandlingene i de ulike virksomhetene, kan årslønnsveksten fra 2002 til 2003 beregnes til $3\frac{3}{4}$ prosent. Lønnsglidningen bidro til årslønnsveksten med i underkant av $\frac{1}{2}$ prosentpoeng.

For *helseforetakene* kom NAVO, LO, YS og UHO til enighet om at det i 2003 ikke skulle gis tillegg verken på A- eller B-nivå utover de tillegg som ble avtalt i 2002 og gitt med virkning fra hhv 1.1 og 1.7. 2003. Disse tilleggene bidrar til årslønnsveksten 2002 til 2003 med om lag $3\frac{1}{4}$ prosentpoeng. Overhendet til 2003 er beregnet til 2,0 prosent.

Det er gjennomført lokale forhandlinger mellom helseforetakene og lokale arbeidstakerorganisasjoner tilknyttet Akademikerne (eksklusive Dnlf) og SAN-helse. Den norske legeförening ble ikke omfattet av disse forhandlingene i 2003. For DnLF ble det i 2002 avtalt at alle endringer skulle skje med virkning fra 1.1.2003 samt at det ikke skulle føres ytterligere forhandlinger i avtaleperioden fram til 1.4.2004. Legene står for ca. 1/6 av lønnssummen i helseforetakene. Legene bidro til å trekke ned lønnsveksten i 2002, mens de i 2003 bidro til å trekke den opp.

På grunnlag av foreløpig lønnsstatistikk for 2003 og de avtalte tilleggene for 2003 kan årslønnsveksten fra 2002 til 2003 i helseforetakene eksklusiv legene anslås til 5 prosent fra 2002 til 2003. Bidraget fra lønnsglidningen var om lag $\frac{1}{2}$ prosentpoeng.

I helseforetakene ble det mellom NAVO og LO og mellom NAVO og YS også inngått en etterreguleringsbestemmelse med tilsvarende innhold som i det statlige tariffområdet. Utvalget kommer tilbake til lønnsveksten for disse gruppene i rapporten i mars.

3.4.8 Lønnsutviklingen for ledere i privat næringsvirksomhet

Ikke noe nytt nå i forhold til rapport nr. 2/2003. Utvalget kommer med 2003-tall i mars.

3.5 Lønnsoverhendet

Lønnsoverhengene i tabell 3.13 er regnet ut for tariffområder og/eller organiserte bedrifter. Det brukes litt ulike metoder for beregning av overheng i de ulike tariffområdene. En kan derfor ikke umiddelbart sammenlikne på tvers. Spesielt vil store strukturendringer kunne skape forskjeller. Informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen viser en viss lønnsvekst for noen grupper i privat sektor fra september/oktober og ut året som hittil ikke har vært fanget opp av beregningsoppleggene. Utvalget har derfor satt i gang et arbeid for å se på om kvartalsstatistikken kan brukes til å beregne lønnsvekst og overheng for tariffområder. Dette

arbeidet kan medføre at tallene for lønnsvekst og overheng de siste tre-fire årene kan bli revidert for enkelte tariffområder. En slik revisjon vil ikke påvirke størrelsen på lønnsveksten sett over flere år, men gi en annen fordeling av lønnsveksten mellom år og dessuten gi en endret fordeling mellom overheng og bidrag fra lønnsglidningen i det enkelte år.

Tabell 3.13 Lønnsoverhenget 1999-2004

Område/gruppe:	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Ansatte i NHO-bedrifter:	3,1	1,7				
- Arbeidere i alt	3,0	1,4	2,1	1,5		
- Industriarbeidere	2,8	1,2	1,9	1,3	1,9	1 ³ / ₄ -2
- Industriefunksjonærer	3,3	2,0	3,2	2,5	3,1	2 ¹ / ₂
HSH-bedrifter i varehandel	1,7	1 ¹ / ₄	1,8	1,1	1 ¹ / ₄	1
Forretnings- og sparebanker ⁶⁾	2,4	1,0	1,4	1,5	2,2	¹ / ₂
Staten	3,5 ¹⁾	1,4 ²⁾	2,6	1,8	3,8	¹ / ₂
Skoleverket	3,7	1,1	5,1 ³⁾	1,3	5,3 ⁴⁾	knapt 0,2
Kommunene	4,4	0,8	2,1	1,4 ⁵⁾	2,2	² / ₃
NAVO-bedrifter:						
- Helseforetakene					2,0	³ / ₄
- Øvrige bedrifter					1,7	1

1) Inklusiv BA-selskapene Posten Norge og NSB

2) Eksklusiv BA-selskapene Posten Norge og NSB fra og med 2000

3) Kompensasjon for endringer i arbeidstidsavtalen per 01.08.2000 (skolepakke I) trakk opp overhenget til 2001 med 1,8 prosentpoeng.

4) Skolepakke II trakk opp overhenget til 2003 med om lag 1³/₄ prosentpoeng

5) Eksklusiv sykehusene og fristilte stillinger er overhenget 1,3 prosent.

6) Forsikring er inkludert i overhenget til 2004. Forretnings- og sparebanker og forsikring under ett omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring.

Kilde: Beregningsutvalget

Boks 3.6 Lønnsoverhenget

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke endret seg gjennom året, ville lønnsoverhenget per definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkninger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen på kalenderåret for ulike lønnstakergrupper ved tariffoppgjør.

Størrelsen på overhenget vil ofte være et tolkingsspørsmål. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Lønnstillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året.

Det kan argumenteres for å holde bonus utenom lønnsbegrepet ved beregning av overheng. Bonus er en lønnsutbetaling som ofte skyldes spesielle forhold i ett år og ikke kommer igjen til neste år. Motargumenterer er bl.a. at bonus får et stadig større omfang og at bonus også kan være knyttet til den vanlige aktiviteten gjennom hele året. I beregningene er det lagt inn en jevn fordeling av bonus over året, dvs. et fast påslag per måned/tidsenhet. Dermed får det liten betydning om bonus inkluderes eller holdes utenfor ved beregning av overheng.

For flere *hovednæringsområder* i privat sektor (for eksempel industri og varehandel) følger beregningene av lønnsoverheng den vanlige definisjonen av overheng. Grunnlaget for beregningene er informasjon både fra strukturstatistikken per september/oktober og fra den kvartalsvise lønnsindeksen (som måler lønnsendring gjennom året) samt fra lønnsforhandlingene.

Utvalgets beregninger av lønnsoverheng for *tariffområder* er derimot ikke fullt ut i samsvar med den vanlige definisjonen av overheng. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg de siste tre månedene av året eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, har utvalget lagt til grunn at lønnsnivået per september/oktober holder seg på samme nivå ut året. Dette betyr at overhenget for tariffområder beregnes på grunnlag av lønnsnivået per september/oktober i forhold til gjennomsnittet for året. Dette er en praktisk tilpasning til det forholdet at vi har lite informasjon om lønnsveksten i slutten av året og at overhengsberegningene for forhandlingsområder må være ferdige i god tid før forhandlingene starter opp. Imidlertid viser informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen en viss lønnsvekst for noen grupper i privat sektor fra september/oktober og ut året som hittil ikke har vært fanget opp av beregningsoppleggene. Utvalget har derfor satt i gang et arbeid for å se på om kvartalsstatistikken kan brukes til å beregne overheng for tariffområder.

3.6 Lønnsutviklingen for kvinner og menn

Utvikling i lønnsforskjeller mellom kvinner og menn (heltidsansatte)

Tabell 3.14 viser lønnsutviklingen for heltidsansatte¹³ kvinner og menn i en del hovedtariffområder. Tabellen tar utgangspunkt i TBUs årslønnsbegrep, jf. boks 3.1. Tabellen viser gjennomsnittlig årslønn for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn samt gjennomsnittlig årslønn for kvinner og menn i 2003.

Tabellene 3.15 og 3.16 viser lønnsutviklingen for heltidsansatte og totalt sysselsatte kvinner og menn fordelt på næring. I disse tabellene har man tatt utgangspunkt i SSBs offisielle lønnstatistikk for gjennomsnittlig månedsfortjeneste. Det presenteres også et samletall for de totale lønnsforskjeller mellom kvinner og menn basert på denne statistikken.

Likelønnsstrekk i mellomoppgjørene i 2003 finnes i vedlegg 2.

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn kan avspeile forskjeller i utdanning og stillingsplassering. Ulike konkurranseforhold sektorer og bransjer imellom kan sammen med ulik sysselsettingsfordeling mellom kvinner og menn, også bidra til å forklare en del av forskjellene i lønn. Dessuten kan strukturendringer, som er omtalt i boks 3.2, påvirke utviklingen. Lønnsforskjellene som omtales i dette avsnittet vil derfor uttrykke ”bruttoforskjeller”. I NOU 2000:4 vedlegg 5, presenteres analyser som belyser lønnsgapet mellom kvinner og menn nærmere. Hovedkonklusjonene fra disse analysene er at lønnsforskjeller mellom kvinner og menn innenfor samme område i stor grad henger sammen med ulik stillingsplassering¹⁴.

Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn kan imidlertid også avspeile ulike former for lønnsdiskriminering. Vi kan her skille mellom det man kaller stillingsdiskriminering (ulik adgang til stillinger), direkte diskriminering (ulik lønn for likt arbeid) samt verdsettingsdiskriminering (kvinnedominerte yrker blir mindre verdsatt enn mannsdominerte yrker) jf. NOU 2000:4 vedlegg 5.

Utviklingen fra 2002 til 2003 på en del store forhandlingsområder

Når det gjelder utviklingen i lønnsforskjellene fra 2002 til 2003 (tabell 3.14) har vi foreløpig tall for heltidsansatte i HSH-bedrifter, finanstjenester, stat og skoleverk. For HSH-bedrifter og skoleverket har det vært en tilnærming i kvinner og menns lønninger. For statsansatte er det lite endringer. For finanstjenester har det vært en tilbakegang med noe økende forskjell fra 2002 til 2003.

I hovedgruppene i tabell 3.14 nedenfor er det fortsatt forholdsvis store variasjoner i størrelsen på lønnsforskjellene mellom kvinner og menn. Imidlertid er disse gruppene ikke sammenliknbare med hensyn til sammensetning. I gruppen industriarbeidere er stillingsstrukturen relativt enhetlig, mens den er mer sammensatt blant annet i

---

¹³ For ansatte i kommunene, helseforetakene samt industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter er deltidsansatte inkludert.

¹⁴ Når det gjelder for eksempel ansatte i kommunesektoren var det i 1998 31,5 prosent kvinnelige ledere mens det var hele 91 prosent kvinnelige assistenter. Denne forskjellen i stillingsplassering mellom kvinner og menn er en hovedforklaring til lønnsforskjeller mellom kvinner og menn. (Se KS 99:Lønnsforhold, arbeidstid og tilsetningsendringer)

finans tjenester og i kommunene.

De største lønnsforskjellene mellom kvinner og menn har vi i finans tjenester og blant industrifunksjonærer i NHO-bedrifter.

Tabell 3.14 Gjennomsnittlig årslønn¹⁾ for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn i noen store forhandlingsområder. Heltidsansatte

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	Årslønn Menn	Årslønn Kvinner	Kvinne- andel ²⁾
Industriarbeidere i NHO-bedrifter ³⁾	-	89,0	88,4	89,0	90,1		283 000	255 000	23
Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter	-	77,6	77,5	78,3	76,8		425 700	327 300	37
HSH-bedrifter i varehandel ekskl. administrative ledere	84,7	84,5	85,4	86,2	86,4	88,1	300 000	259 400	41
Arbeidere i hotell og restaurant i NHO-bedrifter	93,0	92,9	93,0	93,3	92,3 ⁶⁾		244 200	225 500	63
Finanstjenester ⁸⁾	74,8	75,6	75,8	76,2	76,0	75,6	414 900	315 400	
Statsansatte	89,0	89,0	89,1	89,1	89,0	88,9 ⁹⁾	330 600	294 200	37
Skoleverket	93,7	93,9	94,0	94,2	95,0	95,5 ⁹⁾	345 700	328 300	56
Ansatte i kommunene ³⁾	88,0	88,0	87,6	86,9 ⁴⁾	90,6 ⁵⁾		290 800	263 400	75
Statlige eide helseforetak i NAVO-området ³⁾⁷⁾					78,9		378 800	298 900	77
NAVO-området eksklusive statlige eide helseforetak									

1. Årslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre tillegg.

2. Basert på tall fra lønnsstatistikken for de enkelte grupper.

3. Gjelder heltid og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

4. Eksklusive sykehusene 2001: Kvinners lønn i forhold til menn: 90,0 prosent, gjennomsnittlig årslønn for menn: 272 600 kr, gjennomsnittlig årslønn for kvinner: 244 700 kr, kvinneandel: 76 prosent.

5. Eksklusive sykehusene

6. Statistikkgrunnlaget er endret i 2002. Med nytt statistikkgrunnlag vil kvinners lønn som andel av menns i 2001 være 92,1.

7. Basert på innhentet statistikk pr. 1. oktober

8. Omfatter heltidsansatte i bank og forsikring. (Norges Bank er ikke inkludert). Statistikken omfatter noe mer enn tariffområdet for bank og forsikring.

9. Tallene er foreløpige

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Lønnsforskjeller etter næring

Tabellene nedenfor viser kvinners lønn som andel av menns fordelt på næring for heltidsansatte (tabell 3.15) og for sysselsatte totalt (tabell 3.16). I sistnevnte er deltid inkludert og omgjort til heltidsekvivalenter. Det er her tatt utgangspunkt i SSBs offisielle månedslønnsstatistikk per 1/9-1/10. Vi ser av disse to tabellene at vi har minst lønnsforskjeller mellom kvinner og menn for skoleverket, bygg og anleggsvirksomhet og kommunene. Størst lønnsforskjeller har vi innenfor finans tjenester, forretningsmessig tjenesteyting og helseforetak. Når vi ser på utviklingen fra 1997-2002, har det vært tilnærming i alt mellom kvinnene og menns gjennomsnittlige lønn, men svakere når deltid tas med enn for heltid alene. Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn økte på enkelte områder som kraftforsyning, bygge- og anleggsvirksomhet, finans tjenester, staten og helse og sosialtjenester.

Ser man på det enkelte år ser vi at lønnsforskjellene mellom kvinner og menn gjennomgående er større når man inkluderer de deltidsansatte. Unntak i 2002 er ansatte i hotell- og restaurantvirksomhet, statlige sykehus tjenester og helse- og sosialtjenester hvor lønnsforskjellene blir mindre.

Tabell 3.15 Kvinnens gjennomsnittslønn som andel av menns gjennomsnittslønn etter næring¹⁾ pr. 1.9/1.10. Heltidsansatte

Næring	Årslønn ²⁾							Årslønn ²⁾		Andel heltidsansatte kvinner ⁴⁾
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	i alt Menn	i alt Kvinner	
Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	77,2	77,9	80,4	80,3	81,3	86,6	88,8	495 600	429 300	16
Industri	86,7	86,8	86,9	88,0	88,2	88,2	87,8	319 500	281 800	21
Kraftforsyning	90,0	90,0	90,4	89,9	89,5	86,1		334 200	287 800	16
Bygge- og anleggsvirksomhet	95,0	91,3	92,2	94,2	94,7	93,8		309 400	290 100	6
Varehandel i alt	81,4	80,6	81,9	81,5	82,8	83,6	84,5	331 800	277 400	34
Hotell- og restaurantvirksomhet						89,5		265 900	238 000	55
Samferdsel	87,5	86,8	86,0	86,8	87,4	88,1		332 000	292 600	29
Finanstjenester i alt	74,4	74,2	75,2	75,1	75,4	73,4	72,9	454 800	333 700	46
Eiendomsdrift, forretningsmessig tjenesteyting og utleievirksomhet	74,5	74,7	76,8	76,6	77,5	78,1		415 000	324 000	33
Ansatte i staten	89,9	89,6	89,7	88,6 ³⁾	88,9	89,2 ⁶⁾	88,7 ⁷⁾	337 000	300 700	36
Undervisningspersonale i skoleverket	93,6	93,7	94,1	94,0	94,5	95,4	95,7 ⁷⁾	354 900	338 500	56
Kommune og fylkeskommune ⁵⁾	87,9	87,6	87,3	87,9	91,7	92,4		292 900	270 700	63
Statlige sykehus tjenester						78,1		387 400	302 400	70
Privat undervisning	83,3	85,5	85,2	85,9	84,4	86,5		343 700	297 100	49
Helse- og sosialtjenester	87,2	86,6	86,5	85,0	87,4	85,3		305 100	260 100	68
Sosiale og personlige tjenester	81,5	83,3	86,4	85,1	87,1	86,4		357 600	309 100	43
Gjennomsnitt/sum heltidsansatte	85,4	85,3	85,2	85,5	85,9	86,0		343 000	295 000	36 ⁸⁾

1) SSBs Standard for næringsgruppering (NOS). Jordbruk, skogbruk, fiske, hotell og restaurantvirksomhet (1997-2001), Oslo kommune(1997-1999) og lønnet husarbeid er imidlertid ikke inkludert i statistikkgrunlaget.

2) Årslønn i alt er beregnet ut fra registrert månedslønn i alt pr 1.9/1.10*12. Dette begrepet må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabellene 3.1 og 3.2 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne kolonnen er det samme som i tabellene 3.1 og 3.2, dvs summen av avtalt lønn, uregelmessig tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

3) Eksklusive Posten BA og NSB BA fra 2000.

4) Andel heltidsansatte kvinner i den enkelte næring.

5) Eksklusive ansatte i somatiske eller psykiatriske sykehus f.o.m. 2001.

6) Eksklusive statlige sykehus f.o.m. 2002.

7) Foreløpige tall

8) Tall fra arbeidskraftundersøkelsen, SSB

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Beregningsutvalget

Tabell 3.16. Kvinners gjennomsnittslønn som andel av menns gjennomsnittslønn etter næring¹⁾ pr 1.9/1.10. Heltids- og deltidsansatte hvor deltid er omgjort til heltidsekvivalenter

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	Andel		
							Årslønn ²⁾ i alt Menn	Årslønn i alt kvinner	i syssel- satte ⁹⁾ kvinner
Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	77,1	77,5	79,8	79,2	80,5	85,3	494 200	421 400	18
Industri	86,3	86,3	86,2	87,4	87,3	87,5	318 900	279 100	25
Kraftforsyning	87,8	87,8	88,0	87,7	87,4	86,3	334 000	288 100	18
Bygge- og anleggsvirksomhet	94,0	90,1	91,1	92,4	92,6	92,4	309 500	286 000	8
Varehandel	78,3	77,7	79,1	78,5	79,4	79,7	325 100	259 000	51
Hotell- og restaurantvirksomhet					89,5	90,4	254 300	229 800	61
Samferdsel	88,1	87,0	85,8	86,3	86,2	87,6	329 400	288 700	35
Finanstjenester	73,4	73,4	74,2	73,7	71,6	71,9	454 600	327 100	53
Eiendomsdrift, forretningsmessig tjenesteyting og utleievirksomhet	73,8	72,3	75,4	75,1	76,3	76,4	407 400	311 300	40
Staten	88,9	88,6	88,9	87,3 ³⁾	88,1	88,2 ⁶⁾	336 300	296 500	42
Undervisningspersonale i skoleverket	93,2	93,3	93,5	93,4	93,9	94,8	353 300	335 000	63
Kommune og fylkeskommune	87,0	87,2	86,6	87,0	86,4	91,4	290 000	265 200	78
Statlige sykehus tjenester						78,9	378 400	298 600	78
Privat undervisning	81,7	85,4	84,9	85,1	83,8	85,5	341 400	292 000	56
Helse- og sosialtjenester	87,3	87,1	87,3	85,3	87,3	85,9	300 400	258 000	77
Sosiale og personlige tjenester	80,2	82,0	85,5	83,8	85,6	84,6	351 200	297 000	51
Gjennomsnitt/sum (heltids- + deltidsansatte)	83,7	83,6	83,4	83,5	83,4	83,9	339 300	284 800	47

Se fotnoter i tabell 3.15.

9) Sysselsatte er lik heltid + deltidsansatte

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Lønnsforskjellen mellom alle sysselsatte kvinner og menn

Når vi veier alle gruppene sammen, får vi et samletall som uttrykker de totale lønnsforskjellene mellom kvinner og menn i Norge (se tabell 3.15 og 3.16 ovenfor). I 1997 var heltidsansatte kvinners gjennomsnittslønn (totalt utbetalt lønn eksklusiv overtid) 85,4 prosent av heltidsansatte menns gjennomsnittslønn. I 2002 var andelen 86,0 prosent. Tilsvarende for heltids- og deltidsansatte samlet var tallene for 1997 og 2002 hhv 83,7 og 83,9 prosent. Tabellene 3.15 og 3.16 viser som nevnt næringer etter SSBs standard for næringsgruppering hvor også uorganiserte virksomheter er med. Tabell 3.14 viser hovedtariffområdene. Når vi sammenligner disse tabellene kan utviklingen bli noe forskjellig innenfor den enkelte gruppe siden grupperingen ikke er helt den samme. F.eks. for industrien er funksjonærer og arbeidere samlet i SSBs klassifisering, mens den er delt i tabell 3.14. Ser vi på hotell og restaurantvirksomhet er det bare arbeidere med i tabell 3.14, mens både funksjonærer og arbeidere i tillegg til uorganiserte virksomheter er inkludert i tabell 3.15 og 3.16. I tabell 3.15 og 3.16 er også toppledere inkludert i statistikkgrunnet. Disse er i stor grad ikke med i tabell 3.14 siden topplederne ikke er en del av tariffområdet. Endelig er årslønnsbegrepet forskjellig da tabell 3.14 tar utgangspunkt i en gjennomsnittlig årslønn for hele året mens tabell 3.15 og 3.16 tar utgangspunkt i registrert månedslønn pr 1. september/ 1. oktober.

Kapittel 4

Prisutvikling og konsumprisindeksen

- *Konsumprisindeksen (KPI) økte med 2,5 prosent fra 2002 til 2003 mot 1,3 prosent året før. Økte elektrisitetspriser bidro mest til prisstigningen i 2003. Elektrisitetsprisene nådde et toppnivå i januar 2003 og var da 82,5 prosent høyere enn ett år før. De ble markert lavere fram til juli og har deretter stort sett økt, men i mindre grad enn i samme periode året før. For 2003 ble elektrisitetsprisene gjennomsnittlig 36,6 prosent høyere enn i 2002. Høyere husleier bidro også til å trekke prisveksten opp. Lavere priser på importerte konsumvarer, bl.a. på grunn av lav internasjonal prisstigning og vridning i handelsmønsteret med større vekt på import fra lavkostland samt ettervirkning av tidligere styrking av kronekursen og reduserte handelsmarginer, bidro til å redusere veksten i KPI. Uten elektrisitet steg konsumprisindeksen med 1,2 prosent. Justert for avgiftsendringer og uten energivarer økte konsumprisindeksen med 1,1 prosent fra 2002 til 2003.*
- *I januar 2003 var veksten i KPI 5,0 prosent målt fra samme måned året før. I desember var veksten kommet ned i 0,6 prosent. Fra januar 2003 til januar 2004 sank KPI med 1,8 prosent, hovedsakelig som følge av lavere elektrisitetspriser og bl.a. lavere priser på klær og skotøy.*
- *Fra 2002 til 2003 ble prisveksten i Norge noe høyere enn i EU og hos handelspartnerne i gjennomsnitt. I gjennomsnitt var prisstigningstakten i Norge på 2,5 prosent, mens prisveksten i EU var 2,2 prosent og hos handelspartnerne 1,9 prosent. Det var særlig i de første fire månedene at tolv månedersveksten i Norge var relativt høy. Mot slutten av 2003 kom tolv månedersveksten i Norge i underkant av prisveksten i disse landene.*

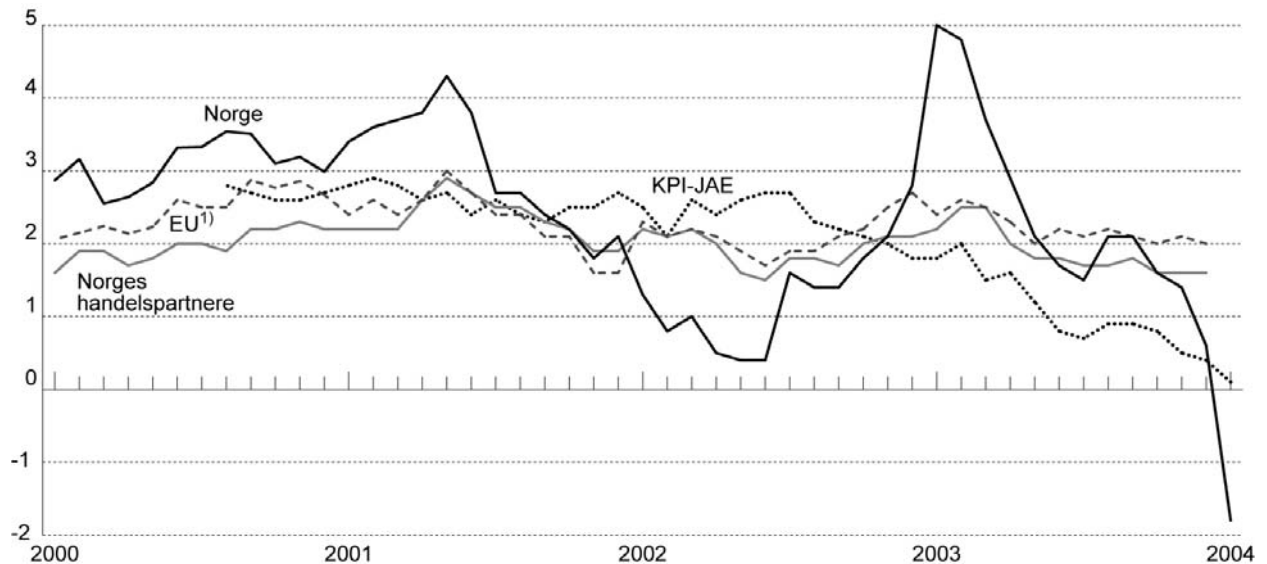
4.1 Prisutviklingen i Norge og andre land

Figur 4.1 gir en oversikt over tolv månedersveksten i konsumprisindeksen i Norge, for gjennomsnittet av våre handelspartnere og i EU-landene i perioden 2000 - 2003. Figuren viser også konsumprisindeksen for Norge justert for avgiftsvirkninger og uten energivarer (KPI-JAE).

Utviklingen i konsumprisene for en del OECD-land går fram av tabell 4.1. Det utarbeides også tall for harmonisert konsumprisindeks for Norge og andre land. De harmoniserte indeksene vil normalt avvike noe fra tallene i tabell 4.1. Den harmoniserte konsumprisindeksen er nærmere omtalt i vedlegg 5.

Prisstigningstakten i Norge lå fra årsskiftet 1996/97 over nivået i EU-landene og gjennomsnittet for våre handelspartnere fram til og med første halvår 2001. Etter reduksjonen av merverdiavgiften på matvarer i Norge fra 1. juli 2001 ble konsumprisveksten i Norge i annen halvdel av 2001 om lag som i EU og hos handelspartnerne. I første halvdel av 2002 var prisveksten i Norge lavere enn i disse landene, men fra og med juli 2002 mer på linje da den direkte virkningen av redusert merverdiavgift på matvarer var uttømt.

For Norge var gjennomsnittlig 12-månedersrate i 2003 på 2,5 prosent. Til sammenlikning var veksten i denne perioden i EU-landene på 2,2 prosent og 2,0 prosent i OECD-landene. Den høyere prisstigningen i Norge enn i de andre landene kan forklares av de høye elektrisitetsprisene i Norge. Mot slutten av 2003 ble prisstigningen i Norge lavere enn i de andre landene. Ellers viser 12-månedersratene for Norge større variasjoner enn for de andre grupper av land.

Figur 4.1 Konsumprisene i Norge, hos våre handelspartnere²⁾ og i EU-landene. Prosentvis endring fra samme måned året før.

- 1) EU-15.
- 2) Med virkning fra 1. februar 2000 har Norges Bank endret konstruksjonen av industriens effektive valutakurs, og samtidig utvidet antallet valutaer i indeksen. Utvidelsen av antall valutaer innebærer at antall land som inngår i aggregatet "Norges handelspartnere" er utvidet fra 18 land og figur 4.1 er basert på tall for 23 land for hele perioden.

Kilde: OECD og Statistisk sentralbyrå

Utviklingen i konsumprisindeksen for en del OECD-land fremgår av tabell 4.1.

Tabell 4.1 Konsumprisindeksen i noen OECD-land. Prosentvis endring fra perioden før.

	Gjennomsnitt 1986-1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Norge	3,7	2,6	2,3	2,3	3,1	3,0	1,3	2,5
USA	3,7	2,3	1,6	2,2	3,4	2,8	1,5	2,5
Japan	1,3	1,7	0,7	-0,3	-0,7	-0,7	-1,0	-0,2
Tyskland	2,6 ¹⁾	1,8	1,0	0,6	2,0	2,0	1,4	1,0
Frankrike	2,6	1,2	0,8	0,6	1,6	1,6	1,9	2,1
Storbritannia	4,6	3,1	3,4	1,6	2,9	1,8	1,6	2,9
Italia	5,2	1,8	2,0	1,6	2,6	2,7	2,5	2,7
Sverige	5,0	0,9	0,4	0,3	1,4	2,6	2,3	2,1
Danmark	2,8	2,2	1,8	2,4	2,9	2,3	2,4	2,1
Finland	3,4	1,2	1,5	1,2	3,3	2,6	1,5	0,9
OECD-området ²⁾	3,6	2,2	1,7	1,5	2,5	2,3	1,5	2,0
EU-15	4,0	2,1	1,8	1,3	2,5	2,4	2,1	2,2
Norges handelspartnere ³⁾	3,0	1,8	1,3	1,2	2,0	2,3	1,8	1,9

1) Vest Tyskland t.o.m. 1992.

2) Sammenveid med kjøpekraftsparitet - justerte andeler av privat konsum som vektor, eksklusive Tyrkia. Fra og med 1999 også ekskl. Ungarn, Mexico og Polen.

3) Se fotnote 2, figur 4.1.

Kilder: OECD og Statistisk sentralbyrå.

4.2 Nærmere om prisutviklingen i Norge

4.2.1 Hovedlinjer i prisutviklingen

Tabell 4.2 viser konsumprisindeksen for Norge fra januar 2001 til januar 2004.

Konsumprisindeksen økte gjennomsnittlig med 1,3 prosent fra 2001 til 2002.

Prisstigningstakten for 2001 og 2002 er sterkt påvirket av avgiftsendringer og prisutviklingen for energivarene. Holdes avgiftsendringer og energivarene utenfor, var økningen i konsumprisindeksen 2,3 prosent fra 2001 til 2002.

Fra januar 2002 til juli 2002 gikk elektrisitetsprisene ned, men begynte deretter å stige sterkt, særlig mot slutten av året. Som årsgjennomsnitt falt elektrisitetsprisene med 1,5 prosent fra 2001 til 2002. Konsumprisindeksen uten elektrisitet økte med 1,8 prosent fra desember 2001 til desember 2002.

Fra januar 2002 til januar 2003 steg konsumprisindeksen med 5,0 prosent. Prisstigningen på elektrisitet var hovedårsaken til den sterke prisstigningen. I januar 2003 var elektrisitetsprisene 82,5 prosent høyere enn i januar året før. Uten elektrisitet økte konsumprisindeksen 1,8 prosent. Veksttakten i konsumprisindeksen ble deretter markert lavere fram til juli, men ble midlertidig noe høyere i august og september. Mot slutten av året falt prisstigningstakten klart, og i desember 2003 var konsumprisindeksen bare 0,6 prosent høyere enn i desember 2002. I gjennomsnitt økte som nevnt konsumprisindeksen med 2,5 prosent fra 2002 til 2003. Det største vekstbidraget kom fra elektrisitetsprisene, som inkludert nettleie, økte med 36,6 prosent i gjennomsnitt. Uten elektrisitet ble

konsumprisveksten 1,2 prosent fra 2002 til 2003. Fra januar 2003 til januar 2004 falt konsumprisindeksen med 1,8 prosent. I hovedsak skyldes denne nedgangen de høye elektrisitetsprisene året før. Uten elektrisitet ble det en vekst på 0,5 prosent.

Tabell 4.2 Konsumprisindeksen

	Indekstall				Endring i prosent fra året før			
	2001	2002	2003	2004	2001	2002	2003	2004
Januar	107,6	109,0	114,5	112,4	3,4	1,3	5,0	-1,8
Februar	108,4	109,3	114,6		3,6	0,8	4,8	
Mars	108,6	109,7	113,8		3,7	1,0	3,7	
April	109,1	109,7	112,9		3,8	0,5	2,9	
Mai	109,6	110,0	112,3		4,3	0,4	2,1	
Juni	109,7	110,1	112,0		3,8	0,4	1,7	
Juli	108,2	109,9	111,6		2,7	1,6	1,5	
August	108,1	109,6	111,9		2,7	1,4	2,1	
September	108,7	110,2	112,5		2,4	1,4	2,1	
Oktober	108,6	110,6	112,2		2,2	1,8	1,6	
November	108,7	111,0	112,6		1,8	2,1	1,4	
Desember	108,9	111,9	112,6		2,1	2,8	0,6	
Årsgjennomsnitt	108,7	108,7	112,8		3,0	1,3	2,5	

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.3 viser prosentvis vekst fra sammen måned året før i konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE). Med disse justeringene ble prisstigningen gjennomsnittlig 2,3 prosent fra 2001 til 2002. Fra 2002 til 2003 ble prisstigningen 1,1 prosent. Prisstigningen har hatt en avtakende tendens fra sommeren 2002 og lå i annet halvår 2003 på under 1 prosent i gjennomsnitt. Fra januar 2003 til januar 2004 økte denne indeksen med 0,1 prosent.

Tabell 4.3. Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE). Endring i prosent fra året før.

	2000	2001	2002	2003	2004
Januar	..	2,8	2,5	1,8	0,1
Februar	..	2,9	2,1	2,0	
Mars	..	2,8	2,6	1,5	
April	..	2,6	2,4	1,6	
Mai	..	2,7	2,6	1,2	
Juni	..	2,4	2,7	0,8	
Juli	..	2,6	2,7	0,7	
August	2,8	2,4	2,3	0,9	
September	2,7	2,3	2,2	0,9	
Oktober	2,6	2,5	2,1	0,8	
November	2,6	2,5	2,0	0,5	
Desember	2,7	2,7	1,8	0,4	
Årsgjennomsnitt ¹⁾	..	2,6	2,3	1,1	

1) Gjennomsnitt av månedsendringene

Kilde: Statistisk sentralbyrå

4.2.2 Utviklingen inndelt etter konsumgrupper

I tabell 4.4 er konsumprisindeksen inndelt etter *konsumgrupper*. Tabellen gir en oversikt over gjennomsnittlig prisendring fra 2001 til 2002, fra 2002 til 2003 og fra januar 2003 til januar 2004, samt bidragene til den samlede prisveksten fra de ulike konsumgruppene.

Halveringen av merverdiavgiften på matvarer fra 1. juli 2001 bidro til at prisene på konsumgruppen ”matvarer og alkoholfrie drikkevarer” gikk ned med 8,9 prosent fra juni til juli 2001 og med gjennomsnittlig 1,7 prosent fra 2001 til 2002. Denne prisreduksjonen på mat og alkoholfrie drikkevarer bidro til å trekke ned konsumprisindeksen med 0,22 prosentpoeng fra 2001 til 2002. Konsumgruppene ”klær og skotøy” bidro til å redusere veksten i totalindeksen på 0,33 prosentpoeng, hvorav ”klær” utgjorde 0,32 prosentpoeng.

Fra og med august 1999 ble ny konsumklassifisering innført i konsumprisindeksen. Klassifiseringen innebar at husleikomponenten ble splittet i betalt og beregnet husleie. *Betalt husleie* bygde på ulike typer eierformer hvor andelsboliger og rene leieboliger har størst andel. Dette var prinsippet til og med juliindeksen 2002. *Beregnet husleie* skal uttrykke selveierens bokostnader og baseres på observerte husleier for tilsvarende boliger i leiemarkedet. Fra og med augustindeksen 2002 er også husleier for andelsboliger beregnet på samme måte som for rene selveiere, dvs basert på utviklingen for tilsvarende boliger i leiemarkedet (leieekvivalensprinsippet). Husleier for andelsboliger er dermed gruppert under beregnet husleie. Betalt husleie består fra og med augustindeksen 2002 bare av husleie fra leietakere. Bakgrunnen for denne omleggingen er først og fremst å oppnå definisjonsmessig likebehandling av ulike statistikker, herunder Nasjonalregnskapet.

Konsumgruppene ”bolig, lys og brensel” bidro mest til oppgangen i totalindeksen fra 2002 til 2003. Av samlet konsumprisvekst på 2,5 prosent bidro denne gruppen 2,20 prosentpoeng, hvorav konsumgruppen ”elektrisitet og brensel” bidro med 1,30 prosentpoeng og ”betalt husleie” og ”beregnet husleie” trakk til sammen opp prisveksten med 0,59 prosentpoeng. ”Bolig, lys og brensel” består også av ”vedlikehold og reparasjoner av bolig og ”andre tjenester knyttet til bolig.” Til sammen trakk disse postene opp konsumprisindeksen med om lag 0,3 prosentpoeng. Konsumgruppen ”matvarer og alkoholfrie drikkevarer” bidro til å øke konsumprisindeksen med 0,40 prosentpoeng. ”Transport” trakk prisstigningen opp med 0,21 prosentpoeng og det største vekstbidraget kom fra ”drift/vedlikehold” som ga 0,18 prosentpoengs økning i totalindeksen. Gruppen ”andre varer og tjenester” bidro med 0,23 prosentpoeng av samlet prisvekst fra 2002 til 2003, hvorav utgifter til ”forsikring” har bidratt med 0,19 prosentpoeng. Konsumgruppen ”klær og skotøy” bidro til å redusere veksten i totalindeksen med 0,63 prosentpoeng. Det meste av dette skyldes prisreduksjon på klær. Det var også prisreduksjon på ”post og teletjenester” og på flere varegrupper innenfor ”møbler og husholdningsartikler”.

Elektrisitetsprisene inkl. nettleie som hadde økt med gjennomsnittlig 36,6 prosent fra 2002 til 2003, kom i desember 2003 ned i en 12- månedersvekst på 3,8 prosent. Med unntak av elektrisitet viste prisutviklingen fra desember 2002 til desember 2003 for hovedgrupper om lag samme hovedmønster som gjennomsnittsutviklingen fra 2002 til 2003.

Fra januar 2003 til januar 2004 sank konsumprisindeksen med 1,8 prosent. Det var reduserte elektrisitetspriser på i alt 30,8 prosent inklusive nettleie som var hovedfaktoren bak nedgangen. Dette inngår i konsumgruppen ”bolig, lys og brensel” som bidro med 1,49 prosentpoeng av samlet reduksjon i konsumprisindeksen. Fra 1. januar 2004 ble det foretatt en omlegging av avgiftene på elektrisitet slik at forbruksavgiften fra da av innkreves gjennom

nettselskapene i stedet for gjennom kraftleverandørene. Dette bidro isolert sett til fall i kraftprisene og prisoppgang i nettleiene. Dessuten økte forbruksavgiften.

Fallende priser på klær har i flere år bidratt til å trekke konsumprisveksten ned. I januar 2004 lå de 12,3 prosent lavere enn i januar året før. Dette bidro til å trekke konsumprisveksten ned med 0,63 prosentpoeng. Lavere priser på transport bidro til å forsterke konsumprisreduksjonen med 0,19 prosentpoeng. Det var særlig lavere priser på flyreiser som bidro til dette. På en annen side økte prisene på matvarer og alkoholfrie drikkevarer med 2,9 prosent og motvirket prisnedgangen med 0,34 prosentpoeng. Også økte priser på tobakksvarer, sammen med høyere priser på en rekke tjenester, bidro til å redusere prisfallet fra januar 2003 til januar 2004.

Tabell 4.4 Konsumprisindeksen - varer og tjenester etter konsumgruppe

	Vekt ¹⁾		Endring i prosent		Bidrag i prosentpoeng ³⁾		
	2003-2004	2001-2002	2002-2003	jan.03- jan.04	2001-2002	2002-2003	jan.03- jan.04
Totalt	1000	1,3	2,5	-1,8	1,3	2,5	-1,8
01 Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	116,7	-1,7	3,4	2,9	-0,22	0,4	0,34
02 Alkoholdrikker og tobakk	27,7	-0,8	1,1	7,2	-0,02	0,03	0,2
03 Klær og skotøy	59,9	-5,5	-10,6	-11,5	-0,33	-0,63	-0,69
Herav: Klær	51,1	-6,2	-11,8	-12,3	-0,32	-0,6	-0,63
04 Bolig, lys og brensel ²⁾	253,1	3,7	8,7	-5,9	0,92	2,2	-1,49
Herav:							
Betalt husleie	29,2	4,4	4	2,6	0,15	0,11	0,08
Beregnet husleie	116,2	4,9	4,1	2,5	0,57	0,48	0,29
Elektrisitet og brensel	41,1	-1,3	31,6	-28,1	-0,05	1,3	-1,15
05 Møbler og husholdningsartikler	69,9	0,3	-0,8	-0,9	0,02	-0,06	-0,06
06 Helsepleie	27	4,2	3,9	5,6	0,12	0,11	0,15
07 Transport	186,4	1	1,1	-1	0,19	0,21	-0,19
Herav:							
Kjøp av egne transportmidler	87,1	1,4	-0,4	-0,3	0,13	0,03	-0,03
Drift/vedlikehold	65,3	-0,3	2,8	0,3	-0,02	0,18	0,02
Transporttjenester	34	1,9	1,6	-4,8	0,07	0,05	-0,16
08 Post og teletjenester	23,2	2,1	-2,9	-4,8	0,05	-0,07	-0,11
09 Kultur og fritid	127,5	1,1	-0,2	-0,8	0,14	-0,03	-0,1
10 Utdanning	3,2	8,4	5,8	6,9	0,03	0,02	0,02
11 Hotell- og restauranttjenester	38,8	4,2	3	3	0,16	0,12	0,12
12 Andre varer og tjenester	66,6	3	3,5	2	0,19	0,23	0,13

1) Vektene gjelder fra august til juli. Vektene er basert på et glidende gjennomsnitt av de tre siste forbruksundersøkelsene. Vektandelen for "utdanning" i konsumprisindeksen har tidligere vært for høy på grunn av at nedbetaling av studielån feilaktig har kommet med. Dette er nå rettet opp, noe som betyr at vektandelen for denne gruppen reduseres fra om lag 10 promille til 3,2 promille.

2) Gruppen inneholder også "vedlikehold og reparasjoner og "andre tjenester i tilknytning til bolig" med i alt en vekt på 6,66 prosent.

3) Beregningsteknisk er det her brukt en forenklet metode som påvirker bidragene.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

4.2.3 Utviklingen inndelt etter leveringssektor

I tabell 4.5 er konsumprisindeksen inndelt etter *leveringssektorer*. Tabellen gir en oversikt over gjennomsnittlig prisendring fra 2001 til 2002, fra 2002 til 2003 og fra januar 2003 til januar 2004, samt bidragene til den samlede prisveksten fra de ulike leveringssektorene. Bl.a. har lav prisstigning internasjonalt, vridning i handelsmønsteret med større vekt på import fra lavkostland, *ettervirkning av tidligere styrking av kronkursen og reduserte handelsmarginer* bidratt til å trekke ned prisstigningen. Dette er en utvikling vi har hatt gjennom flere år. Fra 2002 til 2003 gikk "importerte konsumvarer" ned i pris med 3,7 prosent og bidro til å redusere den samlede prisstigningen med 0,94 prosentpoeng. I motsatt retning trakk "andre

norskproduserte konsumvarer”, som bidro med 1,74 prosentpoeng av samlet prisstigning fra 2002 til 2003 på 2,5 prosent. Økte elektrisitetspriser var her den viktigste bidragsyteren. "Andre tjenester" og "husleie" bidro til prisveksten fra 2002 til 2003, med hhv 0,76 og 0,67 prosentpoeng. Innenfor "andre tjenester" bidro komponenten "også med andre viktige priskomponenter" til prisveksten med 0,41 prosentpoeng. Økte priser på "jordbruksvarer" bidro med 0,22 prosentpoeng til prisveksten.

Prisreduksjonen på "andre norskproduserte konsumvarer" med 9,1 prosent fra januar 2003 til januar 2004 bidro til å redusere samlet prisstigning med 2,27 prosentpoeng. Lavere elektrisitetspriser var hovedforklaringen på denne reduksjonen. "Importerte konsumvarer" fortsatte å gå ned i pris og bidro til å redusere konsumprisindeksen med 0,87 prosentpoeng. I motsatt retning trakk økte husleier. Disse motvirket konsumprisnedgangen med 0,42 prosentpoeng. "Andre tjenester" reduserte priset med 1,15 prosentpoeng.

Tabell 4.5 Konsumprisindeksen - varer og tjenester etter leveringssektor

	Vekt ²⁾ 2003- 2004	Endring i prosent			Bidrag i prosentpoeng ³⁾		
		2001- 2002	2002- 2003	jan 03- jan 04	2001- 2002	2002- 2003	jan 03- jan 04
Totalt	1000,0	1,3	2,5	-1,8	1,3	2,5	-1,8
Jordbruksvarer ¹⁾	60,3	-1,1	3,6	3,4	-0,07	0,22	0,21
Fiskevarer	7,0	-0,7	1,7	1,4	0,00	0,01	0,01
Andre norskproduserte konsumvarer	249,2	0,4	7,0	-9,1	0,10	1,74	-2,27
Importerte konsumvarer	255,1	-1,5	-3,7	-3,4	-0,39	-0,94	-0,87
Husleie	167,4	4,8	4,0	2,5	0,83	0,67	0,42
Andre tjenester	261,0	3,6	2,9	4,4	1,87	0,76	1,15
Herav :							
– med arbeidslønn som dominerende prisleier	64,4	5,4	5,2	5,2	0,33	0,33	0,33
– også med andre viktige priskomponenter	196,6	2,9	2,1	3,6	0,52	0,41	0,71

1) I hovedsak norskproduserte jordbruksvarer

2) Vektene gjelder fra august til juli. Vektene er basert på et glidende gjennomsnitt av de tre siste forbruksundersøkelsene.

3) Beregningstekniske ar det her brukt en forenklet metode som påvirker bidragene.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

4.3 Prisutviklingen for enkelte offentlige og private varer og tjenester

Det offentlige tjenestetilbudet blir finansiert på ulike måter, bl.a. gjennom direkte skatter, avgifter og brukerbetaling. Noen offentlige tjenester tilbys gratis, andre tilbys med en viss egenandel eller til selvkost. I konsumprisindeksen inngår offentlige tjenester bare i den grad det er satt en pris på tjenestene. Noen tjenester leveres eksklusivt av det offentlige til vedtatte priser, mens andre tjenester leveres enten i samarbeid eller i konkurranse med private aktører. Det kan således være problematisk å skille ut og kategorisere tjenester som fullt ut offentlige, og av samme grunn kan det være vanskelig å få en samlet oversikt over prisutviklingen på offentlige tjenester.

Kommunale tjenester utgjør en viktig del av det offentlige tjenestetilbudet. Prisene på kommunale tjenester har økt betydelig i de siste årene. Dette har bl.a. sammenheng med at

kommunale tjenester i økende grad har blitt brukerfinansiert, og for kommunale tjenester som vann, avløp, renovasjon, feiing, barnehagetjenester og hjemmehjelp, er brukerbetaling vanlig. I den kommunale helse- og tannhelsepleien er det i mindre grad egenbetaling. For kommunale tjenester skal ikke kommunene beregne seg høyere priser enn det som reflekterer kostnadene ved å levere tjenestene (inkludert kostnader som følger av ulike offentlige krav og reguleringer).

4.3.1 Kommunale avgifter/gebyrer

Kommunale gebyrer knyttet til bolig inngår i konsumgruppen ”andre tjenester knyttet til bolig.” Ettersom det ikke er mulig å rense husleiene som også inngår i konsumprisindeksen for element av kommunale gebyrer, representerer endringen i husleier samlet også endringen i kommunale gebyrer. Endringer i prisene på de kommunale tjenestene fanges dermed ikke direkte opp av konsumprisindeksen. Statistiske sentralbyrå gjennomfører hvert år også en separat undersøkelse av utviklingen i kommunale gebyrer for vann, renovasjon, avløp og feiing. se tabell 4.6. Denne undersøkelsen er basert på elektroniske data innhentet fra KOSTRA - prosjektet (KommuneStat-Rapportering). Rapporteringen skal inneholde alle kommuner og fylkeskommuner. Tidligere var statistikken basert på utvalgsundersøkelser. Endringstallene i undersøkelsen for 2003 er basert på 348 kommuner og er veide gjennomsnitt av betalingssatsene i kommunene.

Tabell 4.6 Kommunale gebyrer knyttet til egen bolig. Endring i prosent. Gjelder hele landet ¹⁾

	Jan.00- jan.01	Jan.01- jan.02	Jan.02- Jan.03
Renovasjon	7,1	3,8	2,6
Feiing	7,8	4,4	5,3
Vann	8,6	4,6	6,4
Avløp/kloakk	7,5	4,2	5,0
KPI	3,4	1,3	5,0
Betalt husleie	4,2	4,1	3,9
Beregnet Husleie	4,7	4,9	3,9

1) Gebyrene inngår i konsumgruppen ”andre tjenester knyttet til bolig” og er skilt fra konsumgruppene ”betalt husleie” og ”beregnet husleie”.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

De kommunale gebyrene for renovasjon, feiing, vann og avløp steg fra januar 2000 til januar 2002 sterkere enn konsumprisindeksen. Fra januar 2002 til januar 2003 steg imidlertid renovasjonsgebyret svakere enn konsumprisindeksen, mens de øvrige gebyrene steg i samme takt eller sterkere. Konsumprisindeksen for januar 2003 var som nevnt imidlertid spesielt påvirket av de høye elektrisitetsprisene.

Årsakene til den sterkere veksten i gebyrer en har sett er flere, bl.a. er det grunn til å tro at selvfinansieringsgraden har økt og at subsidiene har blitt tilsvarende redusert. Høyere gebyrer for kommunale tjenester knyttet til egen bolig følger også som et resultat av økte kostnader i tilknytning til nye statlige krav og reguleringer.

Generelt kan man si at bakgrunnen for forskjellene i veksten i kommunale gebyrer både er å finne i ulike kostnadsforhold, men også i ulike strategier for prissetting av slike tjenester. Prisforskjeller kan også forklares i kvalitetsforskjeller på tjenestene.

4.3.2 Prisutviklingen for enkelte andre offentlige og private varer og tjenester

Tabell 4.7 viser utviklingen i barnehagesatser i perioden august 2000 til august 2003.

Tabell 4.7 Barnehagesatser sammenliknet med konsumprisindeksen. Prosentvis endring over 12 mnd. Gjelder hele landet.

	aug. 00- aug. 01	aug.01- aug-02	aug.02- aug.03
KPI august – august	2,7	1,4	2,1
Kommunale barnehager	1,3	-4,6	-4,9
Private barnehager	3,8	0,0	-3,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Undersøkelsen om foreldrebetaling i barnehager blir foretatt to ganger i året, og blir tatt inn i konsumprisindeksen i august og januar. Fra 1. juli 2001 ble statstilskuddet til drift av barnehagene økt. Fra august 2000 til august 2001 var satsøkningen for kommunale barnehager lavere og private barnehager høyere enn økningen i konsumprisindeksen. Fra august 2001 til august 2002 gikk de kommunale barnehagesatsene ned med 4,6 prosent og satsene for de private var uendret. Fra august 2002 til august 2003 ble foreldrebetalingen redusert med 4,9 prosent for kommunale barnehager og 3,4 prosent for de private. Reduksjonene i foreldrebetalingen skyldes først og fremst økte tilskudd fra staten. Mange kommuner og private barnehager har foretatt prisreduksjoner per august, mens andre da har saken til behandling. Dette fører f.eks. til at de økte tilskuddene i august 2003 i enkelte kommuner først gjenspeiles i konsumprisindeksen i januar 2004.

Tabell 4.8 viser prisutviklingen for utvalgte konsumgrupper og representantvarer som inngår i konsumprisindeksen. Konsumgruppen ”sosiale omsorgstjenester” omfatter representantvarene ”skolefritidsordningen”, ”barnehagetakster”, ”lønn til husmorvikar” og ”lønn til hjemmehjelp”. Samlet hadde ”sosiale omsorgstjenester” i 2003 en vekt på om lag 1,3 prosent i konsumprisindeksen. Under konsumgruppen ”helsepleie” finner vi bl.a. tannlegehjelp og legehjelp utenom institusjon. Dette er i hovedsak private tjenester, men har i større eller mindre grad tilskudd fra det offentlige. Dessuten drives det i noen grad lege- og tannlegetjeneste på kommunal basis. Når det gjelder den kommunale tannhelsetjenesten er denne i stor grad rettet mot spesielle grupper (bl.a. skolebarn) og egenandeler er lite utbredt. I den grad kommunale innsparinger skjer gjennom reduksjon av tilbudet, påvirkes ikke prisnivået. For legetjenester, ved f. eks. kommunale legesentre eller poliklinikker på sykehus, følges avtalte satser. Kommuner og helseforetakene yter tilskudd til private leger etter bestemte regler og satser fastsatt i avtaler. I konsumprisindeksen registreres bare de fastsatte egenandelssatsene. Offentlige sykehjem er ikke å betrakte som husholdninger i forbindelse med forbruksundersøkelsene. De økonomiske transaksjonene mellom pasienter på sykehjem og det offentlige er derfor ikke med i forbruksundersøkelsen og er dermed ikke med i konsumprisindeksen.

Kinodrift inngår også i det kommunale tjenestetilbudet. I tillegg til de kommunale tjenestene inngår noen tjenester i konsumprisindeksen som blir levert av offentlig eide selskaper. Dette gjelder blant annet portotakstene, TV-lisensen og NSBs takster.

Tabell 4.8 Diverse offentlige og private varer og tjenester. Endring i prosent fra året før.

	Vekt			
	2003-04	2001	2002	2003
Konsumprisindeksen	1000	3,0	1,3	2,5
Div. offentlige og private varer og tjenester i alt	64,6	5,0	3,0	3,5
Herav:				
Sosiale omsorgstjenester	13,2	4,3	-1,9	-1,1
Helsepleie	27,0	3,0	4,2	3,9
Passasjertransport jernbane	4,1	3,2	5,6	3,6
Passasjer transport T-bane og trikk	1,9	6,0	7,0	2,7
Passasjertransport buss	7,2	10,6	3,5	9,1
Posttjenester	0,9	35,7	10,4	2,3
Kinobesøk	1,4	2,4	7,0	6,6
Tv- lisenser	8,9	5,1	3,6	4,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Prisene på de utvalgte varene og tjenestene i tabell 4.8 steg i perioden 2001 til 2003 i alt prosentvis mer enn konsumprisindeksen. Særlig sterkt økte prisene på posttjenester i 2001 og 2002, bl.a. på grunn av utvidelsen av merverdiavgiftsgrunnlaget fra 1. juli 2001 til også å omfatte tjenester på dette området. Fra 2002 til 2003 er det særlig prisene på passasjertransport med buss og på kinobesøk som har steget sterkere enn konsumprisindeksen. Prisene for gruppen "sosiale omsorgstjenester" gikk imidlertid ned både i 2002 og 2003.

Kapittel 5

Utviklingen i norsk industris konkurranseevne

- Etter en periode med bedring av industriens kostnadmessige konkurranseevne fram til 1996, økte timelønnskostnadene i årene fram til og med 2002 klart sterkere i Norge enn hos handelspartnerne. Økningen i de relative timelønnskostnadene i disse seks årene var større enn nedgangen gjennom første halvdel av 1990-tallet. Fra 1997 til 2000 svekket kronkursen seg om lag tilsvarende økningen i relative lønnskostnader for norsk industri. Fra våren 2000 og fram til utgangen av 2002 styrket imidlertid kronkursen målt ved industriens effektive valutakurs seg markert. Samtidig holdt lønnsveksten i norsk industri seg klart høyere enn hos handelspartnerne. De relative timelønnskostnadene målt i felles valuta økte med hele 16 prosent i de to årene sett under ett.
- I 2003 bedret den kostnadmessige konkurranseevnen seg igjen. Beregningsutvalget anslår en vekst i timelønnskostnadene i norsk industri, når en ser bort fra endringer i antall virkedager, på 4½ prosent fra 2002 til 2003. EU-kommisjonen har nylig kommet med tall for lønnskostnadsvekst i industrien hos Norges viktigste handelspartnere. Når disse tallene veies sammen, anslås veksten i timelønnskostnadene hos handelspartnerne samlet til drøyt 3 prosent i 2003. Kronkursen svekket seg gjennomsnittlig med 3 prosent fra 2002 til 2003, målt ved industriens effektive valutakurs. Samlet sett anslås derfor de relative timelønnskostnadene i felles valuta å ha avtatt med 1½ prosent fra 2002 til 2003. Kronkursen har svekket seg videre inn i 2004. I midten av februar var kronkursen, målt ved industriens effektive valutakurs, knapt 9 prosent svakere enn gjennomsnittet for 2003.
- Lønnskostnader per time skal i utgangspunktet omfatte både direkte lønnskostnader og indirekte lønnskostnader som bl.a. arbeidsgivers bidrag til pensjonspremier. I hvilken grad slike pensjonskostnader faktisk er inkludert i de internasjonale tallene er imidlertid usikkert. Dette er en viktig problemstilling som utvalget vil jobbe videre med for å klargjøre. Kildematerialet for slike kostnader er basert på undersøkelser noe tilbake i tid, samtidig som det har vært en betydelig generell økning i slike kostnader de siste årene i flere land. Sannsynligvis er lønnskostnadene som følge av dette undervurdert noe i de fleste landene.
- Sammenliknbare tall for **arbeidere i industrien**, indikerer at lønnskostnadsnivået i 2002 lå 36 prosent over gjennomsnittsnivået for de viktigste handelspartnerne målt i felles valuta. På bakgrunn av valutakursutviklingen og lønnsvekstanslagene for 2003, anslår Beregningsutvalget at denne forskjellen ble redusert til 33 prosent i 2003.
- Tilgjengelig statistikk indikerer at timelønnskostnadene for **alle ansatte** (både funksjonærer og arbeidere) i **industri, bergverk, elektrisitets-, gass- og vannforsyning og bygg- og anlegg** er klart høyere i Norge enn hos handelspartnerne. Forskjellen er likevel klart mindre enn bare for industriarbeidere og den har avtatt fra 2002 til 2003. Foreløpige beregninger for 2003 tyder på at norske lønnskostnader per arbeidet time for alle ansatte i næringene ovenfor i gjennomsnitt lå i størrelsesorden 18 prosent høyere enn for konkurrentene i de landene det var mulig å sammenligne med. Dette er en nedgang på 5 prosentpoeng fra 2002.
- Tall indikerer at lønnsomheten har avtatt i norsk industri fram til 2002. Denne nedgangen mer enn oppveier økningen i lønnsomheten i første halvdel av 1990-tallet.
- I ettertid kan utviklingen i industriens totale konkurranseevne et stykke på vei avleses gjennom utviklingen i markedsandelene for industriprodukter på hjemmemarkedene og

eksportmarkedene. I perioden 1989-1997 økte den tradisjonelle industriens markedsandeler på eksportmarkedene med 9 prosent. Siden har imidlertid markedsandelene falt betydelig. Hjemmemarkedsandelene for tradisjonelle industrivarer har falt jevnt i 20 år, også som følge av økt internasjonal arbeidsdeling.

Den omfattende deltakelsen i det internasjonale vare- og tjenestebyttet har gjort det mulig for Norge å oppnå en langt høyere materiell levestandard enn hva som ville ha vært mulig i en økonomi som var vesentlig mer skjermet overfor internasjonal konkurranse. Land som deltar i det internasjonale vare- og tjenestebyttet må over tid ha en rimelig balanse i utenrikshandelen. I en moderne økonomi er det hele tiden betydelige omstillinger, og bedrifter og arbeidsplasser blir hele tiden lagt ned. Dersom Norge skal opprettholde den nødvendige størrelsen på industrien spesielt og konkurranseutsatt sektor generelt, må de bedrifter og arbeidsplasser som blir lagt ned erstattes av nye. For at dette skal kunne skje, må bedriftene og arbeidsplassene som etableres ha minst like god konkurransevne som hos våre handelspartnere. En rimelig god utvikling i konkurransevnen er derfor viktig for å realisere en balansert økonomisk utvikling.

I dette kapitlet ser vi på noen utvalgte indikatorer for utviklingen i industriens konkurransevne. I avsnitt 5.1 kommenteres utviklingen i hhv. lønnskostnader, kapitalkostnader og andre kostnader. I avsnitt 5.2 presenteres tall for produktivitetsutviklingen. I avsnitt 5.3 kommenteres utviklingen i lønnsomheten. For å antyde noe om mulige nivåforskjeller i industriens kostnadsmessige konkurransevne mellom land, omtales de totale lønnskostnadsnivåene for arbeidere i industrien i Norge og i andre land i avsnitt 5.4. For andre kostnadskomponenter er det svært vanskelig å finne brukbare tall for nivåsammenlikninger. I avsnitt 5.5 gis det en oversikt over utviklingen i markedsandeler for industriprodukter hjemme og ute.

5.1 Indikatorer for industriens kostnadsutvikling

Tabell 5.1 gir en oversikt over enkelte indikatorer for kostnadsutviklingen i norsk industri i forhold til handelspartnere¹⁵. Det understrekes at de angitte tallseriene ikke gir et fullstendig og presist bilde av utviklingen i den kostnadsmessige konkurransevnen, men en antydning om tendenser. En nærmere utdyping av de enkelte kostnadskomponentene og utviklingen i disse er gitt i avsnittene nedenfor.

---

¹⁵ Som handelspartnere menes i tabellene i dette kapitlet de 25 landene som inngår i industriens effektive valutakurs. I gjennomsnittsberegningene er landene vektet etter OECDs konkurransevnevekter (basert på 1999-tall). Landene som inngår (med vekt i prosent i parentes) er: Belgia (2,7), Canada (0,6), Danmark (8,1), Finland (4,0), Frankrike (5,0), Italia (4,0), Nederland (4,9), Storbritannia (12,0), Sverige (19,9), Sveits (1,2), Tyskland (15,0), Østerrike (1,0), Japan (4,8), USA (6,4), Spania (2,6), Irland (2,0), Hellas (0,2), Portugal (0,6), Singapore (0,3), Sør-Korea (2,1), Thailand (0,2), Taiwan (0,6), Polen (1,1), Tsjekkia (0,4) og Ungarn (0,1)

Tabell 5.1 Enkelte indikatorer for industriens kostnadsutvikling i Norge i forhold til handelspartnerne¹⁾²⁾. Prosentvis endring fra året før

	Gj.snitt 1981- 1990	Gj.snitt 1991- 2000	Gj.snitt 1994- 2003	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Relative timelønnskostnader i felles valuta ³⁾	0,3	-0,7	1,5	-2,4	1,9	-0,6	1,9	-0,7	1,9	-0,7	4,5	10,9	-1,4
Relative investeringspriser for industrien i felles valuta ⁴⁾	-0,9	-1,4	-1,0 ⁵⁾	-2,6	3,6	-0,5	-1,8	-2,3	-3,0	-3,4	2,8	..	..
Rentedifferanse ⁶⁾ for nominelle renter korr. for valutakursendringer.....	1,9	-0,2	1,5	-1,5	1,4	-0,2	0,0	-2,6	1,9	-0,2	6,2	11,7	-1,3
Relative konsumpriser i felles valuta.....	0,8	-0,8	0,7	-2,2	2,6	-0,7	1,8	-2,6	0,2	-1,0	4,0	7,5	-2,3
Memo: Valutakurs ⁷⁾	1,4	0,8	-0,3	1,4	-2,4	0,1	-1,0	3,7	0,9	2,1	-3,1	-7,4	3,0

- 1) For de relative tallene inngår tall for Norge i telleren og handelspartnerne i nevneren. Ved omregning til felles valuta har en benyttet industriens effektive valutakurs. En sterkere kronekurs (dvs. et negativt endringstall for valutakursen) bidrar til å øke verdien på de ulike konkurransevneindikatorerne når disse er regnet i felles valuta. Motsatt vil en svakere kronekurs bidra til å redusere verdien på de ulike konkurransevneindikatorerne når disse er regnet i felles valuta.
- 2) Det er et brudd i tidsserien for konkurransevnevektene fra 1992 til 1993 som følge av at OECD har revidert tallene for perioden 1993-1999, men ikke for perioden 1970-1992.
- 3) Differansen mellom vekst i timelønn i norsk industri justert for endringer i antall virkedager og timelønnsveksten hos handelspartnerne.
- 4) Tall for investeringspriser i industrien er i mangel på data for enkelte av handelspartnerne beregnet som et (vektet geometrisk) gjennomsnitt for 15 av totalt 25 land. Disse 15 landene har en samlet vekt på 82 prosent (1999). For 2001 er det brukt tall for land som sammenlagt tilsvarende om lag 56 prosent av handelspartnerne.
- 5) Gjennomsnitt 1992-2001.
- 6) Rentenivået i Norge fratrukket rentenivået for gjennomsnittet av handelspartnerne i prosentpoeng.
- 7) Industriens effektive valutakurs (konkurransekursindeksen). Nominell effektiv kronekurs er beregnet på grunnlag av kursene på norske kroner (NOK) mot valutaene for Norges 25 viktigste handelspartnerne (geometrisk gjennomsnitt veid med OECDs løpende konkurransevnevekter, beregnet som en kjedet indeks). Positive tall innebærer en svekkelse av den norske kronen.

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå, Beregningsutvalget og enkelte nasjonale kilder.

5.1.1 Lønnskostnader

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene i norsk industriproduksjon. Målt som andel av verdiskapingen (bruttoproduktet) i industrien har lønnskostnadene utgjort om lag 70 prosent de siste ti årene.

Tabell 5.2 Timelønnskostnader i industrien. Prosentvis endring fra året før¹⁾

	Gj.snitt 1981- 1990	Gj.snitt 1991- 2000	Gj.snitt 1994- 2003	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003 ²⁾
Lønnskostnader pr. time													
Norsk industri	9,0	4,3	4,9	2,9	4,6	4,1	4,4	5,9	5,9	5,8 ³⁾	5,7 ³⁾	6,1	4,3
Norsk industri, justert for endringer i antall virkedager	9,0	4,3	4,8	2,9	3,9	4,1	4,4	6,2	6,2	5,1	5,4	6,1	4,6
Handelspartnerne	7,1	4,3	3,7	4,0	4,5	4,7	3,5	3,1	3,3	3,7	4,1	3,3	3,1
Relative timelønnskostnader i nasjonal valuta ⁴⁾	1,8	0,0	1,1	-1,1	-0,5	-0,5	0,9	3,0	2,8	1,3	1,3	2,7	1,5
Relative timelønnskostnader i felles valuta ⁴⁾	0,3	-0,7	1,5	-2,4	1,9	-0,6	1,9	-0,7	1,9	-0,7	4,5	10,9	-1,4
<i>Memo:</i>													
Valutakurs ⁵⁾	1,4	0,8	-0,3	1,4	-2,4	0,1	-1,0	3,7	0,9	2,1	-3,1	-7,4	3,0

- 1) Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregning av industriens effektive valutakurs. Nasjonalregnskapets lønnsbegrep brukes i sammenlikninger av konkurransevnen mellom land, og det inkluderer både funksjonærer og arbeidere i industrien. Dessuten inngår skifttillegg og overtidsbetaling i industriarbeiderlønningene, jf. avsnitt 3.1. Timelønnsveksten i de enkelte landene er gjengitt i vedleggstabell 8.3.
- 2) Anslag.
- 3) Utvidelsen av ferien med to dager i 2001 og 2002 er forutsatt å legge til 0,8 prosentpoeng til veksten i lønnskostnader per timeverk i henholdsvis 2000 og 2001, mens det i Nasjonalregnskapet er lagt til grunn at bidraget er 0,6 prosentpoeng.
- 4) Differansen mellom vekst i timelønn i norsk industri justert for endringer i antall virkedager, og timelønnsveksten hos handelspartnerne.
- 5) Industriens effektive valutakurs, jf. tabell 5.1.

Kilder:

Norge: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget,
Handelspartnerne: Se tabell 7.3 i vedlegg 7.

Tabell 5.2 og figur 5.1 viser utviklingen i lønnskostnader per time i norsk industri og for våre viktigste handelspartnere siden 1980. Lønnskostnader per time skal i utgangspunktet skal i utgangspunktet både omfatte direkte lønnskostnader og indirekte lønnskostnader som arbeidsgivers bidrag til pensjonspremier. I hvilken grad slike pensjonskostnader er inkludert i de internasjonale tallene er imidlertid usikkert. Dette er en viktig problemstilling som utvalget vil jobbe videre for å klargjøre. Ved å ta hensyn til endringer i valutakursen, kommer en fram til endringer i relative timelønnskostnader i felles valuta¹⁶. Tallene gir imidlertid ikke uten videre uttrykk for en enkel årsaks-virknings-sammenheng. For eksempel vil en svekkelse av den norske kronen kunne påvirke den generelle prisutviklingen og bedriftenes inntjening, som i neste omgang kan påvirke lønnsveksten¹⁷.

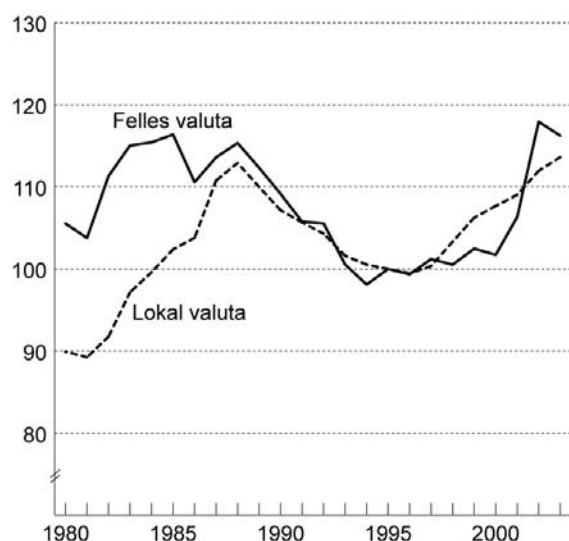
¹⁶ Industriens effektive valutakurs er benyttet for å komme fram til endringer i relative timelønnskostnader i felles valuta. Utviklingen i industriens effektive valutakurs kan avvike betydelig fra kronens verdi mot enkeltvalutaer. Dette innebærer bl.a. at et veid gjennomsnitt ikke gir et fullstendig uttrykk for den endringen i konkurransesituasjonen de enkelte bransjene står overfor.

¹⁷ Videre vil lønnskostnadsutviklingen per time bli påvirket av endringer i antall virkedager som ikke gir uttrykk for de underliggende tendensene. En økning på 1 virkedag fra et år til et annet vil anslagsvis redusere veksten i timelønnskostnadene i norsk industri med ¼ prosentpoeng.

I årene 1989-1996 økte timelønnskostnadene i gjennomsnitt mindre i norsk industri enn hos handelspartnerne, etter at økningen hadde vært sterkere gjennom størstedelen av 80-tallet. Fra 1988 til 1996 falt relative timelønnskostnader i felles valuta med om lag 12 prosent. Fra og med 1997 har imidlertid timelønnsveksten for industriarbeidere vært klart sterkere i Norge enn hos handelspartnerne. Fra 1997 til 2000 økte de relative timelønnskostnadene i nasjonal valuta med 8½ prosent. Samtidig svekket kronen seg med nær 6 prosent. Målt i felles valuta økte de relative timelønnskostnadene dermed kun med 2½ prosent i denne perioden.

I 2001 og 2002 var veksten i timelønnskostnadene i norsk industri fortsatt klart høyere enn hos handelspartene. Samtidig styrket kronekursen seg markert. De relative lønnskostnadene i norsk industri økte dermed kraftig målt i felles valuta. Timelønnskostnadene i norsk industri justert for endringer i antall virkedager økte med 5½ prosent i 2001, mens kronekursen styrket seg med 3 prosent. Tall fra IMF tyder på en vekst i timelønnskostnadene hos våre viktigste handelspartnere på 4 prosent i 2001. Målt i felles valuta økte dermed de relative timelønnskostnadene i norsk industri med 4½ prosent. Fra 2001 til 2002 økte timelønnskostnadene i norsk industri med 6 prosent. Til sammenlikning anslår IMF økningen i timelønnskostnader hos våre viktigste handelspartnere til 3¼ prosent. Sammen med en styrking av kronen på 7½ prosent tyder tallene på at de relative timelønnskostnadene i norsk industri, målt i felles valuta, økte med 11 prosent i 2002. De relative timelønnskostnadene i norsk industri målt i felles valuta ser dermed ut til å ha økt med hele 16 prosent i de to årene sett under ett.

Veksten i timelønnskostnadene i norsk industri avtok i 2003. Beregningsutvalget anslår at timelønnskostnadene økte med 4½ prosent fra 2002 til 2003 når det justeres for at det var en virkedag mer i 2003 enn i 2002. Ved å veie EU-kommisjonens tall for lønnskostnadsvekst i industrien, anslås den gjennomsnittlige veksten i timelønnskostnadene hos handelspartnerne til drøyt 3 prosent i samme periode¹⁸. Sammen med en svekkelse av kronekursen på 3 prosent tyder disse foreløpige tallene på at de relative timelønnskostnadene i norsk industri avtok med 1½ prosent målt i felles valuta fra 2002 til 2003.

Figur 5.1 Relative timelønnskostnader i industrien. Indeks 1995=100

Kilde: IMF, OECD, EU-kommisjonen og Statistisk sentralbyrå.

¹⁸ EU-kommisjonen oppgir tall for vekst i lønnskostnader per sysselsatt i industrien. I beregningen av veksten i timelønnskostnader hos handelspartnerne er det lagt til grunn at timelønnskostnadene øker i samme takt som lønnskostnadene per sysselsatt.

Beregningsutvalget lager ikke egne anslag for den framtidige lønnsveksten hos Norges handelspartnere. EU-kommisjonen¹⁹ utarbeider imidlertid slike prognoser for de viktigste landene. Når disse veies sammen, anslås en vekst i samlede lønnskostnader per ansatt i industrien på 3½ prosent i 2004. Det knytter seg imidlertid stor usikkerhet til slike lønnsprognoser.

Merknad: Boks 5.1 Timelønnskostnader og årslønn

5.1.2 Kapitalkostnader

Ved siden av lønnskostnadene er kostnadene ved bruk av kapital viktige for industrien. Det er enda vanskeligere å finne enkle, sammenliknbare tall her enn for lønnskostnadene. Tabell 5.3 gir imidlertid en framstilling av to indikatorer som kan antyde noe om utviklingen.

Tabell 5.3 Enkelte indikatorer for kapitalkostnader i industrien¹⁾

	Gj.snitt 1981- 1990	Gj.snitt 1991- 2000	Gj.snitt 1994- 2003	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Nominelle korte renter, nivå ²⁾ :													
Norge	13,3	6,9	5,7	5,9	5,5	4,9	3,7	5,8	6,5	6,7	7,2	6,9	4,1
Handelspartnerne	9,7	6,3	4,5	6,0	6,6	5,0	4,7	4,8	3,6	4,7	4,2	3,4	2,5
Rentedifferanse korr. for endringer i valutakurs	1,9	-0,2	1,5	-1,5	1,4	-0,2	0,0	-2,6	1,9	-0,2	6,2	11,7	-1,3
Investeringspriser i industrien ³⁾													
Norge	5,6	1,0	0,5 ⁵⁾	0,2	2,8	0,5	-2,0	2,1	-0,9	0,3	1,4	-3,2	..
Handelspartnerne ⁴⁾	5,1	1,6	1,6 ⁶⁾	1,4	1,7	0,9	0,8	0,8	1,3	1,7	1,8	..	..
Relative investeringspriser i nasjonal valuta ⁴⁾	0,5	-0,7	-0,7 ⁶⁾	-1,2	1,1	-0,4	-2,8	1,3	-2,2	-1,4	-0,4	..	..
Relative investeringspriser i felles valuta ⁴⁾	-0,9	-1,4	-1,0 ⁶⁾	-2,6	3,6	-0,5	-1,8	-2,3	-3,0	-3,4	2,8	..	..

1) Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.

2) 3-måneders pengemarkedsrenter.

3) Prosentvis endring fra året før.

4) Tall for investeringspriser i industrien er i mangel enkelte av handelspartnerne beregnet som et (vektet geometrisk) gjennomsnitt for 15 av totalt 25 land. Disse 15 landene har en samlet vekt på 82 prosent (1999). For 2000 er det brukt tall for land som sammenlagt tilsvarer 62 prosent av handelspartnerne, mens det for 2001 er brukt tall for land som sammenlagt tilsvarer 56 pst. av handelspartnerne.

5) Gjennomsnitt for årene 1993-2002.

6) Gjennomsnitt for årene 1992-2001

Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå, Norges Bank og EcoWin.

Som det framgår av tabell 5.3, har det vært forholdsvis store variasjoner fra år til år i rentedifferansen for kortsiktige pengemarkedsrenter når en justerer for valutakursendringer. Gjennom det meste av 1990-tallet var det billigere, eller like billig, å låne i norske kroner som i en vektet kurv av handelspartnernes valutaer. I 2000 var det nominelle rentenivået i gjennomsnitt om lag 2 prosentpoeng høyere enn hos våre handelspartnere. På grunn av

¹⁹ EU-kommisjonens anslag ble offentliggjort i det danske finansdepartementets Økonomisk Redegørelse i desember 2003.

svekkelsen av kronekursen var imidlertid rentedifferansen regnet i felles valuta om lag lik null. Både i 2001 og 2002 var det klart dyrere å låne i norske kroner. Dette skyldtes både en høy rentedifferanse og en betydelig styrking av kronekursen. I 2001 var rentedifferansen korrigert for endringer i valutakursen 6 prosent, mens den i 2002 var hele 12 prosent. I 2003 lå det nominelle rentenivået drøyt 1½ prosentpoeng høyere i Norge enn hos handelspartnerne. Svekkelsen av kronekursen gjorde imidlertid at det var billigere å låne i norske kroner enn i gjennomsnittet av handelspartnernes valutaer. Ettersom norske bedrifter har mulighet til å ta opp lån i utenlandsk valuta, og korte pengemarkedsrenter ikke nødvendigvis gir et korrekt bilde av hvilke renter bedriftene står ovenfor, vil utviklingen i denne indikatoren ikke fullt ut reflektere forskjeller i bedriftenes lånekostnader.

Investeringsprisene i industrien økte noe mindre i norsk industri enn hos våre viktigste handelspartnere i perioden 1992-2001, både målt i nasjonal og i felles valuta. Tallene er imidlertid usikre, og en bør derfor være forsiktig med å tillegge små endringer stor betydning.

Merknad: Boks 5.2 Renter og lånekostnader

5.1.3 Andre kostnader

Industriens kostnadssituasjon påvirkes også av prisen på andre innsatsfaktorer enn arbeidskraft og kapital. Særlig er energikostnader, spesielt knyttet til elektrisk kraft, av stor betydning for konkurranseevnen for viktige deler av norsk industri, jf. nærmere omtale i vedlegg 4. Fra tabell 5.4 ser vi at elektrisitetskostnadene har vært vesentlig lavere i Norge enn hos handelspartnerne. Prisforskjellen ble redusert i perioden 1980-1989, før den økte fram til 1993. Fra 1993 har prisforskjellen blitt noe redusert igjen. De siste årene har norsk industri betalt om lag en tredel for sin elektrisitet av det industrien hos handelspartnerne har gjort

Tabell 5.4 Elektrisitetspriser for industrien

	1980	1989	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Elektrisitetspriser i US dollar pr. kWh:													
Norge	0,015	0,030	0,019	0,020	0,022	0,025	0,024	0,019	0,019	0,016	0,019	0,023	0,024
Handelspartnerne	0,053	0,059	0,072	0,071	0,077	0,074	0,065	0,067	0,063	0,055	0,054	0,059	..
Relative elektrisitetspriser, prosent ¹⁾	28,3	50,8	26,3	27,6	29,0	33,1	36,6	29,0	30,2	28,2	34,9	38,9	..

1) Nivået på prisen i Norge i prosent av nivået for handelspartnerne.

Kilde: International Energy Agency, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Bedriftenes transportkostnader er også av betydning for konkurranseevnen. En undersøkelse foretatt av Transportbrukernes Fellesorganisasjon tyder på at transportkostnadene i norsk industri utgjorde om lag 6 prosent av omsetningen i 2001. En tilsvarende undersøkelse for varehandelen tyder på at transportkostnadene i denne næringen utgjorde knapt 4 prosent av omsetningen i 1999. Tall fra AT Kearney, som omfatter både industrien, varehandelen og øvrige private næringer, tyder på at europeiske bedrifter i gjennomsnitt hadde transportkostnader tilsvarende drøyt 3 prosent av omsetningen i 1998. Tallene kan derfor tyde på at norske bedrifter har en konkurranseulempet i form av høyere transportkostnader.

Tabell 5.5 Konsumpriser i Norge og hos handelspartnerne. Prosentvis endring fra året før¹⁾

	Gj.snitt 1981- 1990	Gj.snitt 1991- 2000	Gj.snitt 1994- 2003	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Konsumpriser													
Norge	7,6	2,3	2,2	1,4	2,4	1,2	2,6	2,3	2,3	3,1	3,0	1,3	2,5
Handelspartnerne	5,3	2,4	1,9	2,3	2,3	1,8	1,8	1,3	1,2	2,0	2,3	1,8	1,9
Relative konsumpriser i nasjonal valuta	2,2	-0,1	0,3	-0,8	0,1	-0,6	0,8	1,0	1,1	1,1	0,7	-0,5	0,6
Relative konsumpriser i felles valuta ²⁾	0,8	-0,8	0,7	-2,2	2,6	-0,7	1,8	-2,6	0,2	-1,0	4,0	7,5	-2,3

1) Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.

2) Valutakursutviklingen er angitt i tabell 5.1.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

Tallene for utvikling i lønnskostnadene for industrien sier indirekte også noe om kostnadsutviklingen for de innsatsfaktorene som kjøpes i Norge. Det skyldes at lønnsutviklingen i industrien gjerne setter et visst mønster for andre næringer og dermed for prisene på de varene og tjenestene de leverer til industrien. For å utfylle dette bildet har tabell 5.5 også en framstilling av hvordan det generelle prisnivået i Norge utvikler seg i forhold til utlandet. Som indikator for prisutviklingen på innsatsvarer har en i mangel av brukbare pristall for leveranser til bedriftene benyttet konsumprisindeksen i Norge og hos handelspartnerne. Over tid kan en imidlertid regne med at det er en viss parallellitet i prisutviklingen.

De siste årene har prisveksten hos handelspartnerne gjennomgående vært noe lavere enn i Norge. I 2002 var derimot konsumprisveksten noe lavere i Norge enn hos våre viktigste handelspartnere. Merverdiavgiftsreformen i 2001 bidro til å trekke opp konsumprisveksten i 2001, mens den bidro til å trekke ned konsumprisveksten i 2002. I 2003 var prisveksten i Norge noe høyere enn hos våre viktigste handelspartnere. Dette skyldtes i hovedsak en markert økning i elektrisitetsprisene i Norge.

5.2 Produktivitetsutviklingen

Utviklingen i arbeidskraftsproduktiviteten er viktig for utviklingen i kostnader pr. produsert enhet. Det er imidlertid stor usikkerhet både i de norske og de utenlandske produktivitetstallene. I juni 2002 ble det publisert nye nasjonalregnskapstall for perioden 1991-2001. I de nye tallene ble produktivetsveksten revidert kraftig opp, særlig innen en del tjenesteytende næringer. Innenfor industrien var det imidlertid kun små endringer.

Tabell 5.6 Utviklingen i arbeidskraftsproduktiviteten. Prosentvis endring fra året før

	Gjennomsnitt												
	1981- 1990	1991- 2000	1993- 2002	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Produktivitet målt ved produksjon													
<i>Fastlandsøkonomien</i>													
- Norge	2,3	3,2	3,1	2,8	4,0	3,0	3,3	4,8	3,0	3,1	2,6	2,5	1,8
<i>Markedsrettet virksomhet¹⁾</i>													
- Fastlands-Norge	3,4	4,1	3,5	4,0	5,4	3,5	5,1	4,7	2,1	2,9	3,1	2,9	1,3
<i>Industrien</i>													
- Norsk industri	3,8	2,8	2,6	0,6	4,0	1,8	3,3	3,9	3,9	3,8	1,2	1,4	1,2
- Handelspartnerne ²⁾	4,4	3,7	3,8 ³⁾	0,7	7,6	3,0	1,7	6,1	4,0	4,2	5,5	2,5	..
- Relativ produktivitet	-0,6	-0,8	-1,0 ³⁾	-0,1	-3,3	-1,2	2,0	-2,0	0,0	-0,4	-4,1	-1,0	..
Produktivitet målt ved bruttoprodukt													
<i>Hele økonomien¹⁾</i>													
- Fastlands-Norge	1,5	2,5	2,4	2,5	2,5	2,5	2,5	2,3	1,7	2,1	3,3	2,7	2,3
- Handelspartnerne ⁴⁾	..	2,0	1,8	2,0	3,5	1,8	1,7	2,2	1,5	1,7	2,1	0,3	1,3
- Relativ produktivitet	..	0,5	0,6	0,5	-1,0	0,6	0,9	0,2	0,2	0,4	1,1	2,4	1,0
<i>Markedsrettet virksomhet¹⁾</i>													
- Fastlands-Norge	3,4	3,9	3,1	2,9	5,4	4,3	4,5	3,3	-0,8	2,1	4,5	3,5	1,9
- Handelspartnerne ²⁾⁴⁾	..	2,1	2,0	2,4	3,9	1,8	1,8	2,3	1,6	2,0	2,1	0,4	1,7
- Relativ produktivitet	..	1,7	1,1	0,5	1,4	2,5	2,7	0,9	-2,3	0,1	2,4	3,1	0,3
<i>Industrien</i>													
- Norsk industri	2,3	0,8	1,0	-0,5	0,1	1,1	1,9	-0,6	-2,0	3,7	2,8	2,2	1,8
- Handelspartnerne ²⁾⁴⁾	2,8	3,5	3,5	2,1	6,9	2,5	1,3	5,6	2,6	3,5	5,9	2,7	2,0
- Relativ produktivitet	-0,5	-2,6	-2,4	-2,5	-6,4	-1,4	0,6	-5,8	-4,5	0,2	-2,9	-0,5	-0,1

1) Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet. Det er betydelige forskjeller mellom land når det gjelder hvilke aktiviteter i økonomien som er offentlige og hvilke som faller inn under definisjonen markedsrettet virksomhet.

Ettersom produktivitet i offentlig sektor er definisjonsmessig fastsatt, og varierer noe mellom ulike land, vanskeliggjør dette produktivitetssammenlikningene for hele økonomien og markedsrettet virksomhet.

2) Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.

3) Gjennomsnitt 1992-2001.

4) Produktivitetstallene for hele økonomien og markedsrettet virksomhet hos handelspartnerne er regnet som bruttoprodukt per sysselsatt, og ikke per utførte timeverk.

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Arbeidskraftsproduktiviteten måles vanligvis som bruttoproduktet i faste priser delt på antall utførte timeverk. Tall for produktiviteten som er beregnet med utgangspunkt i bruttoproduktet viser en systematisk svakere produktivitetsvekst i norsk industri enn hos handelspartnerne. Særlig har svak produktivitetsutvikling i enkelte skjermede næringer, som forlag og grafisk industri, bidratt til den relativt lave produktivitetsveksten i norsk industri. Fra 1981 til 2002 var svekkelsen av relativ produktivitet i industrien sett under ett knapt 30 prosent.

Måleproblemene knyttet til produktivitetstallene tilsier imidlertid at deler av denne svekkelsen ikke er reell, jf. også nærmere redegjørelse i Beregningsutvalgets rapport: NOU 1996:4.

Dersom en ser på utviklingen i relativ produksjon per utførte timeverk er svekkelsen langt

mindre enn om en ser på utviklingen i bruttoprodukt per timeverk. Fra 1981 til 2001 var likevel svekkelsen i relativ produktivitet i industrien målt på denne måten på 14 prosent. De siste årene tyder foreløpige nasjonalregnskapstall på at produktivitetsveksten i norsk industri har tatt seg noe opp.

Dersom en ser på utviklingen i bruttoprodukt pr. timeverk i løpende priser regnet i felles valuta, har utviklingen i norsk industri vært mer på linje med utviklingen hos handelspartnerne de siste 10 årene, jf. figur 5.3. Dette gjenspeiler at den relativt svake utviklingen i produktiviteten ifølge nasjonalregnskapstallene blir motvirket av en tilsvarende sterkere prisvekst på norske industriprodukter. Det kan være flere årsaker til at nasjonalregnskapstallene viser en sterkere prisutvikling for norske industriprodukter, bl.a.:

- Målemetodene i Norge og hos handelspartnerne kan være ulike.
- Det kan være at norsk industri i stor grad lager produkter der det er lite rom for produktivitetsvekst.
- Skjerming av deler av norsk industri kan gjøre det mulig å ha høyere prisvekst for å kompensere for lav produktivitetsvekst.

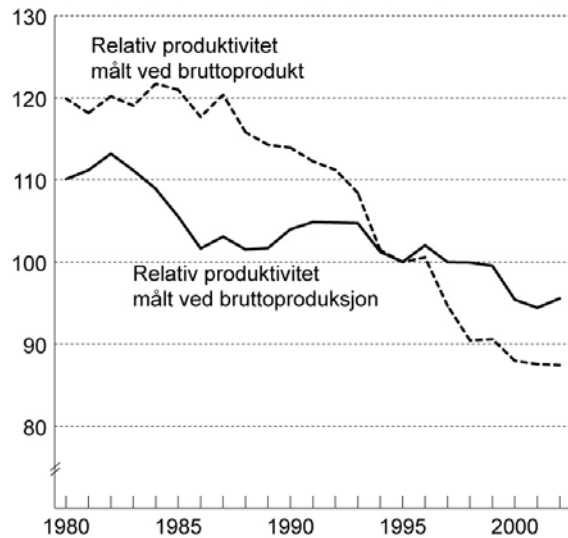
Dersom den høyere prisveksten på norske industriprodukter skyldes de to første forholdene, tyder det på at den relativt svake produktivitetsveksten i norsk industri ikke innebærer en tilsvarende svekkelse av konkurranseevne. Dersom den relativt sterke prisveksten skyldes at skjerming gjør at deler av industrien kan kompensere for svak produktivitetsvekst ved høy prisvekst, er det større grunn til bekymring.

En analyse av utviklingen i arbeidskraftsproduktiviteten i industrien med utgangspunkt i mer disaggregerte tall (dvs. tall for de enkelte industrinæringene) for Norge, Sverige og Tyskland tyder likevel på at norsk industri samlet har hatt en relativt svak produktivitetsutvikling på 1990-tallet. Undersøkelsen viser imidlertid at noe av produktivitetsforskjellen mellom norsk og svensk industri på 1990-tallet kan tilskrives forskjeller i produktsammensetning, jf. nærmere redegjørelse i beregningsutvalgets rapport NOU 2001:17, vedlegg 6. Forskjeller i produktsammensetning ser imidlertid ikke ut til å kunne forklare produktivitetsforskjellen mellom norsk og tysk industri. Selv om analysen bygger på nasjonalregnskapstall etter ny standard (ENS95), som tar sikte på å redusere måleproblemer og metodiske forskjeller, hefter det fortsatt tvil ved om målemetodene faktisk er like i det norske og svenske nasjonalregnskapet. Dette har sin forklaring i at forskjellene mellom utviklingen i produksjonen og bruttoproduktet på næringsnivå målt i faste priser er forholdsvis store.

Tallene i tabell 5.6 viser videre at produktivitetsveksten den norske fastlandsøkonomien ifølge de reviderte nasjonalregnskapstallene har vært sterkere enn hos handelspartnerne gjennom 1990-tallet. Dette reflekteres også i at produktivitetsveksten i markedsrettet virksomhet har vært sterkere i Norge enn hos handelspartnerne. Store måleproblemer innebærer imidlertid at sammenlikninger i produktivitetsutviklingen mellom land må brukes med stor varsomhet. Måling av produktivitet i tjenesteytende næringer er enda mer komplisert enn for vareproduserende næringer, bl.a. fordi datainnhenting til nasjonalregnskapet er mer ufullstendig. SSB har nylig gjennomført en tallrevisjon hvis formål bl.a. var å utvide mulighetene til å rapportere produktivitetsutviklingen for tjenesteytende næringer. De nye tallene viser en klart høyere produktivitetsvekst innen en del tjenesteytende næringer gjennom 1990-tallet enn de gamle tallene. Det gjenstår imidlertid mye arbeid rundt måling av produktivitet i tjenesteytende næringer, blant annet hvordan man skal måle

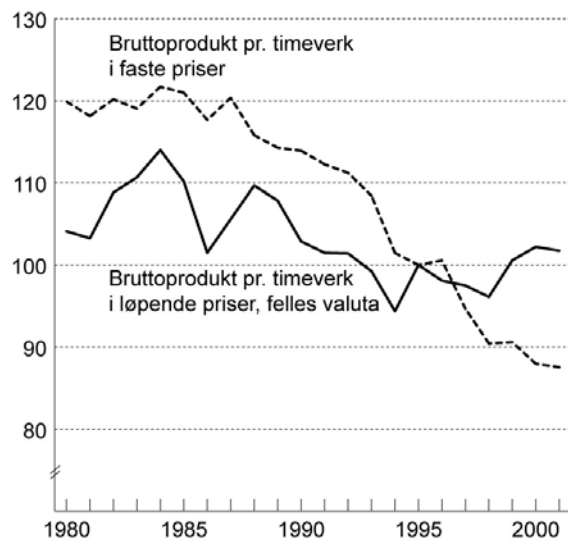
kvalitetsforbedringer. Utviklingen i produktiviteten i tjenesteytende næringer er viktig fordi tjenesteytende næringer utgjør en stor og stadig økende andel av økonomien.

Merknad: Boks 5.3 Produktivitetssammenlikninger

Figur 5.2 Relativ produktivitet i industrien målt ved produksjon og bruttoprodukt. Indeks 1995=100.

Kilde: OECD, IMF og Statistisk sentralbyrå.

Figur 5.3 Relativ utvikling i bruttoprodukt pr. timeverk i industrien. Faste priser og løpende priser i felles valuta. Indeks 1995=100.

Kilde: OECD, IMF og Statistisk sentralbyrå.

5.3 Indikatorer for utviklingen i lønnsomheten

Det er en nær sammenheng mellom utviklingen i konkurransevnen og lønnsomheten. Høyere lønnskostnader, lavere produsentpriser eller svakere produktivitetsutvikling er faktorer som isolert bidrar til svekket konkurransevne og lavere lønnsomhet. Motsatt bidrar lavere

lønnskostnader, høyere produsentpriser eller sterkere produktivitetsutvikling isolert til bedret konkurranseevne og høyere lønnsomhet. For at det over tid skal investeres i nye lønnsomme arbeidsplasser i Norge må avkastningen på investert kapital i Norge være på linje med avkastningen utenlands. Kravet til lønnsomhet har trolig økt som følge av økt globalisering og sterkere internasjonal konkurranse. Selv om lønnsomhetsutviklingen i norsk industri ser ut til å ha vært noe svakere enn hos handelspartnerne siden 1995, er forskjellen langt mindre enn det utviklingen i relative lønnskostnader og produktivitet isolert sett skulle tilsi. Dette henger antagelig sammen med at norsk trolig industri har opplevd raskere prisvekst for sine produkter enn for sine innsatsvarer, og dermed hatt en betydelig ”terms of trade”-gevinst i samme periode. Se for øvrig avsnitt 1.1 for nærmere omtale av utviklingen i bytteforholdet overfor utlandet de siste årene.

I dette avsnittet presenteres indikatorer for lønnsomhetsutviklingen, både i industrien og i øvrige næringer. En nærmere beskrivelse av de ulike lønnsomhetsmålene er gitt i boks 5.5.

Merknad: Boks 5.4 Indikatorer for lønnsomhetsutviklingen

5.3.1 Makroøkonomiske lønnsomhetsmål

Dette avsnittet vil bli oppdatert til neste rapport.

5.3.2 Bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål

Vedleggstabell 7.6 viser lønnsomhetsutviklingen for industrien og andre næringer med utgangspunkt i bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål.

Tabellen viser at lønnsomheten i industrien, målt ved driftsmarginen og totalrentabilitet, har falt etter 1995. Egenkapitalandelen (soliditeten) økte fram til 1999, før den avtok noe i både 2000 og 2001. I 2002 økte egenkapitalandelen i industrien kraftig igjen. For varehandel, hotell og restaurant avtok lønnsomheten fram til 2001. I 2002 økte imidlertid lønnsomheten igjen, noe som trolig kan ses i sammenheng med at den markerte styrkingen av kronkursen ga økte marginer i varehandelen. For de øvrige næringene tyder tallene på en generell nedgang i lønnsomheten de siste årene. Kraftigst har nedgangen vært innen samferdsel, der totalrentabiliteten falt fra 6,9 prosent i 1997 til 0,4 prosent i 2002. Dette har trolig både sammenheng med sterk nedgang i lønnsomheten innen luftfart og lavere lønnsomhet innen telekommunikasjon. Egenkapitalandelen har sunket noe innenfor samferdsel og forretningsmessig tjenesteyting, mens den har vært relativt stabil innen varehandelen og innen andre næringer utenom petroleumssektoren.

Vedleggstabell 7.6 bekrefter inntrykket av fallende lønnsomhet innenfor industrien gjennom de siste fem årene. En ser også at lønnsomhetsforskjellene mellom ulike næringsgruppene er mindre målt ved de bedriftsøkonomiske målene.

Vedleggstabell 7.7 viser utviklingen i bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål for industrien i Norge og utvalgte land for perioden 1994-2001.²⁰

---

²⁰ Dataene for de utvalgte landene er hentet fra Bank for the Accounts of Companies Harmonised (BACH), en database som er utarbeidet i EU-kommisjonen. Databasen inneholder aggregert og harmonisert informasjon fra de årlige årsregnskapene til ikke-finansielle foretak, og dekker 11 europeiske land samt Japan og USA. Landene som omfattes av basen er Østerrike, Belgia, Danmark, Finland, Frankrike, Tyskland, Italia, Japan, Nederland, Portugal, Spania, Sverige og USA. Dataene kan i en viss utstrekning fordeles på næring, og gir

Mens lønnsomheten i norsk industri viste en synkende tendens i perioden 1995-2000, både målt ved driftsmarginen og totalrentabiliteten, var lønnsomheten relativt stabil i både EU og Japan. I USA økte lønnsomheten målt ved totalrentabiliteten, mens den var relativt stabil målt ved driftsmarginen. Lønnsomheten i norsk industri sank dermed relativt til lønnsomheten hos våre viktigste handelspartnere. I 2001 var det et kraftig fall i lønnsomheten i industrien i USA, mens lønnsomheten i EU og Japan avtok mer moderat. Nedgangen i lønnsomheten dette året må trolig må ses i sammenheng med markert lavere vekst i verdensøkonomien. Lønnsomheten falt også i norsk industri i 2001, men klart mindre enn i USA og Japan. I 2002 tyder tallene på at lønnsomheten i både USA og Japan tok seg noe opp igjen.

Siden 1995 har egenkapitalandelen i norsk industri økt med nesten 10 prosentpoeng. I samme periode har egenkapitalandelen i USA og EU vært relativt stabil. Også i Japan har egenkapitalen økt, selv om økningen ikke har vært like sterk som i Norge. I 2002 var egenkapitalandelen i industrien høyere i Norge enn i både Japan og USA.

5.4 Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader i Norge og i andre land.

5.4.1 Innledning.

Sammenlikningene i 5.4.2 og tabell 5.8, 5.9 og 5.10 og fig. 5.4 gjelder bare arbeidere i industrien. I 5.4.3 og fig.5.5 presenteres en internasjonal sammenlikning av en noe bredere gruppe enn industri, hvor funksjonærene også er med.

Særlig de nordiske forhandlings- og lønnsdannelsesmodellene i privat sektor har skilt relativt skarpt mellom arbeidere og funksjonærer. Industriarbeidere er en relativt homogen gruppe og har gjerne vært referansegruppe for andre tariffoppgjør. Men andelen industriarbeidere faller og behovet for andre og bredere grupper er mer aktuelt.

Med bakgrunn i diskusjonen i Beregningsutvalget, tilrådinger i Holdenutvalgene og utviklingen av internasjonal sammenlignbar lønns- og lønnskostnadsstatistikk, tar utvalget sikte på å presentere relative kostnadstall for en noe bredere gruppe. I denne rapporten bygges det på et noe annet kildemateriale og med noen færre land med i sammenlikningene enn for industriarbeidere. Fordi direkte sammenlignbar lønnskostnadsstatistikk lar vente på seg, har man ennå ikke kommet langt nok på dette punktet til at kvaliteten og sammenlignbarheten er god nok, men materialet i pkt.3 danner likevel basis for noen hovedkonklusjoner. Med bakgrunn i det man vet om kildematerialet, har man i boks 5.6 forsøkt å identifisere metodiske forskjeller som kan ha betydning for de relative forskjellene.

Funksjonærene utgjør en stadig større andel av lønnsmassen også i industribedrifter i flere land og avgrensningen er heller ikke lengre så tydelig som tidligere. I NHO-bedrifter utgjør

---

balanseoppstilling og resultatregnskap. Harmonisering av regnskapstallene er sentralt i arbeidet med databasen, men det har foreløpig ikke lyktes å harmonisere dataene fullt ut på grunn av forskjeller i regnskapsprinsipper mellom de ulike landene og vanskeligheter med å sette sammen et felles regnskapsoppsett. Sammenlikninger av nivå mellom landene er derfor problematisk, mens sammenlikning av trender er enklere. Det fremgår av tabellene i vedlegget at omfanget av data varierer når det gjelder årgang og næringer. Sammen med de metodiske problemene nevnt ovenfor, kompliserer dette sammenlikning av tall for de ulike landene. Definisjonen av industrinæringen i BACH avviker også noe fra næringsinndelingen som er benyttet for de norske tallene.

lønnssummen for funksjonærer om lag 50 prosent av lønnssummen i industrien. For funksjonærer avtales det sentrale tillegg bare for en begrenset gruppe, men også i den lokale og individuelle lønnsdannelsen kan kollektive føringer ha betydning. Arbeidstiden og de indirekte personalkostnader er forskjellige for arbeidere og funksjonærer landene imellom. Også fordelingen av antall funksjonærer og arbeidere kan være svært forskjellig. Innføring av ISCO-yrkesklassifiseringssystem bidrar også til at begrepene arbeidere og funksjonærer etter hvert kan bli supplert/ erstattet av statistikk med mer presise betegnelser på yrker og/eller utdanning.

I tråd med endringene av konkurranseforholdene mellom nye EU-land og norsk arbeidskraft vil utvalget vurdere relative lønnskostnader ovenfor flere land/grupper, betydningen av disse og hvilke grupper som bør sammenlignes. Man vil i senere rapporter fra TBU se på alternative kildematerialer og vurdere kvaliteten og sammenlignbarheten av disse før disse tas med.

5.4.2 Industriarbeidere.

Avlønningsformen for industriarbeidere har tradisjonelt vært timelønn. En del industriarbeidere kan også ha fast månedslønn. I tillegg til den faste lønnen er arbeidstid innrapportert og omregnet til timefortjeneste og tatt med i sammenlikningene mellom land.

Tabell 5.8 og 5.9 viser lønnskostnader per time for industriarbeidere i forhold til våre samhandelsland, målt i felles valuta. De faktiske valutakursene er lagt til grunn sammen med konkurransevekter som er brukt før øvrig i kapittel 5.

Lønnskostnadsnivået for norske industriarbeidere for 2002 lå 36 prosent høyere enn gjennomsnittet regnet i norske kroner for våre handelspartnere som er med i tabell 5.8 og 5.9, mens utvalget anslår at de tilsvarende relative lønnskostnadene for 2003 lå anslagsvis 33 prosent høyere enn konkurrentene.

Nivåsammenligningene omfatter ca.97 prosent av konkurrentene brukt ellers i kapittel 5. Landene som ikke er med i de relative sammenligningene (som står for knapt 3 prosent av samhandelen) er Thailand, Singapore, Taiwan, Polen, Tsjekkia og Ungarn. Sør-Korea er med i sammenligningene fra 1985, mens hele Tyskland, både tidligere Øst- og Vest-Tyskland er med i tallene fra 1993.

Lønnskostnadstallene er basert på datasammenligninger av BLS (Bureau of Labor Statistics) i USA. Direkte sammenlignbare nivå-tall fra samme kilde finnes frem til 2002. I tillegg har man for industriarbeidere lagt til grunn ulikhetene i lønnsveksten mellom land fra 2002 til 2003 tilsvarende vekstanslagene for kostnadene for alle industriansatte som er benyttet i tabell 7.3 i vedlegg 7. For Norge har industriarbeidere hatt noe lavere vekst enn det som ligger til grunn for tabell 7.3 i vedlegg 7, hvor også funksjonærer er med. Vekstanslaget for norske industriarbeidere er derfor satt til 4 prosent. Oversiktene i tabell 5.9 indikerer hvilke retningen og størrelsesorden relative lønnskostnader for industriarbeidere i forhold til enkeltland har beveget seg fra 2002 til 2003. Den største endringsfaktoren i 2002 og 2003, valutakursene er kjent.

I tabell 5.8 er det satt opp relative nivå-tall for *noen grupper av land* i forhold til norske industriarbeidere.

Tabell 5.8 Lønnsnivå for industriarbeidere i Norge i forhold til gjennomsnitt av grupper av land (Handelspartnerne=100)

	1980	1990	1995	1998	1999	2000	2001	2002	2003 ¹⁾
Alle	112	121	113	119	120	118	124	136	133
Nordiske land ²⁾	100	106	107	107	110	110	119	128	121
Euro-landene ³⁾	109	114	101	113	117	119	122	134	127
Ikke-Euroland ⁴⁾	114	128	123	123	122	117	126	138	138

1) Anslag

2) Nordiske land i tabellen er Danmark, Sverige og Finland.

3) Euroland er Tyskland, Frankrike, Italia, Belgia, Nederland, Østerrike, Finland, Irland, Spania, Hellas og Portugal.

4) Ikke-Euroland er Danmark, Sverige, Sveits, USA, Japan, Sør-Korea, Canada og Storbritannia.

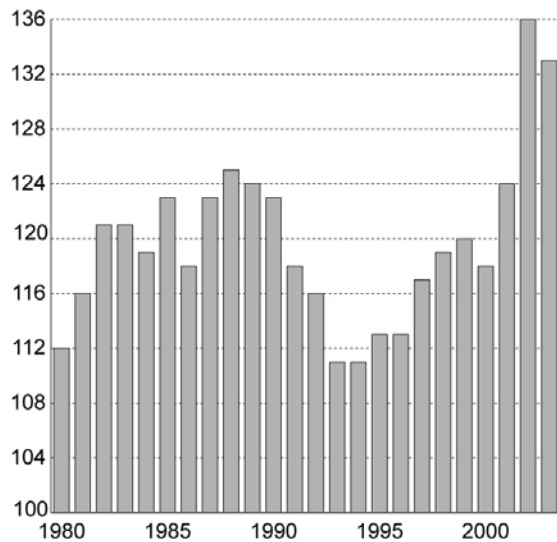
Mot gjennomsnittet for alle grupper av land ovenfor økte lønnskostnadsnivået i Norge sterkere i alle årene fra 1995 til 2002, målt i felles valuta. Det var sterkest relativ lønnskostnadsvekst i forhold til Eurolandene. I 2003 har lavere lønnskostnadsvekst i Norge og endrede valutakurser bidratt til en viss reversering av den sterke veksten i relativt

lønnskostnadsnivå tidligere. Valutakursene inn i 2004 bidrar til en ytterligere reduksjon i inneværende år, dersom lokal lønnskostnadsvekst ellers i Norge og Eurolandene utvikler seg noenlunde parallelt.

I ikke-Euroland er det særlig utviklingen i dollar og yen-kursen som har bidratt til at relativt lønnskostnadsnivå for Norge overfor ikke-Euroland likevel er det samme i 2003 som i 2002.

Overfor enkeltland og overfor våre viktigste konkurrentland lå lønnsnivået for norske industriarbeidere i hele 90-årene stort sett blant de 2-4 landene (tabell 5.9) med høyeste lønnskostnadsnivå, sammen med Tyskland og tidvis Belgia og Sveits.

Gjennomsnittsforskjellene mellom landene for øvrig ble mindre i perioden. Fra 2001 er norsk lønnskostnadsnivå for industriarbeidere høyst av 19 konkurrentland som er sammenlignet. Ved innføring av Euro er det kun forskjellen i lønnskostnadsutvikling mellom Euro-landene internt som endrer relativt nivå mellom dem. For disse landene ser det ut til at det i samme periode er en sterkere tilnærming internt. Dette bidrar også til at de relative lønnskostnadene for norske industriarbeidere ovenfor Euroland i sør som Irland, Italia, Spania, Hellas og Portugal har nærmet seg Norge, mens andre høykostnadsland innenfor Euroområdet har et langt lavere lønnskostnadsnivå i 2003 enn Norge i forhold til 2000/2001. Dette gjelder spesielt Tyskland, Belgia og Østerrike. Men det er i ikke-Euroland som USA, Japan, Sverige og Storbritannia at lønnskostnadsnivået i felles valuta har blitt langt lavere enn i Norge. I forhold til enkeltland og geografisk plassering var dette typiske strukturelle trekk mellom landene i begynnelsen av århundreskiftet.

Figur 5.4 Lønnskostnader per arbeidet time for industriarbeidere i Norge i forhold til handelspartnerne. Handelspartnerne=100

Kilde : Statistisk sentralbyrå

Strukturen på timelønnskostnadene varierer sterkt fra land til land. Noen land har forholdsvis høye faktiske lønninger pr. arbeidet time og lavere indirekte personalkostnader, mens andre land har lave faktiske lønninger pr. arbeidet time og høyere indirekte personalkostnader. Slik oppsplitting finnes frem til 2002. I 2002 hadde norske industriarbeidere høyeste lønn per arbeidet time, mens det var særlig Danmark som tidligere år har hatt høyere lønn pr. arbeidet time. For de indirekte personalkostnadene hadde 11 av de 16 landene hvor slike opplysninger finnes, høyere prosentvis kostnadspåslag i forhold til lønn for arbeidet tid enn Norge. Målt i kroner(felles valuta) hadde 7 av de 16 landene høyere indirekte lønnskostnader enn Norge.

Noen av komponentene i lønnskostnadstallene er nokså løst anslått. Statistikken må derfor ikke sees på som et presist uttrykk for kostnadsforholdene mellom land.

Nivåsammenligningen er basert på gjennomsnitt for industriarbeidere og er ikke representativ for alle deler av industrien. Lønnskostnads- forskjellene mellom bransjer i f.eks. Japan og USA kan være svært store, mens bransjeforskjellene i Tyskland og i nordiske landene er langt mindre. Strukturen på lønnskostnadene varierer sterkt fra land til land. Noen land har forholdsvis høye faktiske lønninger per arbeidet time og lavere indirekte personalkostnader. Tabell 5.10 viser hvordan forholdet mellom direkte lønn per arbeidet time og indirekte personalkostnader var i 2002, målt i norske kroner.

Tabell 5.9 Totale lønnskostnader ¹⁾ for voksne industriarbeidere i norske kroner²⁾. Indeks Norge=100

Land	1980	1990	1995	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Norge	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Tyskland	106	102	124	109	105	104	100	91	95
Danmark	94	84	102	99	99	96	95	88	94
Sveits	96	97	120	101	96	95	94	88	88
Belgia	113	89	113	101	98	96	91	83	87
USA	85	70	71	77	78	88	89	78	68
Finland	71	98	100	91	88	86	86	78	83
Japan	48	60	98	75	85	99	85	69	64
Østerrike	77	83	104	92	89	86	84	77	80
Nederland	104	84	99	89	88	86	85	79	83
Sverige	108	98	88	91	88	90	79	74	78
Frankrike	77	72	79	73	70	70	69	63	67
Storbritannia	65	59	57	70	70	73	70	64	61
Canada	75	74	67	65	64	71	68	58	58
Irland	51	55	57	56	56	56	57	55	59
Italia	70	81	67	68	65	62	60	54	67
Spania	51	53	52	50	49	48	47	44	47
Hellas	0	32	37	36	37	35	35	34	37
Sør-Korea	0	17	30	24	30	37	34	33	32
Portugal	18	18	22	23	22	21	21	19	20

Norge i forhold til landene ovenfor:

Handelspartnere=100	112	121	113	119	120	118	124	136	133
---------------------	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

1) Lønnsbegrepet er lønn og indirekte personalkostnader per arbeidet time.

2) Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser på Oslo Børs.

Kilde: Bureau of Labor Statistics (BLS). For 2003: Valutakurser fra Norges Bank og lønnsvekst jf. tabell 7.3 i vedlegg 7.

Tabell 5.10 Direkte og totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere. I norske kroner i 2002¹⁾

	Gjennomsnittlig timefortjeneste per arbeidet time ¹⁾ , kr	Indirekte personalkostnader i prosent av lønn for arbeidet tid og kr/time ²⁾ , prosent	Totale lønnskostnader per arbeidet time, kr
Norge	154	41,8	219
Tyskland	110	81,0	199
Danmark	148	30,9	193
Sveits	127	54,4	197
Belgia	91	98,4	181
USA	122	39,0	170
Finland	99	73,7	171
Japan	89	69,3	150
Østerike	85	96,6	167
Nederland	99	76,0	174
Sverige	99	66,0	165
Frankrike	75	84,6	138
Storbritania	102	36,9	139
Canada	94	35,4	128
Irland	92	30,9	120
Italia	63	89,1	119
Spania	..	..	96
Hellas	..	..	73
Sør-Korea	..	..	73
Portugal	..	..	42

1) Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser på Oslo Børs.

2) Indirekte personalkostnader pr. faktisk arbeidet time i norske kroner. Gjelder både lønn for ikke-arbeidet tid f. eks. lønn under sykdom, feriepenger og andre indirekte personalkostnader.

Kilde: Bureau of Labor Statistics, USA.

5.4.3 Internasjonale sammenlikninger for alle ansatte (funksjonærer og arbeidere) i industri, bergverk, elektrisitet-, gass- og vannforsyning og bygge- og anleggsvirksomhet

Med utgangspunkt i beregnede tall fra Eurostat viser timelønnskostnadene for alle ansatte (både funksjonærer og arbeidere) i industri, bergverk, elektrisitet-, gass- og vannforsyning og bygge- og anleggsvirksomhet at lønnsnivå pr. time for disse næringene er klart høyere i Norge enn tilsvarende for handelspartnere.

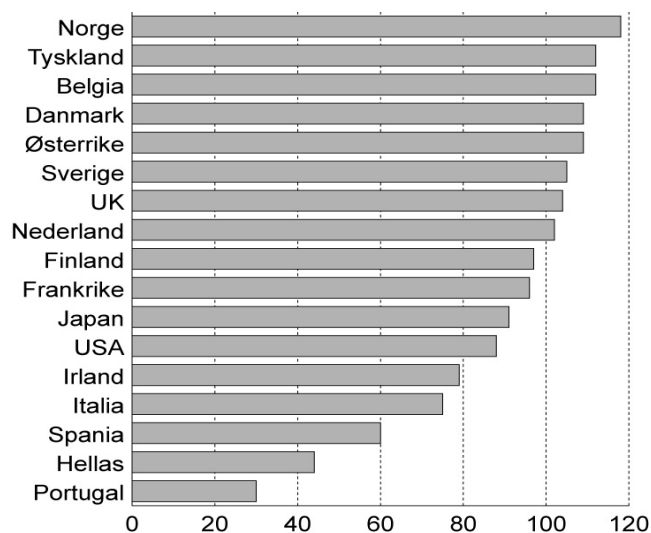
Fra fig.5.5 viser summariske beregninger at norske lønnskostnader pr. arbeidet time for alle ansatte i næringene ovenfor, lå i gjennomsnitt for 2003 i størrelsesorden 18 prosent høyere enn konkurrentene i de landene som er med i sammenlikningen. For industriarbeidere alene lå vektet gjennomsnitt for tilsvarende land 31 prosent høyere. En summarisk vurdering ut fra dette materialet er at forskjellen i lønnskostnadsnivå til andre land reduseres med 10-15 prosentpoeng når funksjonærene og bransjene ovenfor tas med. En hovedforklaring på dette er at de relative forskjellene for funksjonærer mellom Norge og konkurrentene er klart

mindre. Dette gjelder også industrifunksjonærer. Likevel vil lønnskostnadsnivået også for industrifunksjonærer ligge over lønnskostnadsnivået for konkurrentlandene.

I forhold til sammenlikningen for industriarbeidere var det ikke mulig å sammenligne tall for Canada, Sør-Korea og Sveits for alle ansatte på samme måte. Målet videre vil være en nærmere klargjøring av næringsdefinisjonene i sammenlikningene og avklaring av det statistiske grunnlaget ovenfor enkeltland.

Sammenlikningen er basert på nivå tall for timelønnskostnader for et aggregat de kalles ”Industry”. Dette aggregatet inneholder industri og bergverk, elektrisitet-, gass- og vannforsyning og bygg og anlegg. For de fleste landene foreligger det nivå tall i 2000.

I figuren under er disse nivåene fremskrevet til 2003 ved hjelp av vekstrater for timelønnskostnader for alle ansatte i industrien. Dette er en tilnærming, men viser likevel at timelønnskostnadene innen disse næringene totalt sett er klart høyere i Norge enn hos handelspartnerne, men at forskjellen likevel er klart mindre enn om en kun ser på industriarbeidere.

Figur 5.5 Timelønnskostnader i Norge i forhold til handelspartnerne i 2003 for alle ansatte i industri og bergverk, elektrisitet-, gass- og vannforsyning og bygg og anlegg. Handelspartnerne=100.

Kilde: Eurostat, IMF, Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

Merknad: Boks 5.5 og 5.6 inn her

5.5 Markedsandeler på hjemme- og eksportmarkedene

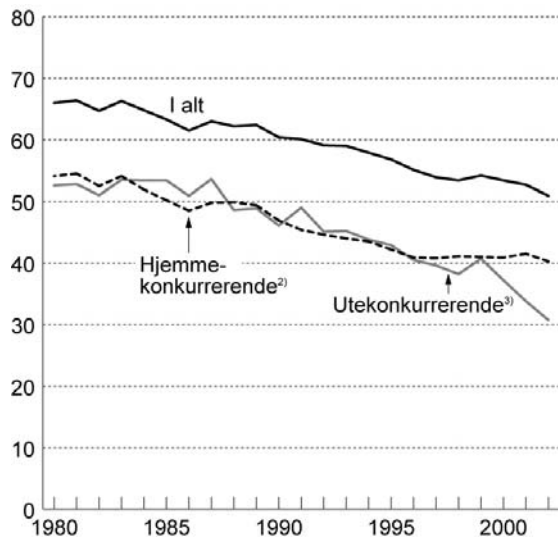
Merknad: Boks 5.7 Om markedsandeler

I ettertid kan en et stykke på vei avlese industriens totale konkurransevne ved å se på utviklingen i markedsandeler ute og hjemme. Grunnlaget for dette er utdypet i boks 5.7.

Siden den økonomiske utviklingen er kjennetegnet ved økt internasjonal spesialisering, vil hjemmemarkedsandelene over tid falle trendmessig. Norske hjemmemarkedsandeler bør derfor sammenliknes med hjemmemarkedsandelene hos handelspartnerne. Avvik i enkeltår kan ha sammenheng med at konjunkturutviklingen ikke er i fase i Norge og hos

handelspartnerne. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall har hjemmemarkedsandelene for hjemmekonkurrerende næringer vært om lag uendret de siste årene, mens det har vært en betydelig nedgang for de utekonkurrerende næringene. Samlet sett falt hjemmemarkedsandelene for de fleste industrivarer med 4½ prosent fra 2000 til 2002.

Figur 5.6 Hjemmemarkedsandeler for industrivarer¹⁾. Volumandeler

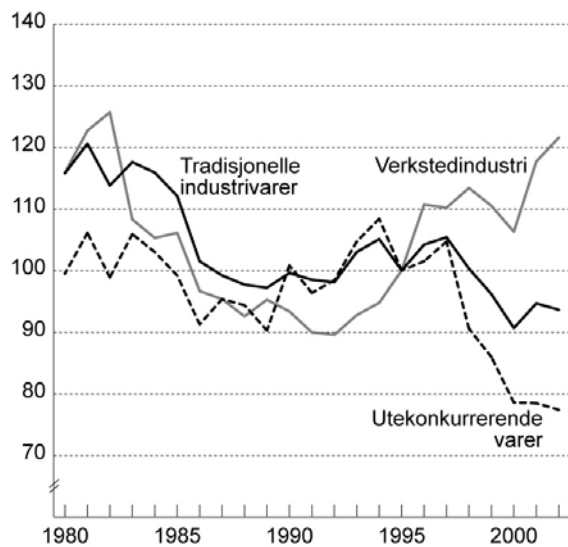
1) Utenom skip og plattformar.

2) Tekstil- og bekleidningsvarer, trevarer, kjemiske og mineralske produkter, andre verkstedprodukter.

3) Treforedling, kjemiske råvarer, raffinerte oljeprodukter, metaller, bergverksprodukter.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Foreløpige tall indikerer at eksportmarkedsandelen for tradisjonelle industrivarer falt med knapt 11 prosent fra 1997 til 2002. Siden 1990 har eksportmarkedsandelen samlet falt med om lag 6 prosent. Tapet av markedsandeler de siste årene er særlig markert for de såkalt utekonkurrerende næringene, som bl.a. produserer metaller, kjemiske råvarer og treforedlingsprodukter. Innen verkstedsindustrien har eksportmarkedsandelen økt med hele 30 prosent siden 1990.

Figur 5.7 Markedsandeler for norsk eksport av tradisjonelle industrivarer. Volumindeks 1995=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

BOKS 5.1 Timelønnskostnader og årslønn

Timelønnskostnadene som omtales i dette kapittelet utgjør samlede lønnskostnader regnet per utførte timeverk. Lønnskostnadene inkluderer i prinsippet direkte lønnskostnader (alle lønnsutbetalinger inklusive overtidsgodtgjørelse og lønn under sykdom, fødselspermisjoner m.v. som betales av arbeidsgiver, samt naturallønn) og indirekte lønnskostnader (arbeidsgiveravgift, faktiske og beregnede pensjonsutgifter betalt av arbeidsgiver). Antall utførte timeverk regnes inklusive overtid, mens fravær holdes utenom.

Årslønn for en lønnstakergruppe er definert som gjennomsnittlig årslønn for arbeidstakere som utfører et fullt avtalefestet normalt årsverk. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sykefravær, permisjoner m.v. Årslønnen kan dermed sies å gi et samlet uttrykk for veksten i de avtalte lønnssetningene for arbeidstakerne i gruppen som en betrakter.

Det følger av definisjonene ovenfor at bl.a. følgende forhold kan bidra til ulik utvikling i timelønnskostnader og årslønn:

- endringer i overtid
- endringer i betalt fravær, f.eks. sykefravær
- endringer i antall virkedager, f.eks. pga. endringer i bevegelige helligdager og skuddår
- endringer i arbeidsgiveravgift og pensjonspremier
- endret sats for feriepenger

I tillegg til faktorene som er nevnt i strekpunktene ovenfor vil forskyvninger i sysselsettingen mellom ulike regioner med forskjellig arbeidsgiveravgift bidra til at de samlede timelønnskostnadene for en lønnstakergruppe utvikler seg forskjellig fra årslønnen. Forskyvning i alderssammensetningen og endringer i antall som mottar pensjonsytelser fra bedriftene, vil også bidra til at timelønnskostnadene utvikler seg forskjellig fra årslønnen.

Ifølge foreløpige tall var veksten i timelønnskostnadene i både 2001 og 2002 høyere enn årslønnsveksten. I 2001 skyldtes dette bl.a. at det var en færre virkedag mindre i 2001 enn i 2000, og at kostnadene ved ferieutvidelsen med to dager i 2002 påløp i 2001. I 2002 var det i hovedsak økte sykefravær og økte kostnader i forbindelse med overtid som bidro til at veksten i timelønnskostnadene var høyere enn årslønnsveksten. Mens virkedager og indirekte lønnskostnader er tatt hensyn til i tallene for norsk industri, er det uklart i hvilken grad dette er gjort i tallene for handelspartnerne. Anslaget for årslønnsvekst er nærmere omtalt i kapittel 3.

BOKS 5.2 Renter og lånekostnader

Et problem med rentetallene som er brukt i tabell 5.3 er at det er usikkert hvor relevante kortsiktige pengemarkedsrenter er for bedriftenes lånekostnader. For det første låner bedriftene i liten grad direkte i pengemarkedet. For det andre foregår en stor del av opplåningen både i Norge og andre land med lengre rentebindingstid. Graden av

rentebinding kan også variere mellom land. Et tredje forhold er at den indikatoren som er stilt opp i tabellen, ikke tar hensyn til forskjeller i skattesystemene mellom land, som også er viktig for å vurdere bedriftenes kapitalkostnader. Et fjerde forbehold er at bedriftenes valg mellom lån i ulike valutaer må tas under usikkerhet om framtidige endringer i valutakurs og renter.

Kostnaden ved bruk av kapital påvirkes også av prisutviklingen på selve kapitalutstyret. Tabell 5.3 viser en tallserie for prisutviklingen på industriens investeringer i forhold til den vi kan beregne for handelspartnerne. Disse tallene kan nok i større grad enn lønnskostnadene påvirkes av mer tilfeldige forhold. Men over tid vil en vente at den viser mye av den samme utviklingstendensen som tallene for lønnskostnadene. Dette har sammenheng med bl.a. at prisnivået for investeringer til dels avhenger av lønningene. De norske lønnskostnadene utgjør, direkte og indirekte gjennom produktinnsatsen, knapt 1/3 av investeringskostnadene til kjøperverdi.

BOKS 5.3 Produktivitetssammenlikninger

Usikkerheten i produktivitetstallene (bruttoprodukt i faste priser delt på antall utførte timeverk) er i hovedsak knyttet til tre forhold. For det første er det betydelige metodiske problemer knyttet til målingen av bruttoproduktet i faste priser. Datagrunnlaget for nasjonalregnskapsstatistikken og metoder for bl.a. deflatering ser ut til å variere mellom ulike lands nasjonalregnskap, slik at det er vanskelig å finne gode sammenliknbare tall. Tilgjengelige tall viser bl.a. at siden 1970 har bruttoproduktet i norsk industri målt i løpende priser i felles valuta i større grad utviklet seg parallelt med bruttoproduktet i industrien hos våre handelspartnere. Målt i faste priser har imidlertid bruttoproduktet i norsk industri utviklet seg betydelig svakere enn i industrien hos våre handelspartnere. Den systematiske ulike utviklingen i bruttoproduktet målt i faste og løpende priser kan tyde på at deflateringsmetoden i de norske tallene er forskjellig fra metoden som er benyttet i tallene for handelspartnerne. Ulike deflateringsmetoder slår dermed direkte ut i ulik produktivitet utvikling. Videre er det en tendens til betydelige revisjoner i produktivitetstallene i ettertid. I de foreløpige regnskapene bygger produksjonsutviklingen på korttidsindikatorer som produksjonsindeksen. Denne indeksen måler den samlede produksjonen, og en får dermed ikke korrigeret for bidragene fra utviklingen i produktinnsatsen før senere regnskap foreligger.

For det andre kan tallene for gjennomsnittlig produktivitet i industrien gi et misvisende bilde dersom en ønsker å sammenlikne produktivitet utviklingen mellom land som har store forskjeller i industristruktur. Analyser av produktivitet utviklingen i industrien i Norge og Sverige på et mer disaggregert nivå tyder på dette kan være en viktig faktor i forhold til utviklingen i enkeltland, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2001:17.

Det tredje problemet med produktivitet målet har sammenheng med at tallene blir påvirket av kortsiktige konjunktuelle svingninger som ikke er sammenfallende med de underliggende tendensene.

BOKS 5.4 Indikatorer for lønnsomhetsutviklingen

Lønnsomheten kan måles både ved makroøkonomiske og bedriftsøkonomiske mål, jf. vedlegg 6 i beregningsutvalgets rapport NOU 2000:25. Makromålene tar utgangspunkt i sentrale nasjonalregnskapssammenhenger mellom innenlandsk verdiskaping og produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital, og er basert på tall fra nasjonalregnskapet. De bedriftsøkonomiske målene tar utgangspunkt i kjente nøkkeltall fra ordinære regnskaper. Det er til en viss grad samsvar mellom de to lønnsomhetsmålene, men forskjeller mellom nasjonalregnskapet og regnskapsstatistikken vil bidra til avvik.

Makroøkonomiske lønnsomhetsmål

- I) driftsresultatandel = $\text{driftsresultat} / \text{totale faktorinntekter}$
- II) kapitalavkastningsraten = $\text{driftsresultat} / \text{verdien av kapitalbeholdningen}$

Driftsresultatandelen fanger opp sentrale forhold som påvirker lønnsomheten. F.eks. vil økende lønnskostnader føre til redusert driftsresultatandel, noe som isolert sett innebærer redusert lønnsomhet og svekket konkurransevne. *Kapitalavkastningsraten* er en indikator for hvor mye kapitaleierne får igjen i forhold til innsatsen (innskutt realkapital).

Bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål

- III) driftsmargin = $\text{driftsresultat} / \text{driftsinntekter}$
- IV) totalrentabilitet = $(\text{resultat før ekstraordinære poster} + \text{finanskostnader}) / \text{total kapital}$
- V) egenkapitalandel = $\text{egenkapital pr. 31.12} / \text{sum eiendeler pr. 31.12}$

Driftsmarginen kan beregnes brutto eller netto, dvs. henholdsvis før og etter ordinære avskrivninger. I internasjonale sammenlikninger brukes ofte brutto driftsmargin pga. ulike avskrivningsregler i forskjellige land. Ulik kapitalinnsats og ulik omløpshastighet for kapitalen i ulike bransjer kunne innebære at identiske driftsmarginer kan gi forskjellig kapitalavkastning. Driftsmargin er dermed mer egnet til å analysere utviklingen i lønnsomheten innen en bransje, enn utviklingen i lønnsomheten mellom ulike bransjer. Bruk av driftsmargin bør kombineres med mål for kapitalavkastning for å ta hensyn til forskjeller i kapitalintensitet i de ulike næringene.

Totalrentabiliteten beregnes som resultatet i forhold til kapitalen i bedriften. Det er resultatet inklusive kostnader knyttet til lånefinansieringen som er relevant for å beregne avkastningen på hele kapitalen. For totalrentabiliteten måles resultatet uavhengig av om kapitalen er finansiert av egenkapitalen eller av lånte midler. Totalrentabilitetsmålet svarer i prinsippet til makro lønnsomhetsmålet *kapitalavkastningsraten*. Ulike metoder for å beregne forringelsen av realkapitalen mv. i regnskapsstatistikken og nasjonalregnskapet bidrar imidlertid til at det ikke nødvendigvis er samsvar mellom tall basert på disse to lønnsomhetsmålene.

God lønnsomhet ett bestemt år vil ikke nødvendigvis innebære noen garanti for god lønnsomhet i fremtiden dersom lønnsomheten i det bestemte året skyldes en forbigående oppgangskonjunktur. Generelt, og spesielt i sykliske og svært konkurranseutsatte bransjer eller i bransjer med stor forretningsmessig risiko, vil en tilfredsstillende soliditet være nødvendig for å sikre bedriftens eksistens gjennom konjunkturforløpet. Soliditeten måles ofte ved *egenkapitalandelen*. Ulike bransjer krever ulik soliditet fordi risikoen i ulike bransjer er forskjellig.

Boks 5.5 Lønnsbegreper og lønnskomponenter i sammenlikningene

Lønnsbegrepene som brukes av BLS faller ikke helt sammen med ILOs definisjon av totale lønnskostnader (Se for øvrig boks 5.6). Basis for beregningene i tabell 5.9 og 5.10 er arbeidet tid, i dette tilfelle arbeidet time i ulike land. Lønn for ikke-arbeidet tid (feriepenger, sykefravær betalt av bedriften etc.) vil komme som påslag i forhold til arbeidet tid.

Av andre indirekte lønnskostnader vil bedriftens pensjonskostnader, enten gjennom arbeidsgiveravgifter og/eller egne spesielle ordninger utgjøre en vesentlig del. En rekke andre ordninger knyttet til arbeidsgivers bruk av arbeidskraft vil også inngå. Noen elementer av indirekte lønnskostnader er ikke med. Blant annet er rekrutteringskostnader, opplæringskostnader, arbeidsklær og bedriftsfasiliteter som f.eks. kafeteria og helsetjenestekostnader ikke med i sammenlikningen. Grunnen til dette er at det ikke finnes data over slike kostnader i alle landene, og at det derfor gir en bedre sammenlikning når man ser bort fra disse kostnadene. I de land hvor slike kostnader er tilgjengelig utgjør de utelatte kostnadene mindre enn 4 prosent av de totale lønnskostnadene. I noen land, særlig i Norden, kan de utelatte kostnadene være påbudt ved lov eller avtale (f. eks. bedriftshelsetjenesten i Norge) og påløper automatisk ved ansettelse. Slike kostnader kan i andre land være frivillige og/eller driftskostnader, ikke knyttet til lønn.

De indirekte lønnskostnadene skal i prinsippet (i tabellene) også inkludere arbeidsgivers bidrag til pensjon, uførhet og andre ordninger som innebærer innbetaling til "fond" som kommer til utbetaling nå eller senere. Dette betyr at en del av kostnadene for bedriften er relatert til et lønnsbegrep som inneholder påløpt, men ikke realiserte lønnskostnadselementer ("utsatt inntekt").

For de fleste konkurrentlandene i tabellen har tyngdepunktet i aldersfordelingen beveget seg oppover. Dette innebærer sannsynlig en øket kostnadmessig belastning på lønnskostnadene pr. time fra pensjonsordninger. Det finnes en rekke ordninger som er svært ulike mellom land. For eksempel i Italia og Storbritannia fungerer slike ordninger vanligvis som forsikringsordninger. I slike land vil slike kostnader være lettere å plassere regnskapsmessig og innrapporteres som lønnskostnad. For andre land kan fordelingene være noe mere usikre mellom lønn og andre kostnadskomponenter. I land med ordninger som mer er basert på arbeidstakers innbetalinger, vil sannsynlig dette reflekteres i lønnsnivået i de respektive land.

Flere forhold taler for at nåværende pensjonskostnader bare delvis er med i tallene foran. Kildematerialet for slike kostnader er basert på undersøkelser noe tilbake i tid, samtidig som det har vært en betydelig generell økning i slike kostnader de siste årene (i alle fall etter årtusenskiftet) i flere land. Sannsynligvis er lønnskostnadene som følge av dette undervurdert noe i de fleste landene. Samtidig kan det være store forskjeller mellom land som ennå ikke er kommet tilsyne i de statistiske sammenlikningstallene. Utvalget vil på bakgrunn av en standardisering av lønnskostnader, særlig innenfor EØS-området, ta slike forhold med ved sammenlikning av lønnsnivå mellom land når opplysninger foreligger.

Et viktig element er også bonusutbetalinger. Dette skaper stadig større usikkerhet i sammenlikningen mellom land.

Boks 5.6   Bruk av Eurostats nye kostnadsstatistikk. Viktige forutsetninger og forskjeller i forhold til sammenlikningen for industriarbeidere.

I sammenlikningene i 5.4.3 er OECD og EU-kommisjonen kilden for nivå-tall og fremskrivingen av lønnskostnadene hos handelspartnerne.

Periodiseringen.

Bakgrunns materialet er Eurostats arbeidskraftskostnads- undersøkelse hvert 4 år (1996, 2000, 2004 OSV.), hvor man etablerer nivå-tall. I mellomliggende årene må man fremskrive nivå-tallene med indekser.

En forordning om produksjon av kvartalsvis arbeidskrafts- kostnadsindeks innenfor EU/EØS-landene ble vedtatt i 2003. Utvalget vil vurdere bruken av denne i fremskrivingen av de mellomliggende årene for de landene som produserer denne indeksen. Av de landene man tradisjonelt har sammenlignet norske lønnskostnader med, vil alle land inntatt U.S.A., Japan, Canada, Sveits, Sør-Korea og eventuelle andre land i Asia fortløpende produsere den kvartalsvise indeksen.

Med bakgrunn i rapport fra arbeidsgruppe presentert i NOU 2000:26, vedlegg 6, vil utvalget peke på noen sentrale forhold knyttet til sammenligninger:

Arbeidstid.

For kostnads-sammenligninger av arbeidskraft mellom land vil kostnader pr. arbeidet tid være det mest relevante begrepet. Imidlertid kan betalt tid være lettere tilgjengelige for en del land. Kildematerialet for industriarbeidere er lønnskostnader pr. arbeidet time, hvor bakgrunns materialet inneholder indekser for arbeidet tid. Fra kildematerialet i Eurostat kan det være usikkerheter om man har målt kostnadene i forhold til arbeidet tid eller betalt tid for noen land. Som eksempel på betydningen av dette forhold viste summariske oppstillinger (NOU 2000:26) og beregninger basert på forskjellig arbeidstid pr. fulltidsårsverk i 1999 i ulike land i forhold til Norge at for eksempel Japan kunne ligge ca. 10 prosentenheter høyere i kostnader pr. årsverk (jf. betalt tid) enn pr. arbeidet time. Motsatt ytterlighet var Tyskland med kort effektiv tid, hvor kostnadene pr. årsverk ble 10 prosent lavere enn pr. arbeidet time. Gjennomsnittlig vektete kostnader for alle landene var om lag de samme for betalt tid som for arbeidet tid.

Lønnskostnadsbegreper.

Lønnskostnadsbegrepene er i prinsippet godt sammenfallende i materialet for industriarbeidere (BLS) og Eurostat. Den viktigste forskjellen er at EUROSTAT under indirekte personalkostnader tar med opplæringskostnader og visse former for naturalytelser som ikke er med i BLS-sammenstillingene, fordi slike kostnader gjerne har vært regnet som øvrige driftskostnader i ikke-europiske land. En annen forskjell kan være hvordan ikke-kontante godtgjørelser eller naturalgodtgjørelser prises.

Noen land er ikke med i Eurostat-sammenlikningene.

I forhold til sammenlikningen for industriarbeidere er Sveits, Canada og Sør-Korea ikke med i sammenlikningene for gruppene i 5.4.3. Dette betyr forholdsvis lite for vektete relative gjennomsnittstall i forhold til Norge.

BOKS 5.7 Om markedsandeler

I ettertid kan industriens totale konkurranseevne et stykke på vei avleses gjennom utviklingen i *markedsandelene* for industriprodukter på *hjemmemarkedene* og *eksportmarkedene*. I tillegg vil utviklingen i industriens konkurranseevne bl.a. påvirke industriens andel av bruttonasjonalproduktet, sysselsetting og beholdning av realkapital. Utviklingen i disse størrelsene kan dels gi informasjon om evnen til å omsette produkter i konkurranse med andre lands næringsliv, dels om evnen til å konkurrere med andre norske næringer om arbeidskraft og kapital.

Det kan imidlertid ta noe tid før endringer i konkurranseevnen fører til evt. endrede markedsandeler. I tillegg vil forskjeller i selve *kostnadsnivået* ha betydning for sammenhengen mellom endringer i konkurranseevnen og endringer i markedsandelene. Utviklingen i markedsandelene må dessuten ses i sammenheng med den økonomiske utviklingen for øvrig. Økonomisk vekst kjennetegnes bl.a. ved økt internasjonal spesialisering. Ved økonomisk vekst vil derfor enkelte næringer og bedrifter øke sine markedsandeler, mens andre får reduserte markedsandeler uten at det nødvendigvis gir uttrykk for endringer i konkurranseevnen for landet. Økt internasjonal arbeidsdeling vil for eksempel bidra til en underliggende nedgang i hjemmemarkedsandelene.

I tillegg til en trendmessig nedgang som følge av økende grad av internasjonal arbeidsdeling, vil utviklingen i hjemmemarkedsandelene også kunne avhenge av utviklingen i forholdet mellom importpriser og hjemmemarkedspriser. Det er vanskelig å tallfeste hvor mye av nedgangen i hjemmemarkedsandelene de siste årene som kan tilskrives de ulike forklaringsfaktorene. En analyse²¹ av de viktigste industrivarene kan imidlertid tyde på at vel halvparten av nedgangen i hjemmemarkedsandelene fra 1968 til 1994 skyldes økt internasjonal spesialisering. I tillegg har prisene på hjemmemarkedet økt klart kraftigere enn importprisene i denne perioden, noe som også har bidratt til tapet av hjemmemarkedsandeler. Utviklingen i dette prisforholdet kan imidlertid være påvirket av de samme bakenforliggende faktorer som tendensen til økende internasjonal arbeidsdeling. Spesielt kan lavere transportkostnader, bl.a. som følge av utviklingen innenfor informasjonsteknologi, ha bidratt til nedgang i forholdet mellom importpriser og hjemmemarkedspriser i alle land over tid. Den samlede betydningen av internasjonal arbeidsdeling for nedgangen i hjemmemarkedsandelene er derfor trolig enda større enn antydnet over.

Endringene i norsk industris *eksportmarkedsandeler* kan beregnes ved å sammenligne eksportveksten av tradisjonelle industrivarer (ekskl. skip og oljeplattformer) med veksten i vareimporten hos våre handelspartnere. Importtallene er aggregert med vekter som gjenspeiler landenes betydning for norsk eksport.

Til forskjell fra hjemmemarkedsandelene, tilsier økt internasjonal handel ingen tilsvarende trend i markedsandelene for eksport²². Utviklingen i eksportmarkedsandelene bør

²¹ B. E. Naug (1999): "Modelling the Demand for Imports and Domestic Output", Discussion Papers No. 243, Statistisk sentralbyrå.

²² Denne forskjellen henger sammen med måten markedsandelene måles på. Eksportmarkedsandelene for norsk industri beregnes ved å sammenlikne eksportveksten av tradisjonelle industrivarer med veksten i vareimporten for gjennomsnittet av handelspartnerne. Med økt internasjonal handel vil det være en tendens til at både

imidlertid tolkes med stor varsomhet. Endringene i eksportmarkedsandelene blir målt ved å sammenlikne eksportveksten av tradisjonelle industrivarer med veksten i den samlede vareimporten hos våre handelspartnere. Forskyvninger i sammensetningen av norsk industris eksport i forhold til handelspartnernes vareimport vil kunne gi endringer i den samlede eksportmarkedsandelen uten at det behøver å være endringer i markedsandelene for undergrupper av industrivarer. Tolkingsproblemet forsterkes når en måler utviklingen i markedsandeler for undergrupper av industrivarer med endringen i den samlede vareimporten hos handelspartnerne som indikator for markedsvekst.

Markedsandeler på hjemmemarkedet er beregnet ved forholdet mellom norske produsenters leveranser av de enkelte varer på hjemmemarkedet og den samlede innenlandske anvendelsen av varer som delvis dekkes av import.

---

eksporten og importen i de enkelte land øker. Dersom eksporten av industrivarer i Norge øker med like mye som importen hos gjennomsnittet av handelspartnerne som følge av økt internasjonal arbeidsdeling, vil dette ikke slå ut i eksportmarkedsandelen slik denne beregnes. Først når norsk eksport øker mer enn handelspartnernes import kan en et stykke på vei tolke dette som at norske produsenter vinner markedsandeler på eksportmarkedet. Markedsandelene på hjemmemarkedet for industrivarer beregnes ved forholdet mellom norske produsenters leveranser av industrivarer på hjemmemarkedet og den samlede innenlandske anvendelsen av samme typer varer. Siden den samlede innenlandske anvendelsen inkluderer import som vil ha en tendens til å øke ved økt internasjonal arbeidsdeling, vil det også være en tendens til at hjemmemarkedsandelene faller. Det følger av dette at en bør sammenlikne utviklingen i hjemmemarkedsandelene mellom ulike land for å få et bilde på tap av markedsandeler på hjemmemarkedet som ikke kan tilskrives økt internasjonal arbeidsdeling.

Kapittel 6

Økonomiske utsikter

1.1 Internasjonal økonomi

- I OECDs *Economic Outlook* nr. 74 fra desember i fjor anslås BNP-veksten i OECD-området å ha økt fra 1,8 prosent i 2002 til 2,0 prosent i 2003, til tross for et svakt første halvår. Den økte veksttakten kommer først og fremst i kjølvannet av impulser fra en svært ekspansiv økonomisk politikk, spesielt i USA. Også i Japan tok veksttakten seg markert opp gjennom 2003, mens utviklingen i euroområdet var klart svakere. Det ligger an til at oppgangen i verdensøkonomien tiltar ytterligere i 2004, og OECD anslår nå BNP-veksten i medlemslandene i 2004 til om lag 3 prosent. Veksten i verdenshandelen, som OECD anslår til 4 prosent i 2003, ventes å ta seg ytterligere opp til 8 prosent i 2004 og 9 prosent i 2005. Veksten i USA anslås av de fleste prognosemakere å bli høyere enn i Japan og Europa.
- Veksten i USA og Japan ser ut til å bli sterk nok til at arbeidsledigheten avtar noe i 2004, mens ledigheten ventes å øke svakt i euroområdet også i 2004. Prisveksten internasjonalt ventes av de fleste prognosemakere å bli lav også i 2004, selv om oppsvinget kan føre til en viss økning i veksttakten gjennom året.
- Risikobildet for verdensøkonomien vurderes av de fleste prognosemakere som mer balansert nå enn våren 2003. Blant annet har redusert geopolitisk usikkerhet, lavere risikopremie og oppgang i aksjemarkeder ført til at finansieringsmulighetene for bedriftene har blitt bedre. I tillegg har oljeprisen stabilisert seg, riktignok på et høyt nivå, og stemningsindikatorer både for husholdningene og bedriftene er klart mer optimistiske enn på samme tid i fjor. Nedsiderisikoen knyttes først og fremst til amerikanske ubalanser når det gjelder driftsbalanse og offentlige budsjetter. Euroens videre utvikling vil være av stor betydning for den økonomiske utviklingen i euroområdet i 2004.

Etter et relativt svakt første halvår i USA, kom omslaget i 3. kvartal i fjor, med en BNP-vekst på drøyt 8 prosent (årlig rate). Også i 4. kvartal var veksten relativt sterk, med en sesongjustert økning på 4 prosent fra kvartalet før. Samlet sett økte BNP med 3,1 prosent i 2003, opp fra 2,2 prosent i 2002. Økningen i veksttakten skyldtes særlig at investeringene tok seg opp med 4 prosent i 2003, etter å ha falt de to foregående årene. Sterk vekst i boliginvesteringene bidro mest til å trekke opp de samlede investeringene, mens bedriftsinvesteringene økte mer moderat. Konsumveksten holdt seg i overkant av 3 prosent i 2003, til tross for den relativt svake utviklingen i arbeidsmarkedet. Dette må ses i sammenheng med den historisk sett lave styringsrenten, samt betydelige skatteletter til husholdningene i andre halvår av 2003. Konsumenttilliten steg markert gjennom høsten 2003, men flatet noe ut ved årsskiftet. Industritilliten, målt ved ISM-indeksen²³, har på sin side steget kraftig siden sommeren, og hadde ved årsskiftet nådd sitt høyeste nivå på rundt 20 år. I 2004 venter både OECD og Consensus Forecast²⁴ en BNP-vekst på rundt 4 prosent i USA. Investeringene ventes å bidra betydelig, bl.a. anslår OECD investeringsveksten til hele 7 pst.

²³ ISM-indeksen, produsert av Institute for Supply Management, er en stemningsindikator for industrien i USA basert på en spørreundersøkelse rettet mot innkjøpsjefene i amerikanske industriselskaper.

²⁴ I Consensus Forecast blir et utvalg prognosemakere spurt om deres anslag på sentrale økonomiske størrelser. "Anslagene" til Consensus er da gjennomsnittet av prognosemakernes anslag.

Nettoeksporten kan derimot bidra svakt negativt til veksten, til tross for en markert svekkelse av dollaren. Finanspolitikken vil trolig fortsatt bidra til vekst i 2004 gjennom skatteletter på ytterligere 100 milliarder i løpet av året.

Som følge av oppsvinget i produksjonen bedret arbeidsmarkedet i USA seg noe gjennom andre halvår av 2003. OECD anslår at den sterke veksten i økonomien vil gi en økning i sysselsettingen på i overkant av 1 prosent fra 2003 til 2004. Det er lagt til grunn at bedre jobbsutsikter fører til at flere går inn i arbeidsstyrken. Samtidig kan arbeidsledigheten avta fra 6,1 prosent i 2003 til 5,9 prosent i 2004. Konsumprisveksten i USA var 2,3 prosent i 2003. Høye energipriser bidro i betydelig grad til å trekke opp prisveksten, noe som ikke ventes å fortsette i inneværende år. Konsumprisveksten anslås derfor av OECD til å avta til 1,7 prosent i 2004.

Den økonomiske utviklingen i *eurområdet* har vært svak de siste par årene, noe som bl.a. må ses i sammenheng med lav vekst i innenlandsk etterspørsel og en markert styrking av euroen. BNP-veksten i eurområdet tok seg imidlertid noe opp, til henholdsvis 1,5 og 1,2 prosent (årlig rate) i 3. og 4. kvartal 2003, og for året sett under ett anslår var BNP-veksten 0,4 prosent i 2003, ned fra 0,9 prosent i 2002. I 2003 var det om lag nullvekst i eurområdets største land Tyskland, som utgjør 30 prosent av eurområdets BNP. Flere forhold trekker i retning av at de positive tendensene i andre halvår i fjor vil fortsette framover. Ulike forventningsbarometre tyder på at bedriftene er i ferd med å bli mer optimistiske når det gjelder framtidsutsiktene, bl.a. basert på forventninger om en markert oppgang internasjonalt i 2004. Eksempelvis har den tyske IFO-indeksen²⁵ steget jevnt siden forsommeren 2003. Videre kan den tyske regjeringens forslag til strukturelle reformer, Agenda 2010, og bebudede skatteletter også gi vekstimpulser i tiden fremover. Også i de andre landene i eurområdet venter de fleste prognosemakere oppgang i 2004. OECD anslår en BNP-vekst på 1,8 prosent i eurområdet, med en vekst på 1½-2 prosent for de tre største eurolandene. Som følge av et oppsving i bedriftssektoren ventes de samlede investeringene å stige med nær 2½ prosent, etter to år med negativ vekst.

I flere euroland er handlefriheten i budsjettpolitikken relativt begrenset på grunn av store underskudd og høy offentlig gjeld. EU iverksetter likevel ikke tiltak mot Tyskland og Frankrike, på tross av at begge landene i 2004 for tredje år på rad ventes å bryte Stabilitets- og vekstpaktens krav om budsjettunderskudd lavere enn 3 prosent av BNP. Tyskland og Frankrike har imidlertid gått med på å redusere neste års strukturelle underskudd noe, og de sikter mot å holde seg innenfor Stabilitets- og vekstpakten i 2005.

Arbeidsmarkedet i eurområdet anslås av OECD å bedre seg noe gjennom andre halvår 2004. Etter å ha holdt seg uendret i 2003, anslås sysselsettingen å øke med om lag 0,5 prosent i 2004. På årsbasis anslås likevel arbeidsledigheten å øke fra 8,8 prosent i 2003 til 9,0 i 2004, for så å falle i 2005. Prisveksten i 2004 anslås til om lag 1,5 prosent, ned fra 2,1 i 2003. Den europeiske sentralbanks styringsrente har siden sommeren 2003 ligget på 2 prosent.

BNP-veksten i *Sverige* i 2003 anslås av OECD til 1,5 prosent. Både OECD og Consensus Forecast venter at veksten skal ta seg opp til godt over 2 prosent i 2004, hovedsakelig som følge av økt nettoeksport etter hvert som aktiviteten i verdensøkonomien tar seg opp. Høyere aktivitet i eksportindustrien ventes også å bidra til at de samlede investeringene øker i 2004, etter to år med nedgang. Selv om arbeidsledigheten har gått noe opp det siste året, venter

---

²⁵ IFO-indeksen, produsert av Institut für Wirtschaftsforschung ved universitetet i München, er en stemningsindikator for det tyske næringslivet.

likevel de fleste prognosemakere at veksten i det private konsumet holder seg oppe neste år, og boliginvesteringene antas å ta seg opp. BNP-veksten i *Danmark* i 2003 er av OECD anslått til 1,4 prosent, ned fra 2,1 prosent året før. OECD venter at veksten tar seg opp til over 2 prosent i 2004 blant annet som følge av bedre internasjonale konjunkturer, lav rente og de ekspansive virkningene av reduksjonen av inntektsskatten i 2004. Aktiviteten i *Finlands* økonomi ble relativt hardt rammet av den internasjonale nedgangen, særlig gjennom svak eksportutvikling. BNP-veksten anslås av OECD å ta seg opp fra 1,2 prosent i 2003 til 2,4 prosent i 2004. Konsumet og nettoeksporten bidrar til økt vekst i år, mens nedgangen i investeringene gjennom 2002 og 2003 kan flate ut.

Vekstutsiktene i *Japan* bedret seg kraftig gjennom sommeren og høsten i fjor, og BNP steg med 2,2 prosent (årlig rate) i 3. kvartal 2003. Høyere inntjening, omstillinger i bedriftssektoren og utsikter til høyere vekst i eksportmarkedene, både i USA og Asia, har bidratt til gryende optimisme. Det er videre tegn til at situasjonen i banksektoren bedrer seg noe i takt med oppsvinget i økonomien. For 2003 under ett anslår OECD BNP-veksten til hele 2,7 prosent, etter to meget svake år. Mens konsumet i 2003 anslås å ha vokst med rundt 1 prosent, kan de samlede investeringene ha steget med over 4 pst. Bedriftsinvesteringene anslås å ha steget med hele 10 prosent. I 2004 venter både OECD og Consensus Forecast at BNP-veksten avtar til i underkant av 2 prosent. Arbeidsledigheten anslås av OECD å holde seg stabil på 5¼ pst. i 2004. Til tross for at veksten tar seg opp, venter de fleste prognosemakere fortsatt nedgang i konsumprisene. Konsumprisene ventes å falle med ¼ prosent i 2004, uendret fra året før. Innenlandsk etterspørsel hemmes således fortsatt av at fallende priser gir husholdningene insentiver til å utsette konsum fordi realverdien av lønn og formue øker, samtidig som realverdien av gjeld også øker.

I Asia utenom Japan har sterk eksportutvikling holdt veksten oppe. De fleste land i regionen har intervenert i valutamarkedene og hindret at egne valutaer i særlig grad har styrket seg mot dollaren, noe som har understøttet den sterke eksportveksten.

Tabell 6.1 Internasjonale hovedtall. Prosentvis endring fra året før.

	Bruttonasjonalprodukt				Konsumprisindeksen				Arbeidsledigheten (nivå)			
	2002 ¹⁾		2003 ¹⁾		2002 ¹⁾		2003 ¹⁾		2002 ¹⁾		2003 ¹⁾	
	OECD	CF	OECD	CF	OECD	CF	OECD	CF	OECD	CF	OECD	CF
USA	2,4	2,9	4,2	4,4	1,6	2,3	1,7	1,8	5,8	6,1	5,9	5,8
Japan	0,2	2,7	1,8	2,1	-0,9	-0,2	-0,2	-0,3	5,4	5,3	5,2	5,1
Storbritannia	1,7	1,9	2,7	2,7	2,2	2,8	2,6	2,5	5,2	5,0	4,9	3,1 ³⁾
Frankrike	1,3	0,1	1,7	1,7	1,9	2,1	1,4	1,7	9,0	9,6	9,8	9,8
Tyskland	0,2	-0,1	1,4	1,8	1,4	0,9	0,4	1,2	8,1	8,9	9,1	10,5 ³⁾
Sverige	1,9	1,5	2,3	2,5	2,4	2,1	1,4	1,5	4,0	4,8	4,7	..
Norges handelspartnere	1,5	1,2	2,4	..	2,0	1,9	1,4	..	6,1	6,6	6,6	..
Norge	1,3 ⁴⁾	0,3 ⁴⁾	2,7	..	1,3	2,5	1,2	..	3,9	4,5	4,7	..

1) OECDs Economic Outlook 74, unntatt for USA og Tyskland der foreløpige nasjonalregnskapstall er benyttet.

2) Anslag for 2004 er fra Economic Outlook 74 og Consensus Forecast (desember 2004).

3) Arbeidsledigheten defineres forskjellig fra OECDs statistikk.

4) Fastlands-Norge.

Kilder: SSB, OECD og Consensus Forecast

Det ser ut som om den svake utviklingen blant industrilandene i perioden 2001-2003 i liten grad påvirket den kinesiske økonomien. BNP-veksten i *Kina* holdt seg i denne perioden

mellom 7,5 og 8,0 prosent, og anslås av IMF til 7,5 prosent i 2004. Veksten i India ventes å nærme seg 6 prosent i 2004, etter å ha tatt seg jevnt opp fra 4,2 prosent i 2001.

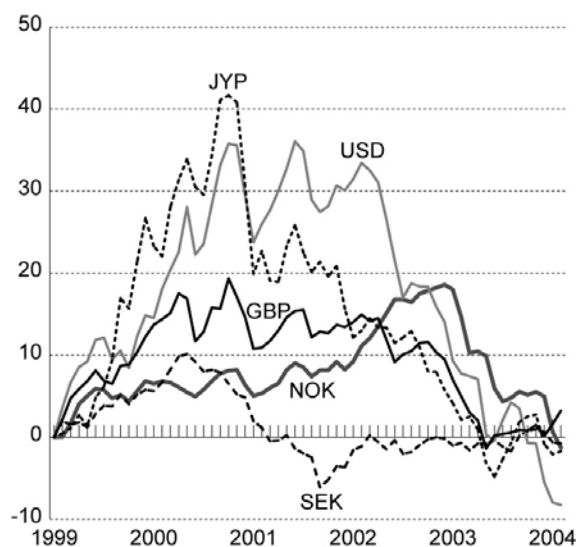
Det er flere *usikkerhetsmomenter* når det gjelder den videre utviklingen i verdensøkonomien. Som nevnt er underskuddet på den amerikanske driftsbalansen som andel av BNP historisk høyt, noe som kan føre til ytterligere dollardepresiering dersom utlandets vilje til å finansiere underskuddet avtar ytterligere. Den ekspansive finanspolitikken i USA de seneste årene har ført til at den strukturelle budsjettbalansen for det føderale budsjettet i USA har gått fra et overskudd på 1 prosent i 2000 til et anslått underskudd i 2003 på rundt 4,5 prosent av BNP. Det store budsjettunderskuddet kan føre til uro i finansmarkedene med en påfølgende sterk oppgang i langsiktige renter. Det er uvanlig at USA går inn i en oppgangskonjunktur med så store ubalanser. I tillegg er utviklingen i privat konsum et viktig usikkerhetsmoment i amerikansk økonomi. Refinansiering av husholdningers boliglån har lenge vært en viktig kilde til økt etterspørsel. Boliglån er i USA i stor grad knyttet til langsiktige renter, men låntaker har adgang til å refinansiere disse. Fallet i langsiktige renter har ført til omfattende refinansiering av lån, noe som har gitt amerikanske husholdninger grunnlag for økt konsum. På grunn av oppgangen i langsiktige renter er omfanget av refinansiering av lån kraftig redusert. Spareraten er historisk lav, og det er grunn til å tro at en finansiell konsolidering blant husholdningene vil måtte komme før eller senere. Dette kan føre til en svakere utvikling i husholdningenes etterspørsel. En oppgang i aksjemarkedet kan på den annen side motvirke dette gjennom positive formueseffekter hos husholdningene. I euroområdet er det særlig utviklingen i valutakursen som kan være et usikkerhetsmoment. En videre styrking av euroen vil kunne dempe vekstimpulsene fra oppsvinget i amerikansk økonomi. Ifølge beregninger fra OECD vil en nominell effektiv dollardepresiering på 10 prosent isolert sett bidra til å trekke ned veksten i euroområdet med om lag 0,2 prosentpoeng hvert av de tre påfølgende årene. Også for Japan er det betydelig usikkerhet, og det verdt å merke seg at Japan siden begynnelsen av 1990-tallet har opplevd flere korte perioder med økonomisk oppsving, uten at veksten har festet seg.

Den gjennomsnittlige *arbeidsledigheten* for våre handelspartnere anslås av OECD til 6,6 prosent i 2003, opp fra 6,1 prosent året før. Oppgangen i verdensøkonomien ventes å bidra til ledigheten blant handelspartnerne stabiliserer seg på 6,6 prosent i 2004, for så å avta noe i 2005. I 2004 venter OECD at arbeidsledigheten i USA, Storbritannia og de nordiske landene avtar, mens den øker ytterligere i de store landene i euroområdet. Den negative utviklingen på arbeidsmarkedet i euroområdet ventes å snu i 2005.

Til tross for nedgangen i verdensøkonomien holdt prisveksten hos handelspartnerne seg om lag uendret fra 2002 til 2003, noe som i hovedsak må ses i sammenheng med økte energipriser. I gjennomsnitt var konsumprisveksten hos handelspartnerne 1,9 prosent i 2003. Prisveksten anslås av både OECD og de fleste andre prognosemakere å avta i 2004 ettersom virkningene av høyere energipriser uttømmes, for så å nærme seg 2 prosent i de påfølgende årene. En nærmere omtale av konsumprisveksten hos Norges handelspartnere er gitt i kapittel 5.1.3 og i vedlegg 5.

Valutamarkedene preges av at dollaren i 2002 og 2003 svekket seg betydelig mot euro, etter flere års styrking. Svekkelsen i forhold til euro har fortsatt hittil i år, og en euro kostet i midten av februar (1,26 dollar). De siste to årene har dermed dollaren svekket seg med hele 30 prosent i forhold til euroen. Dollaren har også svekket seg noe i forhold til japanske yen, med et fall på om lag 18 prosent i samme tidsrom. Svekkelsen av den amerikanske dollaren må blant annet ses i sammenheng med store underskudd på den amerikanske driftsbalansen. I

tillegg har kjøpekraftssammenligninger tidligere antydnet at dollaren var overvurdert. Svenske kroner holdt seg relativt stabil i forhold til euro i løpet av 2002 og 2003, etter en svekkelse i 2001. Britiske pund svekket seg noe mot euroen i begynnelsen av 2003, men holdt seg deretter relativt stabil.

Figur 6.1 Valutakursutvikling. Prosentvis avvik fra gjennomsnittskurs mot euro i januar 1999. Fallende kurve angir svakere valutakurs.

Kilde: Norges Bank.

Kursene i de internasjonale aksjemarkedene har steget kraftig i tiden etter krigsutbruddet i Irak i mars i fjor. I denne perioden har den brede, amerikanske S&P 500 indeksen økt med (41) prosent, mens den europeiske Eurotop 100 og den japanske Nikkei 225 indeksen har økt med henholdsvis (39) og (35) prosent.

De lange rentene i industrilandene har vist en fallende tendens siden nedgangen i aksjemarkedet i 2000. Renteutviklingen kan bl.a. ses i sammenheng med lav prisvekst, samt asiatiske sentralbankers kjøp av amerikanske statsobligasjoner, bl.a. for å hindre deres valutakurser i å appresiere. Siden midten av juni 2003 har rentene gjennomgående økt noe igjen, både i USA, euroområdet og Japan. Renteoppgangen må ses i sammenheng med de bedre utsiktene for internasjonal økonomi. Forventninger om økte statlige lånebehov kan også ha bidratt til renteoppgangen. Til tross for oppgangen det siste halvåret, er nivået fortsatt lavt. Renten på tyske og amerikanske tiårs statsobligasjoner var i midten av februar i overkant av 4 prosent, mens renten på tilsvarende japanske papirer var 1¼ prosent.

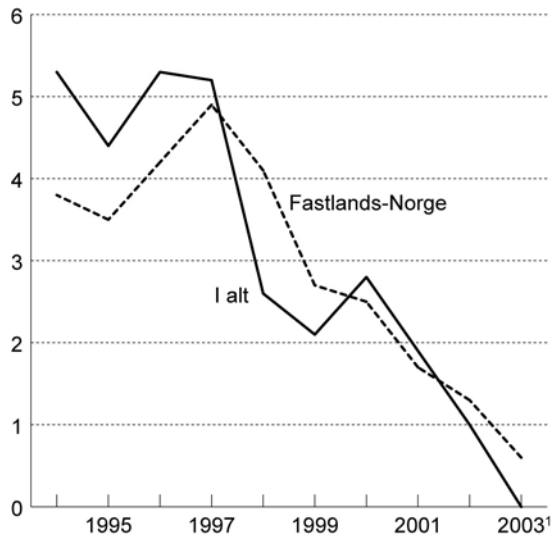
6.2 Norsk økonomi

- Aktivitetsveksten i **fastlandsøkonomien** har vært svak i de to siste årene, men sesongjusterte tall indikerer et konjunkturomslag i fjor sommer. På årsbasis økte BNP i Fastlands-Norge med 1,3 prosent fra 2001 til 2002, og det ligger an til en vekst rundt 0,5 prosent i 2003. Sysselsettingen målt i personer gikk litt opp fra 2001 til 2002, men klart ned i fjor. Arbeidsledigheten økte markert fra 2002 til 2003, men viste tegn til å flate ut mot slutten av fjoråret, etter en mindre økning gjennom de tre foregående årene. Summen av antall registrerte helt arbeidsledige og personer på tiltak økte med om lag 22 500 personer fra 2002 til 2003 til et årsgjennomsnitt på 107 000 personer. Justert for

normale sesongvariasjoner var det i desember 2003 112 700 personer. Arbeidsledigheten økte stort sett for alle grupper. Husholdningenes forbruk ser ut til å ha økt noe mindre i 2003 enn i 2002, men likevel noe mer enn gjennomsnittet i de siste 20-25 årene. Investeringene i fast realkapital falt fra 2002 til 2003, men mindre enn året før. Oljeinvesteringene økte markert i 2003 etter å ha falt i 2002, mens investeringene i Fastlands-Norge trolig falt i om lag samme tempo som året før. Svak utvikling i norske eksportmarkeder bidro til at eksporten av tradisjonelle varer økte meget beskjedent i fjor. Fortsatt høy oljepris bidro til at overskuddet på driftsbalansen overfor utlandet ble meget høyt også i 2003, om lag på linje med året før.

- Prognosene fra Finansdepartementet, Norges Bank og Statistisk sentralbyrå peker i retning av at veksten i fastlandsøkonomien tar seg markert opp i 2004, men at arbeidsledigheten på årsbasis vil være om lag uendret fra i fjor. Ledigheten ventes imidlertid å falle noe utover året. Lave renter, lav prisvekst, økte petroleumsinvesteringer og økt etterspørsel fra utlandet er viktige drivkrefter. Husholdningenes forbruk ventes å øke markert og også eksporten vil trolig vokse. Investeringsutviklingen i Fastlands-Norge antas å slå om til en moderat økning.

Aktivitetsveksten i fastlandsøkonomien har vært beskjeden i de to siste årene. Det ser imidlertid ut til at dette har endret seg gjennom sommerhalvåret 2003, og at økonomien nå er i oppgang. Ettersom aktiviteten falt gjennom 2002 kommer veksten i BNP Fastlands-Norge i 2003 på årsbasis likevel trolig bare opp i rundt 0,5 prosent, mot 1,3 prosent året før og 1,7 prosent i 2001. Noe av den lave veksten i 2003 hadde imidlertid sammenheng med nedbørforhold. Utviklingen i kraftproduksjonen ser ut til å ha trukket BNP-veksten ned med anslagsvis 0,3 prosentpoeng. En svak utvikling i både petroleumsproduksjon og utenriks sjøfart har bidratt til at veksten i BNP i alt ser ut til å ha vært rundt 0,5 prosentpoeng lavere

Figur 6.2 BNP - volumvekst fra året før i prosent

1) Prognose

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Veksten i husholdningenes forbruk har i de to siste årene økt noe mer enn gjennomsnittet de siste 20 årene, som ligger på 2,7 prosent. I fjor kan veksten anslås til i overkant av 3 prosent, mens foreløpige nasjonalregnskapstall viser en vekst på 3,6 prosent for 2002 mot 2,6 prosent i 2001. I 2002 kan en sterk vekst i husholdningenes disponible realinntekt forklare en relativt høy konsumvekst. I 2003 var veksten i disponibel realinntekt i husholdningene beskjeden, men rentenedgangen bidro til at husholdningenes sparerate falt og at volumveksten i forbruket

likevel ble forholdsvis høy. Forbruksutviklingen gjennom 2003 ble i stor grad påvirket av de høye elektrisitetsprisene tidlig på året og deretter av den markerte rentenedgang. Justert for normale sesongvariasjoner var det ingen økning i forbruket fra 4. kvartal i 2002 til 1. kvartal i 2003, mens forbruket deretter har økt klart.

Investeringene i fast kapital har falt i hvert år etter 1998. Investeringsnedgangen var ifølge de foreløpige nasjonalregnskapstallene 3,6 prosent i 2002, mens fallet i 2003 er anslått til 1,2 prosent. Utviklingen er imidlertid svært forskjellig i de ulike sektorene. I fjor var det en markert økning i petroleumsinvesteringene etter at de har falt i de foregående 4 årene. Investeringene i Fastlands-Norge har derimot falt klart i både 2002 og 2003 etter å ha holdt seg forholdsvis stabile i de tre foregående årene. Utviklingen kan i stor grad føres tilbake til private tjenesteytende næringer inkludert bolig, hvor investeringene har vist nedgang i de to siste årene. I fjor falt industriinvesteringene også markert etter en kraftig økning i 2002. Bygging og ferdigstillelse av flere aluminiumsverk, kan forklare mye av denne utviklingen. Investeringene i kraftsektoren har økt markert i de 3 siste årene, mens de offentlige investeringene ser ut til å ha økt klart i fjor etter nullvekst året før.

Eksporten av tradisjonelle varer har vokst meget beskjedent i de seks siste årene. I 1998-2000 skjedde dette til tross for sterk vekst i verdensøkonomien, slik at norske eksportører led et betydelig tap av markedsandeler. I de siste 3 årene må imidlertid den lave eksportveksten også ses på bakgrunn av svak økonomisk utvikling internasjonalt. Moderat vekst i innenlandsk etterspørsel, og spesielt investeringsnedgangen, bidro til at *importvolumet* også har økt beskjedent i de senere årene.

Etter at antall *sysselsatte* i 2002 økte med 0,2 prosent, har det på årsbasis vært en markert nedgang i sysselsettingen i 2003, anslått til knapt 0,8 prosent eller noe under 20 000 personer. Sesongjusterte tall fra arbeidskraftundersøkelsen (AKU) indikerer imidlertid en moderat økning i sysselsettingen gjennom andre halvår i fjor. I vareproduserende næringer har sysselsettingen falt de fire siste årene, mens antall sysselsatte i private tjenesteytende sektorer og offentlig forvaltning økte til og med 2002. I fjor var det et forholdsvis markert fall i sysselsettingen i de vareproduserende næringene, og også i offentlig forvaltning ble sysselsettingen redusert. I privat tjenesteyting ser det derimot ut til at sysselsettingen var om lag på nivå med 2002.

Arbeidsledighetsraten ifølge AKU var i 1998 og 1999 på årsbasis 3,2 prosent, det laveste nivået i de siste 15 år. Arbeidsledigheten har deretter økt. Fra 2002 til 2003 var økningen nær 15 000 personer, slik at arbeidsledighetsraten kom opp i 4,5 prosent. Målt ved AKU var ledigheten stabil gjennom andre halvår i fjor, etter klar økning gjennom foregående 12 måneder.

Justert for normale sesongvariasjoner nådde summen av *registrerte ledige* ved arbeidskontorene og personer på tiltak en bunn på om lag 65 000 personer i mai 1999. Deretter har ledigheten gjennomgående økt. Sesongjustert passerte summen av registrerte ledige og personer på tiltak 100 000-grensen i mars, og en topp ble nådd i september med 112 100 personer. Etter en utflating gjennom resten av 2003 var det en klar nedgang fra desember til januar i år hvor dette tallet kom ned i 109 700 personer. Som årsgjennomsnitt var det 107 000 personer på tiltak eller registrert ledig i 2003.

Arbeidsstyrken defineres som summen av sysselsatte og arbeidsledige. Utviklingen i arbeidsstyrken påvirkes av utviklingen i demografiske forhold, som endringer i befolkningens

størrelse og sammensetning (inkludert innvandring), men også av atferdsendringer (endringer i yrkesaktiviteten for ulike grupper). Til konstante yrkesfrekvenser gitt kjønn, alder, utdanningsnivå og utdannings- og pensjonsmottakerstatus, er befolkningsutviklingen for tiden isolert sett beregnet å bidra til å øke arbeidsstyrken med 13 000 personer årlig. 60 prosent av denne økningen er knyttet innvandringen forutsatt i befolkningsframskrivningen som er lagt til grunn. Ifølge AKU var arbeidsstyrken i fjor om lag den samme som året før, som altså innebærer en nedgang i yrkesaktivitet. Dette har sammenheng med det svekkelsen av arbeidsmarkedet og bidrar til at arbeidsledighetstallene øker mindre enn det utviklingen i sysselsettingen isolert skulle tilsi. Sesongjusterte tall viser at arbeidsstyrken falt gjennom vinteren 2002-2003, men økte litt gjennom resten av 2003.

I likhet med året før økte antall registrerte *arbeidsledige* i alle fylker fra 2002 til 2003. Den største økningen i ledighetsraten var i Møre og Romsdal, Oslo, Telemark og Vestfold, mens økningen var minst i Troms, Nord-Trøndelag, Buskerud, Hedmark og Oppland. Ledighetsraten var i 2003 lavest i Sogn og Fjordane, Akershus og Oppland, med 2 3/4 prosent. Den høyeste ledigheten hadde Finnmark med knappe 6 prosent og Oslo med nær 5 prosent.

Arbeidsledigheten økte fra 2002 til 2003 blant alle *hovedyrkesgrupper*. Ledigheten, målt som andel av arbeidsstyrken, økte mest innenfor industri- og bygge- og anleggsarbeid. Det er også innenfor disse gruppene samt i servicearbeid at ledigheten er høyest. Ledighetsøkningen og nivået er klart lavest i primærnæringene, helse, pleie og omsorg samt i undervisningsarbeid. Ledigheten økte i 2003 også innen alle *utdanningskategorier*.

Driftsbalansen overfor utlandet har bedret seg kraftig i de senere årene. På grunn av en meget lav oljepris var overskuddet på driftsbalansen i 1998 på bare en halv milliard kroner. Høye oljepriser har bidratt til at overskuddene de fire siste årene har vært rundt 200 milliarder kroner. Gjennomsnittsprisen på Brent Blend økte fra 96 kroner per fat i 1998 til hele 252 kroner per fat i 2000. I fjor var gjennomsnittsprisen 205 kroner per fat.

Fra og med statsbudsjettet for 2002, har *finanspolitikken* vært utformet med utgangspunkt i retningslinjene i den såkalte "handlingsregelen for finanspolitikken". Ifølge denne skal innretningen av finanspolitikken innebære en jevn og opprettholdbar innfasing av petroleumsinntektene, i tillegg til at den skal virke stabiliserende på økonomien. Innfasingen av petroleumsinntektene er konkretisert ved at det strukturelle, oljekorrigerte budsjettunderskuddet over tid skal tilsvare den forventete realavkastningen av Petroleumsfondet ved inngangen til budsjettåret, der den forventete realavkastningsraten er satt til 4 prosent. Petroleumsfondets størrelse ved inngangen til 2003 viste seg, blant annet på grunn av kronestyrkingen og nedgangen i aksjekursene på verdens børser, å være betydelig mindre enn forutsatt i nasjonalbudsjettet for 2003. I tillegg viser nye anslag et langt større underskudd i den strukturelle budsjettbalansen enn tidligere anslått. Dette bidro til at innfasingen av oljepenger i 2003 ble anslått til 16 milliarder kroner mer enn det som direkte følger av 4-prosentregelen. Det strukturelle budsjettunderskuddet i 2003 ble i nasjonalbudsjettet for 2004 anslått å øke tilsvarende om lag 0,3 prosent av trend-BNP for Fastlands-Norge fra året før. I nasjonalbudsjettet for 2004 ble avviket fra 4-prosentregelen antatt uendret og at det strukturelle budsjettunderskuddet økte tilsvarende om lag 0,6 prosentpoeng av trend-BNP for Fastlands-Norge. Målt på denne måten kan budsjettet inneværende år sies å være ekspansivt og noe mer ekspansivt enn året før. Beregninger i nasjonalbudsjettet tyder imidlertid på at 2004-budsjettet er om lag konjunktturnøytralt for inneværende år, når man tar i betraktning at ulike utgifts- og inntekstposter har forskjellige

virksomheter på økonomien. Det salderede budsjettet ga de samme totale rammene som Regjeringens opprinnelige forslag til statsbudsjett for 2004. Statsbudsjettets utgifter økte netto med om lag 1,9 mrd. kroner i forhold til budsjettforslaget og inntektssiden økte tilsvarende.

I forskriften for *pengepolitikken* heter det at pengepolitikken skal sikte mot stabilitet i den norske kronens nasjonale og internasjonale verdi, herunder også bidra til stabile forventninger om valutakursutviklingen. Samtidig skal pengepolitikken understøtte finanspolitikken ved å bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting. Det operative målet for Norges Banks rentesetting skal være en vekst i konsumprisene over tid på om lag 2,5 prosent. Norges Bank skal i sin rentesetting se bort fra de direkte effektene på konsumprisene som skyldes endringer i skatter, avgifter og særskilte, midlertidige forstyrrelser. Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE) lå i januar 2004 0,1 prosent over tilsvarende indeks 12 måneder tidligere. 12-månedersveksten i konsumprisindeksen i alt var - 1,8 prosent. Utviklingen i den senere tid er omtalt i kapittel 4, mens Beregningsutvalget prognose for 2004 presenteres i avsnitt 6.3.

Norges Bank satt *styringsrenten* opp med 0,5 prosentpoeng 3. juli 2002, etter å ha holdt den uforandret siden 13. desember 2001. Mot slutten av 2002 endret Norges Bank vurderingene av blant annet inflasjonsutsiktene. Styringsrentene ble først satt ned med 0,5 prosentpoeng fra og med 12. desember. Deretter har de blitt justert ned med nye 0,5 prosentpoeng i hvert rentemøte frem til og med september 2003, utenom i juni og august hvor styringsrentene ble satt ned med 1,0 prosentpoeng. 18. desember 2003 og 29. januar ble renten senket med ytterligere 0,25 prosentpoeng, og foliorenten var med det kommet ned i 2,0 prosent.

Gjennom første halvdel av 2002 var det en stigende tendens i pengemarkedsrenten og en topp ble nådd i august med vel 7,6 prosent for 3 måneders-renten. Det har deretter vært et til dels sterkt fall og 30. januar i år var denne renten kommet ned i 2,2 prosent. Utviklingen i styringsrenten og pengemarkedsrenten er vist i figur 6.2 i vedlegg 6.

Etter flere år hvor *norske kroner* styrket seg kraftig mot de fleste valutaer, har kronekursen fra tidlig i 2003 gjennomgående svekket seg. Midt i februar 2004 var euro 22 prosent dyrere målt i norske kroner, enn da kronen var på det sterkeste tidlig i januar 2003. Amerikanske dollar (USD) har svekket seg mot de fleste av verdens valutaer og verdien av norske kroner målt i USD var midt i februar om lag den samme som ved inngangen til 2003. Norske kroner var på dette tidspunktet vel 8 prosent svakere enn gjennomsnittskursen i de foregående 10 årene målt mot euro/ecu og over 8 prosent sterkere målt mot USD. Den importveide kronekursen var nesten 8 prosent svakere enn gjennomsnittskursen i fjor. Målt ved industriens effektive kronekurs, var svekkelsen om lag 1 prosentpoeng større. I vedlegg 7 er det redegjort nærmere for valutakursutviklingen.

De siste publiserte *prognosene* fra Finansdepartementet, Norges Bank og Statistisk sentralbyrå (SSB) for utviklingen i norsk økonomi i 2004 er meget samstemte. Alle prognosene peker mot et klart konjunkturoppsving i økonomien. Viktige drivkrefter er rentenedgang og svekket kronekurs. Pengemarkedsrentene ble som gjennomsnitt for 2004 anslått til 3,0 prosent, mens kronekursen ble forutsatt svekket med 3-4 prosent.

Norges Bank og SSB anslår at husholdningenes *forbruk* øker med om lag 5 prosent i 2004, mens Finansdepartementet ligger noe lavere med 3,8 prosent. Rentenedgang, økte boligpriser og forholdsvis høy vekst i disponibel realinntekt er noen av faktorene bak relativt høye konsumanslag. Konsumet i offentlig forvaltning ventes å øke med rundt 2,0 prosent i 2004.

Investeringene i utvinning og rørtransport er erfaringsmessig vanskelig å anslå. SSB anslår en økning på vel 4 prosent, mens Finansdepartementet og Norges Bank venter en vekstrate rundt 10 prosentpoeng høyere. Anslagene for investeringene i Fastlands-Norge er derimot meget sammenfallende med en økning på 1 prosent eller noe lavere. Dette representerer et klart omslag i utviklingen fra den markerte nedgangen i de to foregående årene.

Den økonomiske veksten hos våre handelspartnere er antatt å ta seg opp fra 2003 til 2004. SSBs prognoser er mest optimistiske når det gjelder utviklingen i *tradisjonell vareeksport* i 2004, med en vekst på nær 5 prosent. Finansdepartementet og Norges Bank antar at den tradisjonelle vareeksporten skal øke med henholdsvis 3,3 og 2 prosent. Anslagene innebærer imidlertid reduserte markedsandeler, ved at veksten i den norske eksporten blir mindre enn importveksten hos våre handelspartnere.

Klar innenlandsk etterspørselsvekst og en bra eksportutvikling bidrar til markert økt aktivitetsnivå og *BNP Fastlands-Norge* anslås å øke med rundt 3 prosent i 2004, mot om lag 0,5 prosent i fjor. Petroleumsproduksjonen kommer trolig til å avta fra i fjor til i år. *BNP i alt* ligger dermed an til å øke noe mindre enn BNP Fastlands-Norge. I prognosene antar Finansdepartementet og SSB at oljeprisene målt i kroner vil gå ned fra 2003 til 2004 med 10-15 prosent. Dette vil i så fall bidra til å redusere overskuddet på driftsbalansen med utlandet, men det anslås likevel til å bli 160-170 milliarder kroner.

Anslagene knyttet til *arbeidsmarkedet* er forholdsvis samstemte. Det ventes liten eller ingen vekst i sysselsettingen i 2004. Arbeidsledigheten ventes å være stabil eller gå litt ned gjennom 2004. På årsbasis anslås ledigheten til 4,4-4,7 prosent. SSB venter at ledigheten i gjennomsnitt blir litt lavere enn i fjor, mens Finansdepartementets og Norges Banks anslag innebærer at den blir litt høyere. Finansdepartementet ligger lavest i anslag på sysselsettingen, mens Norges Bank har det høyeste vekstanslaget for arbeidsstyrken med 0,5 prosent. Anslagene for lønnsveksten ligger på eller i overkant av 4 prosent. Konsumprisveksten er av alle de tre anslagsgiverne anslått å øke med 1¼ prosent.

Tabell 6.2 Utviklingen i noen makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår

	2002	2003	2004		
	Regnskap	SSB ¹⁾	SSB ¹⁾	NB ²⁾	FIN ³⁾
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	3,6	3,2	5,1	5	3,8
Konsum i offentlig forvaltning	3,2	1,9	2,1	2	2,0
Bruttoinvesteringer i fast kapital	-3,6	-1,2	1,8	..	2,9
- Fastlands-Norge	-4,6	-5,1	0,3	1	0,9
- Utvinning og rørtransport	-4,6	17,7	4,4	15	11,5 ⁴⁾
Eksport	-0,5	-1,1	2,2	..	1,7
- Tradisjonelle varer	1,3	-1,4	4,9	2	3,3
Import	1,7	1,9	4,2	5 ¼	3,6
- Tradisjonelle varer	4,7	2,9	3,9	..	4,2
Bruttonasjonalprodukt	1,0	0,0	2,8	..	2,3
- Fastlands-Norge	1,3	0,6	3,6	3	2,6
Sysselsatte personer	0,2	-0,8	0,2	¼	0,0
Arbeidsledighetsrate -AKU (nivå)	3,9	4,5	4,4	4 ¾	4,7
Årslønn	5,7	4 ½ ⁵⁾	4,2	4 ¼	4
Konsumprisindeksen	1,3	2,5 ⁶⁾	1,3	1 ¼	1 ¼
Driftsbalansen, mrd. kroner	201	197	172	..	163
MEMO:					
Pengemarkedsrente (nivå)	6,9	4,1 ⁶⁾	3,0	3,0	3,2
Gjennomsnittlig lånerente ⁷⁾ (nivå)	8,4	6,7	4,9	..	..
Råoljepris ⁸⁾ i kroner (nivå)	197	205 ⁶⁾	186	..	170

1) Anslag ifølge Statistisk sentralbyrå, Økonomiske analyser 6/2003, desember 2003.

2) Anslag ifølge Norges Bank, basert på terminrente og terminkurs. Inflasjonsrapport 3/2003, oktober 2003.

3) Anslag ifølge Finansdepartementet, St.meld. nr. 1, oktober 2003.

4) Anslaget inkluderer investeringene i "tjenester i tilknytning til utvinning".

5) Beregningsutvalgets anslag

6) Fasit

7) Husholdningenes lånerente i private finansinstitusjoner.

8) Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

6.3 Anslag på konsumprisutviklingen i 2004

Ifølge konsumprisindeksen (KPI) økte konsumprisene i gjennomsnitt med 2,5 prosent fra 2002 til 2003. Høye strømpriser på begynnelsen av året bidro til at prisveksten i januar var 5,0 prosent. Prisveksten avtok markert gjennom året og i desember var tolv månedersveksten 0,6 prosent. Det er i hovedsak fall i tolv månedersveksten i strømprisene som har bidratt til nedgangen i tolv månedersveksten i KPI, men også veksten i konsumprisindeksen justert for

avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE) har avtatt betydelig i hovedsak som følge av fall i prisene på importerte konsumvarer gjennom første halvår. På årsbasis økte KPI-JAE med 1,1 prosent fra 2002 til 2003, mot en vekst på 2,3 pst. i 2002.

I januar i år falt konsumprisene med 1,8 pst. fra samme måned året før. Det er første gang siden januar 1960 at det er registrert prisedgang i konsumprisene på tolv månedersbasis. Fallet i prisene skyldtes de svært høye elektrisitetsprisene i samme måned i fjor. Justert for avgiftsendringer og utenom energipriser økte prisene med 0,1 pst. fra januar i fjor.

Det er grunn til å anta at prisveksten målt på tolv månedersbasis vil ta seg opp igjen relativt raskt. Strømprisene falt kraftig fram mot sommeren i fjor, og en mer normal utvikling gjennom inneværende år, vil trekke opp prisveksten.

Prisene på importerte konsumvarer i konsumprisindeksen har falt gjennom de to siste årene og nedgangen tiltok i første halvår i fjor. Utviklingen i prisene på importerte konsumvarer er avhengig av utviklingen i importprisene og av marginene i varehandelen. Foreløpige tall viser at importprisene på konsumrelaterte varer falt kraftig gjennom 2002 og fram til og med første kvartal 2003. Deretter har disse importprisene økt. Beregningsutvalget anslår at disse prisene falt med 1,4 prosent fra 2002 til 2003. Importprisene påvirkes i stor grad av utviklingen i kronkursen. I tillegg har lav internasjonal prisvekst og en vridning i importen fra høykostland til lavkostland bidratt til å trekke ned prisveksten. De to siste forholdene er faktorer som kan bidra til å holde prisene lave framover. Svekkelsen av kronkursen gjennom fjoråret og i inneværende år vil imidlertid trolig bidra til å trekke importprisene opp framover. Gjennomslaget fra endringer i importprisene til importerte konsumvarer i KPI kan imidlertid på kort sikt være tregt. Det må ses i sammenheng med at importørene kan ha inngått valutasikringsavtaler. I tillegg vil konkurransesituasjonen på grossist- og detaljistleddet også ha betydning for om endringer i importprisene slår gjennom på konsumprisene. Det er en tendens til at marginene i varehandelen øker når kronen styrker seg og avtar når kronen svekker seg. På den måten blir svingningene i prisene til konsumentene på kort sikt mindre enn den isolerte effekten av valutakursendringene. En del av fallet i prisene på importerte konsumvarer i fjor ser ut til å skyldes nedgang i marginene i varehandelen etter en oppgang gjennom de to foregående årene.

Utvalget har som tidligere år vurdert prisutviklingen for inneværende år. Slike anslag vil alltid være usikre. I vedlegg 1 gis en nærmere beskrivelse av forutsetninger og bakgrunn for anslagene.

Utvalget har også i denne rapporten gjennomført beregninger med den makroøkonomiske modellen Kvarts. I modellberegningene er det lagt til grunn forutsetninger om bl.a. utviklingen i kronkursen, importpriser, råoljepriser og elektrisitetspriser, samt tatt hensyn til effekter på prisutviklingen av avgiftsopplegget.

For avgiftene er Stortingets budsjettvedtak lagt til grunn. For 2004 er de samlede virkningene av avgiftsendringene relativt små. Samlet sett anslås avgiftsøkningene å øke prisveksten med i underkant av 0,2 prosentpoeng fra 2003 til 2004 utover et prisjustert avgiftsopplegg i tråd med utvalgets anslag på konsumprisveksten, jf. nærmere omtale i vedlegg 1.

Elektrisitetsprisene har variert betydelig de siste årene. I fjor økte prisene med i underkant av 37 prosent. Normale sesongvariasjoner tilsier at elektrisitetsprisene tar seg opp i vintermånedene og faller om sommeren. Elektrisitetsprisene økte imidlertid langt sterkere enn normalt i løpet av høstmånedene 2002, og nådde en topp i januar i fjor. De høye elektrisitetsprisene hadde særlig sammenheng med lite nedbør. Høy etterspørsel pga. kaldt vær i sentrale østlandsområder rundt julen og på nyåret i 2003 bidro også til prisveksten.

Elektrisitetsprisene falt markert igjen fram til og med juli i fjor og økte deretter mot slutten av året. Oppgangen var imidlertid betydelig mindre enn året før, og i januar i år var prisene 30 pst. lavere enn i samme måned i fjor. Utvalgets anslag på elektrisitetsprisene til husholdningene er basert på at prisene vil utvikle seg i tråd med kontraktene inngått i terminmarkedet. Det er da lagt til grunn at prisene vil avta noe gjennom de tre første kvartalene i år, for deretter å øke noe i 4. kvartal. På årsbasis anslås elektrisitetsprisene å falle med 12 prosent fra 2003 til 2004.

Spotprisen på råolje (Brent Blend) var i gjennomsnitt om lag 29 USD eller 204 kroner pr. fat i 2003. I januar var oljeprisen om lag 212 kroner. Utvalget har lagt til grunn at oljeprisen vil avta noe gjennom året, og anslår en gjennomsnittlig oljepris på 200 kroner pr. fat i 2004. Det tilsvarer en prisnedgang på 2 prosent i forhold til gjennomsnittlig oljepris for 2003. Endringer i oljeprisen slår ut i konsumprisene først og fremst gjennom bensinprisene, andre transportkostnader og prisen på fyringsolje.

Utvalget har som en teknisk forutsetning lagt til grunn at nivået for den importveide kronkursen holder seg på det gjennomsnittlige nivået fra januar i år ut året, noe som innebærer en svekkelse på 5 prosent på årsbasis fra 2003 til 2004. Forutsetningen om kronkursen bidrar til at utvalget anslår at importprisene på tradisjonelle varer øker med 4,9 prosent i år. For konsumrelaterte importvarer anslås en økning på 4,6 prosent. Kronen har særlig svekket seg mot euro, mens målt mot dollar har kronkursen vært om lag uendret. Dersom dollaren har større betydning for importvarene enn det den importveide kronkursen indikerer kan det trekke i retning av en mindre oppgang i importprisene enn det utvalget har lagt til grunn. De siste årene har en det vært en vridning i retning av økt import fra lavkostland, særlig Kina. Utvalget har lagt til grunn en viss økning i andelen av importen fra Kina og andre lavkostland i anslaget for 2004. Imidlertid kan en ikke se bort fra at denne effekten kan være sterkere en det utvalget har lagt til grunn. En oppgang i importprisene vil i sin tur føre til en viss økning i konsumprisene på den samme type varer, men sammenhengen mellom importpriser og konsumprisene på importerte konsumvarer er usikker.

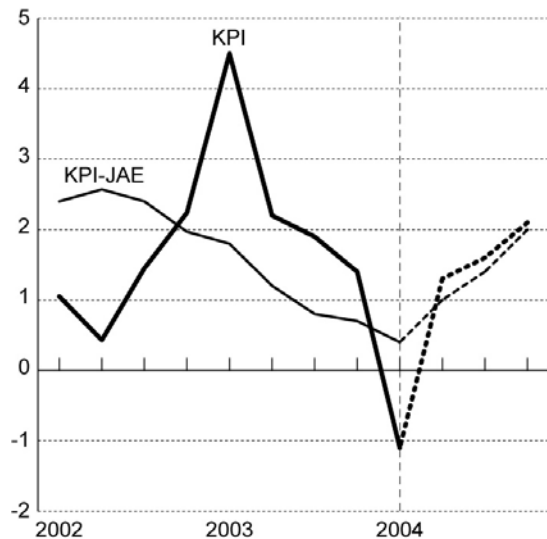
Ifølge modellen er anslaget på konsumprisveksten fra 2003 til 2004 ganske robust overfor variasjoner i anslaget for lønnsveksten i år. Høyere lønn ett år vil imidlertid gi impulser til høyere konsumpriser også på lengre sikt.

Modellberegningene viser tiltakende prisvekst gjennom året, regnet som vekst fra samme periode året før, fra en nedgang på 1,1 prosent i 1. kvartal til en vekst på 2,1 pst. i 4. kvartal. Forløpet gjennom året må i stor grad ses i sammenheng med de høye elektrisitetsprisene i begynnelsen av fjoråret. Det er også lagt til grunn at svekkelsen av kronkursen gjennom fjoråret og i begynnelsen av inneværende år vil bidra til å trekke prisveksten opp. Modellberegningene gir en økning i prisveksten justert for avgiftsendringer og utenom energivarer fra 0,4 prosent i 1. kvartal til 2,0 prosent i 4. kvartal. Den kraftige økningen i tolv månedersveksten i første halvår i år skyldes i hovedsak store endringer gjennom fjoråret. Målt som vekst fra kvartalet før anslås en langt mer moderat økning i prisene, jf. figur 6.4.

I tillegg til modellberegningene har utvalget hentet informasjon fra et materiale som er utarbeidet av Statistisk sentralbyrå, på oppdrag fra Arbeids- og administrasjonsdepartementet, om forventede prisendringer i næringslivet og offentlige institusjoner fra november 2003 til mai 2004. Materialet fra undersøkelsen indikerer forventninger om en tolv månedersvekst i KPI som er noe høyere enn utvalgets anslag. Avviket skyldes særlig at respondentene i undersøkelsen venter at elektrisitetsprisene trekker ned prisveksten mindre i 1. kvartal i år enn det utvalget har lagt til grunn. Korrigert for dette indikerer undersøkelsen en noe lavere

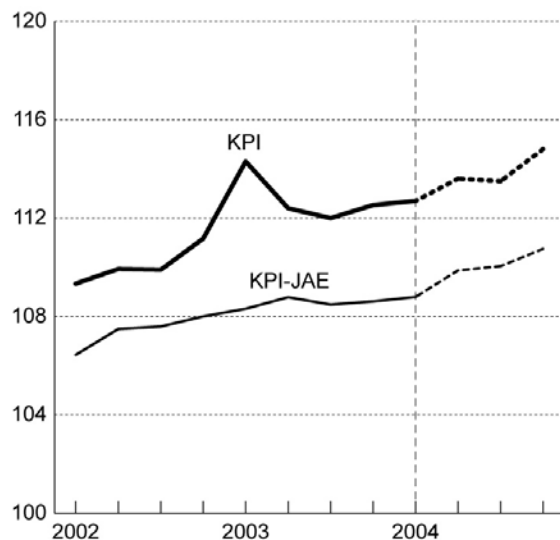
prisvekst enn modellberegningene. Det kan ses i sammenheng med en ytterligere svekkelse av valutakursen siden undersøkelsen ble foretatt.

Med bakgrunn i de modellberegningene og forutsetningene som er gjort, anslår utvalget en gjennomsnittlig økning i KPI på om lag 1 prosent fra 2003 til 2004. Utviklingen i elektrisitetsprisene trekker anslaget ned, mens avgiftsendringene trekker moderat opp. Justert for avgiftsendringer og utenom energivarer anslås prisveksten til 1¼ prosent.

Figur 6.3 Konsumprisindeksen (KPI) og KPI uten energivarer og justert for avgiftsendringer (KPI- JAE). Prosentvis vekst fra samme kvartal året før¹⁾

1) Den heltrukne linjen illustrerer faktisk utvikling, mens stiplet linje er prognose.
Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Figur 6.4 (KPI) og KPI uten energivarer og justert for avgiftsendringer (KPI-JAE). Indeks¹⁾

1) Den heltrukne linjen illustrerer faktisk utvikling, mens stiplet linje er prognose.
Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Vedlegg 1

Nærmere om forutsetninger og metoder for anslaget på prisveksten

Utvalget har til denne rapporten gjennomført beregninger med den makroøkonomiske modellen Kvarts. I tillegg har utvalget hentet informasjon fra et materiale utarbeidet av Statistisk sentralbyrå om forventede prisendringer i næringslivet og offentlige institusjoner fram til mai 2004.

Statistisk sentralbyrås forventningsindikator for prisutviklingen

Statistisk sentralbyrå har på oppdrag fra Arbeids- og administrasjonsdepartementet utarbeidet og publisert en forventningsindikator for konsumprisene hvert halvår siden 2002. Tidligere har Konkurransetilsynet laget en tilsvarende indikator, den såkalte prognosen for konsumprisindeksen (KPI). Metoden for innsamling og beregning av Statistisk sentralbyrås indikator er vesentlig endret i forhold til indikatoren som Konkurransetilsynet utarbeidet. Forventningsindikatoren bygger på opplysninger fra detaljister og offentlige institusjoner, om forventet utvikling i deres utsalgspriser til forbruker, for varegrupper de forhandler, i seks måneder fremover. I den siste undersøkelsen gjelder det utviklingen fra november 2003 til mai 2004. Utvalget består av om lag 400 respondenter, hovedsakelig detaljister, men også enkelte offentlige institusjoner. Svarprosenten til denne undersøkelsen var vel 60 prosent. I forventningsindikatoren er de innsamlede opplysningene i stor grad benyttet uten videre bearbeiding. Opplysningene kan derfor ses på som et samlet uttrykk for prisforventninger på tilbudssiden i økonomien. Prognosen gir verken uttrykk for Statistisk sentralbyrås eller utvalgets egne vurderinger av prisutviklingen.

Materialet fra undersøkelsen indikerer forventninger om en tolv månedersvekst i KPI som er noe høyere enn utvalgets anslag. Avviket skyldes særlig at respondentene i undersøkelsen venter at elektrisitetsprisene trekker ned prisveksten mindre i 1. kvartal i år enn det utvalget har lagt til grunn. Korrigert for dette indikerer undersøkelsen en noe lavere prisvekst enn modellberegningene. Det kan ses i sammenheng med en ytterligere svekkelse av valutakursen siden undersøkelsen ble foretatt.

Nærmere om modellberegningen

Kvarts er en kvartalsmodell for norsk økonomi som er utarbeidet i Statistisk sentralbyrå. Konsumprisutviklingen blir i modellen i stor grad bestemt av utviklingen i importprisene og innenlandske kostnader.

I modellberegninger med Kvarts blir en del størrelser av betydning for konsumprisene anslått utenfor modellen (eksogene variabler). I den modellversjonen av Kvarts som utvalget nå har benyttet, er de viktigste størrelsene som anslås utenfor modellen i denne sammenhengen importpriser, råoljepriser, avgifter, og priser på elektrisitet og norskproduserte primærnæringsvarer (jordbruks-, skogbruks- og fiskeprodukter). Utviklingen i flere av disse størrelsene vil i virkeligheten avhenge av andre forhold i økonomien. Utviklingen i importprisene anslås med utgangspunkt i forventet prisutvikling internasjonalt, en teknisk forutsetning om valutakursen, og den betydning endringene i valutakursene antas å ha for importprisene. For størrelser som fastlegges av det offentlige, er det lagt til grunn at vedtak som er gjort ved inngangen til året, ikke endres i prognoseperioden. For utviklingen i størrelser som er grunnlag for forhandlinger hvor staten er part, gjøres det beregningstekniske forutsetninger. Dette gjelder i hovedsak utviklingen i prisene på jordbruksvarer.

De økonomiske sammenhengene som er innarbeidet i Kvarts, er tallfestet på grunnlag av tall fra nasjonalregnskapet. I modellen bestemmer importprisene og prisene på norskproduserte varer og tjenester (hjemmepriser), sammen med avgifter og subsidier, prisene på varer og tjenester som går til privat konsum. Hjemmeprisene bestemmes i stor grad av bedriftenes variable enhetskostnader.

Enhetskostnadene bestemmes av produktivitet, timelønnskostnader og produktinnsatspriser. Produktivitetsutviklingen og prisutviklingen for produktinnsats bestemmes i modellen ved egne relasjoner, mens driftsmarginene bestemmes gjennom prisrelasjonene. I flere av prisrelasjonene inngår også graden av kapasitetsutnyttelse.

Videre har modellen egne relasjoner for utviklingen i timelønningene. Hvordan lønnsveksten vil påvirke konsumprisveksten, avhenger også av hvordan lønnsveksten fordeler seg på de ulike sektorene. For eksempel har lønnsutviklingen i varehandelen større betydning for konsumprisveksten enn lønnsutviklingen i industri eller i offentlig sektor, spesielt på kort sikt. Videre vil virkningene på prisutviklingen av en gitt årslønnsvekst også avhenge av forløpet gjennom året, fordi det tar tid før lønnsøkninger slår ut i prisene. Det betyr at lønnsveksten i ett år også får betydning for konsumprisutviklingen i de påfølgende årene.

I hjemmeprisrelasjonene inngår også hjemmeprisen fra foregående periode(r) som forklaringsvariabel. Tilbakedaterede verdier av forklaringsfaktorene får gjennom disse leddene betydning for prisdannelsen i prognoseperioden. Dette betyr også at utviklingen i inneværende periode får betydning for senere perioder.

Ser en bort fra virkninger gjennom lønnsutviklingen, påvirker importprisene hjemmeprisene hovedsakelig gjennom produsentenes produktinnsats. For enkelte varer har det også en viss effekt at innenlandske produsenter konkurrerer med importvarer, men for konsumprisutviklingen sett under ett er denne virkningen på kort sikt liten sammenliknet med virkningen gjennom kostnadene på produktinnsats.

Forutsetninger for prisanslagene

Det er alltid usikkerhet knyttet til forutsetningene for modellberegningene. De viktigste størrelsene som er anslått utenfor modellen er summert opp i tabell 1.1.

Utvalget har nå som tidligere benyttet modellens likninger for lønnsutviklingen i de enkelte sektorene sammen med skjønsmessige vurderinger. Alternativt kunne en ha valgt å legge beregningstekniske forutsetninger om lønnsveksten til grunn i prisprognosen. Når en her har valgt å benytte modellens lønnsrelasjoner, er det for å forenkle beregningene. Denne framgangsmåten innebærer ikke at utvalget tar sikte på å anslå lønnsveksten i prognoseåret.

Foreløpige tall tyder på at importprisene på tradisjonelle varer var om lag uendret fra 2002 til 2003 etter et fall på 8 prosent året før. Prisene har i stor grad blitt påvirket av utviklingen i kronekursen. I tillegg har lav internasjonal prisvekst og en vridning i importen fra høykostland til lavkostland bidratt til å trekke ned prisveksten. Den importveide kronekursen svekket seg med 15 prosent fra januar 2003 til januar 2004, etter en periode på to og ett halvt år med vedvarende styrking av den importveide kronekursen på om lag 20 pst. Utvalget har ved utarbeidingen av prisprognosen teknisk lagt til grunn at den importveide kronekursen holder seg på det gjennomsnittlige nivået fra januar i år ut året. Denne forutsetningen innebærer at norske kroner på årsbasis depresierer med 5 prosent fra 2003 til 2004. Det er i modellberegningen lagt til grunn en gjennomsnittlig økning i importprisene for tradisjonelle

varer på 4,9 prosent fra 2003 til 2004, regnet i norske kroner. Veksten er høyest for prisene på industrielle råvarer, mens prisene på konsumrelaterte varer anslås å stige noe mindre. Kronen har særlig svekket seg mot euro, mens målt mot dollar har kronekursen vært om lag uendret. Dersom dollaren har større betydning for importvarene enn det den importveide kronekursen indikerer kan det trekke i retning av en mindre oppgang i importprisene enn det utvalget har lagt til grunn. De siste årene har en det vært en vridning i retning av økt import fra lavkostland, særlig Kina. Utvalget har lagt til grunn en viss økning i andelen av importen fra Kina og andre lavkostland i anslaget for 2004. Imidlertid kan en ikke se bort fra at denne effekten kan være sterkere en det utvalget har lagt til grunn. I en alternativ beregning har utvalget anslått virkningen av at den importveide kronekursen blir 2 prosentpoeng svakere enn lagt til grunn. Det vil på årsbasis bidra til å trekke opp prisveksten med 0,4 prosentpoeng.

Spotprisen på råolje (Brent Blend) var i gjennomsnitt om lag 29 USD eller 204 kroner pr. fat i 2003. Oljeprisen lå godt over 30 USD pr. fat fram mot før krigsutbruddet i Irak. Deretter falt prisen markert fram til utgangen av april, men har siden økt noe igjen. I januar var den gjennomsnittlige oljeprisen 212 kroner pr. fat. Utvalget har lagt til grunn en gjennomsnittlig oljepris på 200 kroner pr. fat i 2004, som tilsvarer en nedgang på 2 prosent fra 2003, målt i norske kroner. Endringer i oljeprisen slår ut i konsumprisene først og fremst gjennom bensinprisene, andre transportkostnader og prisen på fyringsolje. For å illustrere virkningen av å endre oljeprisforutsetningen, har utvalget foretatt en beregning der en ser på virkningen på konsumprisindeksen av at oljeprisen blir 40 kroner høyere eller lavere pr fat enn det som er lagt til grunn.

Utviklingen i prisene på norskproduserte jordbruksvarer vil bl.a. være avhengig av den avtalte rammen i jordbruksoppjøret og hvor mye av rammen som forutsettes tatt ut ved endring i prisene. Det er også av betydning i hvilken grad markedssituasjonen gjør det mulig å realisere de avtalebestemte prisene. Som en beregningsteknisk forutsetning er det lagt til grunn at basisprisnivået for norskproduserte jordbruksvarer øker med 1,0 prosent fra 2003 til 2004, om lag det samme som året før.

Elektrisitetsprisene økte i fjor med 36,6 prosent. Elektrisitetsprisene økte langt sterkere enn normalt i løpet av høstmånedene 2002, og nådde en topp i januar i fjor. De høye elektrisitetsprisene hadde særlig sammenheng med lite nedbør. Elektrisitetsprisene falt markert igjen fram til og med juli i fjor og økte deretter mot slutten av året. Oppgangen var imidlertid betydelig mindre enn året før, og januar i år var prisene 30 pst. lavere enn i samme måned i fjor. Utvalgets anslag på elektrisitetsprisene til husholdningene er basert på at prisene vil utvikle seg i tråd med kontraktene inngått i terminmarkedet. Det er da lagt til grunn at prisene vil avta noe gjennom de tre første kvartalene i år, for deretter å øke noe i 4. kvartal. På årsbasis anslås elektrisitetsprisene å falle med 12 prosent fra 2003 til 2004. Modellberegninger viser at 10 prosentpoeng høyere eller lavere vekst i elektrisitetsprisene enn lagt til grunn, vil endre prisveksten med 0,4 prosentpoeng i forhold til referansebanen.

I Kvartsberegningene er det forutsatt at pengemarkedsrenten i gjennomsnitt i løpet av året vil ligge på 2,4 prosent, ned fra et gjennomsnitt på 4,1 prosent i 2003.

I beregningene med Kvartts har en benyttet modellens relasjon for husleie. Dette har gitt en anslått vekst i husleiene fra 2003 til 2004 på 2,2 prosent. Nedgangen i pengemarkedsrenten bidrar til å trekke ned veksten i husleiene. Fra 2003 til 2004 økte husleieindeksen med 4,0 prosent, mens tolv månedersveksten var 2,5 pst. i januar i år.

Prisene på varer som går til konsum i modellen inkluderer *avgifter og subsidier*, og vil dermed bli påvirket av det avgiftsopplegget som Stortinget vedtar. Hovedtrekkene i avgiftsopplegget som Stortinget vedtok for 2004 innebar følgende avgiftsendringer fra 1. januar:

- Avgiften på røyketobakk økte nominelt med 47,5 prosent.
- All brennevinsbasert drikke ble avgiftslagt likt som brennevin over 22 volumprosent.

Øvrige mengdeavgifter ble prisjustert med 1,8 prosent fra 1. januar. Beregningsutvalget anslår veksten i konsumprisene til 1 prosent. Med en prisvekst i tråd med dette anslaget, vil de prisjusterte avgiftene ha en reell effekt på prisveksten. I tillegg vil beregningsopplegget for KPI-JAE normalt overvurdere det reelle avgiftsbidraget i begynnelsen av året og undervurdere avgiftsbidraget mot slutten av året. Det trekker isolert sett ned veksten i KPI-JAE i begynnelsen av året og trekker veksten opp mot slutten av året.

Fra 1. mars tas persontransporten inn i merverdiavgiftsområdet med redusert sats på 6 pst. Det innebærer reelt sett en avgiftslettelse siden verdien av full fradragsrett for inngående merverdiavgift overstiger utgiftene. Ved beregningen av KPI-JAE vil SSB trolig bare korrigere for at merverdiavgiften øker. Denne korrigeringen vil isolert sett bidra til å trekke ned veksten i KPI-JAE med om lag 0,2 prosentpoeng i inneværende år, selv om prisene på persontransport er uendret eller avtar.

Utvalget har gjennomført beregninger for å vurdere de direkte prisvirkningene i 2004 av det vedtatte avgiftsopplegget for 2004. I forhold til et prisjustert avgiftsopplegg i tråd med utvalgets prisanslag, bidrar de vedtatte avgiftssatsene samlet til å øke prisveksten med i underkant av 0,2 prosentpoeng i 2004. Det er da tatt hensyn til at innføringen av merverdiavgift på transporttjenester reelt sett er en avgiftslettelse.

Det er som vanlig usikkerhet knyttet til takster og avgifter som fastsettes i kommunesektoren. Utviklingen i disse påvirkes av den generelle kostnadsutviklingen, men kommunenes adgang til å fastsette gebyrer gjør at andre økonomiske forhold i den enkelte kommune vil spille inn. For offentlige varer og tjenester har en ved å benytte modellens prisrelasjoner forutsatt at prisveksten på disse følger kostnadsutviklingen i produksjonen av tjenestene.

Tabell 1.1 Hovedforutsetninger for Kvarts-beregning av konsumprisvekst fra 2003 til 2004. Prosentvis vekst fra året før.

Varegruppe	2003	2004
Importpriser, tradisjonelle varer	0,4	4,9
Konsumrelaterte varer ¹⁾	-1,4	4,6
Øvrige varer	-6,4	5,9
Råolje	3,5	-2,2
Priser på jordbruksvarer ²⁾	2,6	1,0
Elektrisitetspris ³⁾	36,6	-12,0

1. Foredlede jordbruks- og fiskeprodukter, drikkevarer og tobakk, tekstil- og bekledningsprodukter, diverse industriprodukter, (verkstedprodukter), biler m.v. og matvarer og råvarer.
2. Prisen på jordbruksprodukter til produsent eksklusive subsidier og avgifter.
3. Prisen på elektrisk kraft som husholdningene betaler.

Resultater

Beregningene som har blitt gjennomført med Kvarts, gir en økning i konsumprisindeksen på 1,0 prosent fra 2003 til 2004. Dette er klart lavere enn i 2003. Mens elektrisitetsprisene gjennom fjoråret bidro til å trekke opp prisveksten, er det lagt til grunn at de gjennom inneværende år bidra til å trekke prisveksten ned. Justert for avgiftsendringer og utenom energipriser gir modellberegningene en prisvekst på 1,2 prosent, mot en vekst på 1,1 prosent i fjor. Prisutviklingen på varegruppen "importerte konsumvarer" bidro til å trekke ned prisveksten i fjor. Gjennom inneværende år ventes det at dette reverseres på grunn av svekkelsen av kronekursen. Utviklingen i KPI-veksten gjennom 2004 er vist i figur 6.3. i avsnitt 6.3.

Målt som vekst over fire kvartaler indikerer modellberegningen at prisene faller med 1,1 prosent i 1. kvartal. Prisstigningen tar seg deretter opp til en vekst på 1,3 prosent i 2. kvartal, 1,6 prosent i 3. kvartal og 2,1 prosent i 4. kvartal, jf. figur tabell 1.2. Prisutviklingen i 1. kvartal preges i stor grad av utviklingen i elektrisitetsprisene i fjor. I 1. kvartal anslås elektrisitetsprisene å ligge i underkant av 30 pst. lavere enn i samme kvartal i fjor.

I modellberegningen har en som nevnt nyttet modellens relasjoner for lønnsdannelse som har gitt et anslag for den gjennomsnittlige årslønnsveksten på 4,2 prosent fra 2003 til 2004.

Tabell 1.2 Modellresultater. Beregnet vekst i KPI fra 2003 til 2004 og isolerte virkninger av enkelte endringer i forutsetningene. Konsumprisvekst i prosent fra samme periode året før.

	1. kv	2. kv	3. kv	4. kv	Året
KPI	-1,1	1,3	1,6	2,1	1,0
KPI-JAE	0,4	1,0	1,4	2,0	1,2
<i>Isolerte prisvirkninger av:</i>					
10 prosentpoeng høyere/lavere vekst i elektrisitetsprisene	+/-0,3	+/-0,4	+/-0,5	+/-0,4	+/-0,4
2 prosent sterkere/svakere krone i alle kvartaler	-/+0,3	-/+0,4	-/+0,5	-/+0,5	+/-0,4
40 kr. høyere/lavere oljepris på årsbasis	+/-0,1	+/-0,2	+/-0,3	+/-0,4	+/-0,2

Vedlegg 2

Mellomoppgjørene i 2003

På de fleste tariffområder ble det i 2002 inngått toårige avtaler med bestemmelser som ga adgang til forhandlinger om eventuelle lønnsreguleringer ved vanlig revisjonstidspunkt i 2003.

I de store forhandlingsområdene ble det gitt ingen eller moderate sentrale tillegg i mellomoppgjøret i 2003. For flere grupper ble det i 2002 avtalt tillegg for 2003, bl.a. i KS-området, helseforetakene, i deler av LO /NHO-området, i deler av YS/NHO-området og i HSH-bedrifter i varehandel. Lønnsutviklingen fra 2002 til 2003 vil for de fleste grupper i stor grad være bestemt ved tilleggene ved oppgjørene i 2002 (overheng og tillegg avtalt i 2002 for 2003) og bidrag fra lønnsglidningen i 2003. For oversikt over lønnsoppgjørene i 2002 vises det til vedlegg 2 i NOU 2003:10.

Kontakt mellom myndighetene og organisasjonene foran mellomoppgjøret i 2003

På bakgrunn av den høye lønnsveksten i 2002 og svekkelsen av den kostnadmessige konkurranseevnen tok Regjeringen høsten 2002 et initiativ overfor partene i arbeidslivet for å styrke det inntektspolitiske samarbeidet. Det ble enighet om å sette ned to utvalg for å drøfte utfordringer for lønnsdannelsen og det inntektspolitiske samarbeidet:

- Et ekspertutvalg som skulle vurdere utfordringer for konkurranseutsatt sektor og lønnsdannelsen i årene framover (Holden II-utvalget), jf. NOU 2003:13
- Et dialogforum under Kontaktutvalget, ledet av Arbeids- og administrasjonsministeren, som fikk som mandat å drøfte grunnlaget for lønnsoppgjøret i 2003. På bakgrunn av dette arbeidet la Kontaktutvalget fram en felles erklæring 22. januar 2003 om situasjonen foran mellomoppgjøret i 2003. Det ble oppnådd enighet om en felles plattform for å sikre at den samlede lønnsveksten i 2003 tilpasses utfordringene i konkurranseutsatt næringsliv og arbeidet for full sysselsetting. Uttalelsen fra Kontaktutvalget er gjengitt i vedlegg 4 i NOU 2003:20.

Brev fra statsministeren

Som svar på henvendelse fra LO og NHO, gikk det den 2. april 2003 likelydene brev fra statsministeren til LO, YS og NHO. Brevene har følgende ordlyd:

”Jeg viser til brev av 2. april 2003.

I Kontaktutvalgets møte 22. januar i år var regjeringen og partene i arbeidslivet enige om en uttalelse knyttet til tariffoppgjøret 2003. I uttalelsen heter det bl.a.:

”Overnevnte innebærer at svekkelsen av konkurranseevnen har vært betydelig. Faren for en ubalansert utvikling i norsk økonomi, med en markert nedbygging av konkurranseutsatt sektor, er derfor stor. Dette vil over tid også skape alvorlige problemer for resten av privat sektor og i offentlig sektor og med fare for en sterk økning i arbeidsledighet. Regjeringen og partene i arbeidslivet ser det som avgjørende at denne utviklingen snur, slik at vi sikrer et vekstkraftig miljø i den konkurranseutsatte sektoren.”

Det ble videre pekt på at:

”Oppgjøret i 2003 må derfor ta utgangspunkt i den delen av næringslivet som er utsatt for konkurranse fra utlandet. Den samlede lønnsveksten som avtales sentralt og lokalt for disse sektorene må være normgivende for de rammer som forhandles i de øvrige oppgjørene.”

Mange norske bedrifter er i dag påvirket av både svak vekst i verdensøkonomien og en svekket kostnadmessig konkurranseevne. Dette har bidratt til en klar økning i arbeidsledigheten. For å møte disse utfordringene, la Regjeringen fram et stramt budsjett for inneværende år. Dette har nå gitt resultater. Norges Bank har satt ned styringsrenten med til sammen 1,5 prosentpoeng siden desember i fjor, og den norske kronen har siden kronen var på det sterkeste 9. januar svekket seg med 6,5 prosent målt ved industriens effektive valutakurs. Dette har bidratt til å bedre utsiktene for de konkurranseutsatte næringene spesielt og norsk økonomi generelt.

I brevet fra LO og NHO tas det opp spørsmål knyttet til omfang og sammensetning av arbeidsmarkedstiltakene, fradragrett for fagforeningskontingent og arbeidstakerbidrag til innskuddspensjon.

1.

I uttalelsen fra Kontaktutvalget heter det blant annet: ”Regjeringen vil fortløpende vurdere situasjonen på arbeidsmarkedet og behovet for arbeidsmarkedstiltak”.

Etter at budsjettet ble vedtatt har det funnet sted en svekkelse av arbeidsmarkedet med økt ledighet som resultat. Økningen i ledigheten er noe sterkere enn hva som tidligere ble lagt til grunn. Denne utfordringen har regjeringen allerede møtt ved å foreslå økte ressurser til Aetat og en opptrapping av de ordinære arbeidsmarkedstiltakene i St.prp.nr.44 (2002-2003) Styrket innsats mot arbeidsledighet og endringer på statsbudsjettet for 2003. Dette forslaget ligger nå til behandling i Stortinget.

I tråd med opplegget for 2003 legger regjeringen i St.prp.nr.44 (2002-2003) opp til en betydelig styrking av Aetat. Dersom Stortinget følger opp dette forslaget, vil etaten i 2003 være styrket med i alt om lag 420 årsverk. Det foreslås også en opptrapping av de ordinære arbeidsmarkedstiltakene med 1000 plasser. Disse plassene skal gå til opptrapping av bl.a. jobbkubber. Sammen med personellstyrkingen gir dette et bedre tilbud om strukturert oppfølging av de ledige og dermed bedre muligheter for nytt arbeid.

Regjeringen vil fortsatt følge arbeidsmarkedsutviklingen nøye og vurdere behovet for arbeidsmarkedstiltak. Med den svekkelsen av arbeidsmarkedet som har funnet sted siden årsskiftet, er regjeringen innstilt på en noe sterkere økning i de ordinære arbeidsmarkedstiltakene for inneværende år enn forslaget i St.prp.nr.44 (2002-2003) legger opp til. Regjeringen vil på denne bakgrunn gå inn for en ytterligere økning av arbeidsmarkedstiltakene med 2500 plasser. Sammen med det forslag som allerede foreligger, vil opptrappingen i alt kunne bli på 3500 plasser. Ledighetens sammensetning tilsier økt bruk av et bredt spekter av arbeidsmarkedstiltak. I tråd med retningslinjene for arbeidsmarkedspolitikken bør langtidsledige, ungdom og innvandrere prioriteres for å demme opp for lange ledighetsperioder for de mest utsatte gruppene. Aetat vil vurdere den endelige sammensetning av arbeidsmarkedstiltakene i lys av situasjonen på de ulike lokale arbeidsmarkeder.

2.

I uttalelsen fra Kontaktutvalget heter det videre at Regjeringen vil vurdere å øke fradraget for fagforeningskontingent i forbindelse med Revidert nasjonalbudsjett. Dette fradraget ble økt fra årsskiftet, og det gis nå fradrag i inntekt for betalt fagforeningskontingent på opptil 1100

kroner. Regjeringen tar sikte på å følge opp denne saken i Revidert nasjonalbudsjett, og er innstilt på å foreslå for Stortinget at fradraget økes fra 1100 kroner til 1450 kroner for 2003 og 1800 kroner for 2004. Økningen til 1450 kroner for 2003 tilsvarer effekten av en økning til 1800 kroner med virkning fra 1. juli i år.

3.

Regjeringen vil vurdere lovbestemmelsene som hindrer at arbeidstakere kan bidra med tilskudd til egen pensjon i bedrifter som har opprettet pensjonsordninger etter lov om innskuddspensjon. Eventuelle endringer på dette området reiser flere spørsmål som vil måtte utredes og vurderes. Eventuelle tilskudd fra arbeidstakerne bør tilpasses ordningenes kollektive preg. Dette kan bl.a. innebære at bestemmelser om medlemmenes tilskudd bør fastsettes av foretaket i regelverket for pensjonsordningen, at ordningen bør gjelde likt for alle medlemmer, og at tilskuddet fra arbeidstakerne innpasses innenfor det maksimale fradragsberettigede innskudd til medlemmet (gjeldende regler innebærer fradragsrett for inntil 5 prosent for lønn opp til 6 G og 8 prosent opp til 12 G). Eventuelle forslag til lovendringer vil bli sendt på høring på vanlig måte.

4.

Jeg viser for øvrig til uttalelsen fra Kontaktutvalget om at partene vil arbeide for å få lønnsveksten i Norge mer på linje med utviklingen hos våre handelspartnere. Dette ligger til grunn for punktene ovenfor.”

1. Oppgjørene i privat sektor

1.1 LO/NHO-oppgjøret

Representantskapet i LO behandlet kravene foran lønnsoppgjøret 25. februar. I vedtaket heter det bl.a.:

- De internasjonalt konkurranseutsatte næringer må være normgivende og sette rammen for oppgjørene for å ivareta langsiktige hensyn til konkurranseevne og sysselsetting. Rammene må gjelde alle områder.
- Det nominelle spillerommet for tillegg i årets mellomoppgjør er sterkt begrenset ut fra reguleringsklausulen, hensynet til sysselsetting og dermed målet om en lønnsvekst mer på linje med handelspartnere.
- Overheng og allerede avtalte tillegg gir sammen med garantiordninger og normale lokale forhandlinger alle områder minst 3-4 prosent lønnsvekst. Det innebærer at kjøpekraften fra 2002 opprettholdes for alle områder uten generelle/sentrale tillegg i 2003.

Det heter videre at med dette som bakgrunn og innenfor de aktuelle rammer gjør LO prioriteringer i samsvar med fjorårets opplegg for tariffperioden med spesiell vekt på lavlønte.

Sekretariatet/forhandlingsutvalget fikk fullmakt til å utforme de endelige kravene på basis av de ovennevnte retningslinjer.

Basert på vedtak i NHOs Hovedstyre om gjennomføringen av tariffoppgjøret 2003 fattet NHOs Arbeidsutvalg 12. februar et vedtak hvor det bl.a. heter:

- Under henvisning til enigheten i Kontaktutvalget 22. januar i år sies det at det er lønnsutviklingen hos våre handelspartnere som skal være retningsgivende for den totale lønnsvekst hos oss i 2003 og at det dermed ikke er rom for sentralt avtalte lønnstillegg dersom Kontaktutvalgets enighet skal følges opp.

- Videre må de tilleggene som eventuelt gis ved lokale forhandlinger på den enkelte bedrift, holdes innenfor svært stramme rammer. Lokale forhandlinger skal i 2003 gjennomføres etter overenskomstens regler – dvs. de fire kriteriene.
- Lønnsveksten for funksjonærgruppene har i 2002 vært betydelig høyere enn for arbeidere. Dette må det tas hensyn til i oppgjøret i 2003. Det er derfor viktig at den enkelte bedrift legger opp sine lokale forhandlinger slik at lønnskostnadsveksten i 2003 blir lik for arbeidere og funksjonærer.
- Om utviklingen i lederlønningene vises det til uttalelsen fra Kontaktutvalget der det er fastslått at arbeidsgiversiden aktivt vil arbeide for en lønnsvekst hos lederne i virksomhetene som ligger innenfor rammene for det øvrige arbeidslivet.

Forhandlingene mellom LO og NHO ble gjennomført som et samordnet oppgjør. Forhandlingene startet opp 7. mars. Den 17. mars ble det brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til mekling. Den 3. april satte Riksmeklingsmannen fram et forslag som ble vedtatt av partene.

Det ble ikke gitt sentrale generelle tillegg. Det ble imidlertid gitt lønnstillegg på kr 2,85 per time fra 1. april til arbeidstakere på overenskomster der gjennomsnittlig årslønn lå under 85 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn, og kr 1,95 per time fra 1. april til arbeidstakere på overenskomster der gjennomsnittlig årslønn lå fra 85 prosent og opp til 95 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Avtalene som omfattes fremgår av undervedlegg 1.

Avtalen har en bestemmelse om at partene lokalt på bakgrunn av bedriftens økonomiske situasjon kan avtale at tilleggene, helt eller delvis skal bortfalle, eller utsettes til et senere tidspunkt. Forhandlinger om dette kan skje uavhengig av om overenskomsten hjemler lokal forhandlingsrett. Det er en forutsetning at eventuell enighet ikke skal medføre avlønning i strid med overenskomstens lønnsbestemmelser.

Om lokale forhandlinger heter det at de skal føres på basis av de enkelte overenskomster og slik at tillegg skal gis på grunnlag av den enkelte bedrifts økonomiske virkelighet, dvs bedriftens økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurranseevne.

Pensjon

I tråd med forutsetningene fra tariffoppgjøret 2002, har partene ved tariffrevisjon i 2003 evaluert arbeidet med tjenestepensjon. Evalueringen viser at bedriftene har gjennomført drøftinger med de tillitsvalgte og at man har valgt ulike løsninger og prioriteringer. NHO og LO skal gi råd og veiledning ved etablering av pensjonsordninger. Partene skal også kartlegge mulige pensjonsprodukter og drøfte muligheten for standardkontrakter. På bakgrunn av henvendelse fra LO og NHO, vil regjeringen vurdere en lovendring som gjør det mulig for arbeidstakerne å bidra med tilskudd til egen pensjonsordning i bedrifter som har opprettet pensjonsordning etter Lov om innskuddspensjon, jf. pkt. 3 i statsministerens brev av 2. april 2003 til partene.

1.2 Oppgjørene i privat sektor utenom LO/NHO-området

Yrkesorganisasjonenes Sentralforbunds representantskapsmøte den 12. februar 2003 vedtok retningslinjene foran mellomoppgjøret 2003. Det heter bl.a.:

- Mellomoppgjørene 2003 gjennomføres som samordnede oppgjør.
- Summen av lønnsveksten sentralt og anslag på lønnsveksten lokalt for konkurranseutsatt sektor må være normgivende for de rammer som fremforhandles i de øvrige oppgjørene.

- Innenfor de rammevilkårene som fastsettes for konkurranseutsatt sektor må det gis rom for å ta hensyn til etterslep i lønninger og en rettferdig lønnsutvikling for øvrige grupper av lønnstakere i privat sektor og for offentlig sektor. Det er spesielt viktig å sikre at den etterslepskompensasjonen som de offentlig ansatte fikk ved hovedtariffoppgjøret 2002 videreføres i 2003.
- YS legger videre til grunn at Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene vurderer de økte kraftprisenes betydning for den samlede prisstigningen og virkningen på utviklingen i kjøpekraften.
- YS forutsetter dessuten at partene arbeider videre med å etablere tjenestepensjonsordninger, jf. bl.a. protokoller inngått ved hovedtariffoppgjøret 2002, og uten at opparbeidede rettigheter forringes.

Forhandlingene mellom YS og NHO ble gjennomført som et samordnet oppgjør.

Forhandlingene startet opp 7. mars. Den 17. mars ble det brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til mekling. Den 3. april satte Riksmeklingsmannen fram et forslag i NHO/YS-oppgjøret som ble vedtatt av partene. Det ble gitt de samme lønnstilleggene som i oppgjøret mellom LO og NHO.

Mellom *HSH og LO* og mellom *HSH og YS* ble det vedtatt avtaler som blant annet omfattet varehandel, transport, reiseliv, renhold, IT, apoteker og begravelsesbyråer. I *HSH/LO-området* ble det gitt følgende tillegg:

- På Landsoverenskomsten mellom LO/Handel og Kontor og HSH ble det fra 1. april gitt et tillegg på kr 1,25 per time (203 kr per måned) på minstelønnsatsene 1 til 5 og på ungdomssatsen (butikkene), samt på bransjeavtalene. Tillegget omfatter 25 prosent av dette området.
- På grossistoverenskomsten mellom LO/Norsk Transportarbeiderforbund og HSH ble det fra 1. april gitt et tillegg til alle arbeidstakere på kr 1,50 per time.
- De andre avtalene i området fulgte modellen fra LO/NHO-oppgjøret med lønnstillegg på overenskomster med lav gjennomsnittslønn i forhold til gjennomsnittlig industriarbeiderlønn, se pkt. 1.1.

I 2002 ble partene enige om at garantitillegget i HK/HSH-avtalene per 1. februar 2003 gjennomføres med at alle ansatte får et tillegg på minimum kr. 3,- per time. Minstelønnsatsene ble regulert med ytterligere kr 0,25 per time per 1. februar 2003. Dette bidro med 1¼ prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2002 til 2003 i HSH-bedrifter i varehandelen. Under forhandlingene i 2002 ble det på grossistoverenskomsten for Norsk Transportarbeiderforbund gitt kr. 1,50 per time til alle fra 1. februar 2003. Videre ble det i forhandlingene i 2003 gitt et tillegg til alle arbeidstakere på kr 1,50 per time fra 1. april 2003. I grossistoverenskomsten ble partene som del av oppgjøret i 2002 også enige om at minstelønnen økes med ytterligere kr 1,- per time fra 1. april 2003.

I *HSH/YS-området* ble det gitt følgende tillegg:

- fra 1. april ble det gitt kr 1,25 i tillegg for de lavest lønte på HSH-YS/PRIFO/NOFU/YTF området (Funksjonæravtalen, Kontoroverenskomstene og Reiselivsavtalen)
- fra 1. april ble det gitt kr 1,50 til alle ansatte på HSH-YS/PRIFO/YTF området (Grossistavtalene).

- Videre ble det gitt et tillegg på kr 1,95 per time (overenskomster med en gjennomsnittslønn fra 85 og opptil 95 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn) til blant annet apotekteknikere.

Også i LO/HSH og i YS/HSH inneholdt avtalene en formulering som åpnet for at partene lokalt kunne avtale at tillegg helt eller delvis skulle bortfalle, eller utsettes, på grunn av bedriftens økonomiske situasjon.

Også innen HSH/YS-området ble garantitillegget per 1. februar 2003 gjennomført på samme måte som i HSH/LO-området. I grossistoverenskomsten ble partene som del av oppgjøret i 2002 enige om at minstelønnen økes med ytterligere kr 1,- per time fra 1. april 2003.

I HUK²⁶-områdene ble det i protokoll vist til at partene i korresponderende områder (KS, NAVO, stat) er enige om å oppta forhandlinger i januar/februar om eventuelle lønnstillegg. Bakgrunnen for bestemmelsen er den enighet som er lagt til grunn for det inntektspolitiske samarbeidet i 2003 og uttalelsen i Kontaktutvalget 22. januar 2003. Partene på HUK-områdene er enige om, for dette oppgjøret, å gjøre resultatet for nevnte forhandlinger gjeldende for tilsvarende grupper/stillinger.

Pensjon

Partene – HSH og LO– ble enige om å videreføre arbeidet med etablering av pensjonsordninger i bedriftene. Partene erkjenner at prosessen med å etablere pensjonsordning normalt tar lang tid og at det er behov for å følge denne utviklingen videre og skal innen 1. oktober 2003 drøfte erfaringene partene har hatt. Partene er enige om å be Regjeringen om å rette opp begrensninger i Lov om innskuddspensjon som hindrer innføring av ordninger med avsetninger fra ansatte.

LO og Samvirkeforetakene er blitt enige om å anbefale følgende:

- På Landsoverenskomsten mellom LO/Handel og Kontor og Samfo ble det fra 1. april gitt et tillegg på kr 1,25 per time (203 kr per måned) på minstelønnsatsene 1 til 5 og på ungdomssatsene.
- De andre avtalene i området fulgte modellen fra LO/NHO-oppgjøret med lønnstillegg til de lavest lønte, dvs. et tillegg på kr 1,95 per time på overenskomster med en gjennomsnittslønn mellom 85 og 95 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn og kr 2,85 per time på overenskomster med under 85 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn.

På bakgrunn av bedriftens økonomiske situasjon kan partene lokalt avtale at tillegg helt eller delvis skal bortfalle, eller utsettes til et senere tidspunkt.

Om pensjon heter det at partene skal fortsette arbeidet for å etablere pensjonsordninger i bedriftene. Partene skal videre følge opp de medlemmer som viser interesse for å få opprettet en pensjonsordning, herunder sørge for at relevant informasjonsmateriell blir distribuert til medlemmer. Partene erkjenner at prosessen med å etablere pensjonsordning normalt tar lang tid og at det er behov for å følge denne utviklingen videre.

Oppgjøret mellom *Finansforbundet og Finansnæringen Arbeidsgiverforening* for ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet gikk til mekling. Dem 27. mai satte

²⁶ Omfatter virksomheter som eies og drives av private organisasjoner og/eller stiftelser innen helse, undervisning og kultur.

Riksmeklingsmannen fram et forslag som ble anbefalt av partene. Det ble gitt følgende lønnstillegg fra 1. mai:

- Kr. 5 000 per år på regulativlønnen til de som tjener opp til ca. kr. 245 000
- Kr. 3 000 per år på regulativlønnen til de som tjener fra ca. kr. 245 00 til ca. kr. 300 000
- Kr. 2 100 per. år på regulativlønnen til de som tjener fra ca. kr. 300 000 til ca. kr. 400 000

2. Oppgjørene i offentlig sektor

Vedtakene i representantskapsmøtene i LO og YS foran mellomoppgjøret 2003 gjelder også for offentlig sektor. Utdanningsgruppenes Hovedorganisasjon vedtok 18. mars en tariffpolitisk uttalelse foran mellomoppgjøret 2003 der følgende ble vedtatt lagt til grunn:

- Arbeidet for en lønsmessig snuoperasjon for utdanningsgruppene må føres videre
- Det må være rom for justeringer av relative lønninger, bl.a. for å kompensere for lang utdanning og forskjeller i lønn mellom utdanningsgrupper i privat og offentlig sektor
- Oppjøret må sikre en likelønnsprofil
- Det inntektspolitiske samarbeidet forutsetter en vid tolkning av frontfaget, det innebærer bl.a. at også industrifunksjonærenes forventede lønnsvekst må telles med når det forhandles om ramme og profil i øvrige oppgjør

I det *statlige tariffområdet* ble Arbeids- og administrasjonsdepartementet, LO Stat, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund - Stat, Akademikerne og Utdanningsgruppenes Hovedorganisasjon den 1. mai enige om at det ikke skal foretas lønnsreguleringer pr. 1. mai 2003. Det skal heller ikke foretas sentrale justeringsforhandlinger eller lokale forhandlinger i inneværende år.

Partene er enige om en *reguleringsbestemmelse* der det heter:

”Partene er enige om på bakgrunn av det inntektspolitiske samarbeidet og uttalelsene i Kontaktutvalget 22. januar 2003, å oppta forhandlinger i januar/februar 2004 om eventuelle lønnstillegg for arbeidstakerne i det statlige tariffområdet. Partene er enige om at siktemålet med disse forhandlingene er å gi arbeidstakerne i det statlige tariffområdet en faktisk lønnsutvikling innenfor den samme ramme på årsbasis (2002-2003) som for industrien (gjennomsnittlig arbeidere og funksjonærer) i NHO-bedrifter. Forhandlingene føres med utgangspunkt i tall fra TBUs foreløpige rapport 2004.

Eventuelle tillegg av lønsmessig art gis med virkning fra 1. januar 2004. Dersom avviket er mindre enn 0,10 prosentpoeng foretas det ingen endringer.

Forhandlingene skal være slutført innen utgangen av februar 2004”.

Arbeids- og administrasjonsdepartementet har også ført forhandlinger med Norges Ingeniørorganisasjon og Norges Farmaceutiske Forening der partene ble enige om samme løsning som hovedsammenslutningene i staten.

I det *kommunale tariffområdet* ble også KS, LOK, YS-K og UHO enige om at det ikke skulle gis sentrale lønnstillegg i 2003 utover det som allerede var avtalt for 2003 i lønnsoppgjøret i 2002. Partene har også inngått en reguleringsbestemmelse med tilsvarende innhold som i det statlige tariffområdet. Videre er partene enige om at skal nedsettes tre partssammensatte utvalg som skal utrede deltid og inkluderende arbeidsliv, pensjon og lavlønn.

I utvalget ”Deltid og inkluderende arbeidsliv” skal man belyse årsaker til og konsekvenser av uønsket deltid, gjennom bl.a. å samle og sammenfatte allerede eksisterende

forskningsmateriale. Utvalget skal søke å finne virkemidler som kan redusere omfanget av uønsket deltid. Frist for utvalget er 01.02.2004. Videre iverksetter partene et forsknings-/utviklingsprosjekt mht. til deltid og forsøksordninger i enkeltvirksomheter.

I utvalget "Pensjon" skal man vurdere konsekvenser for den kommunale pensjonsordningen som følge av konkurransesituasjonen og eventuelle endringer i KLPs selskapsform. Videre skal man vurdere hvilke organisatoriske og forvaltningsmessige løsninger som på lang sikt gir de laveste pensjonskostnadene for kommunesektoren og vurdere konsekvensene for KS' tariffområde av Pensjonskommisjonens arbeid. Frist for utvalgsarbeidet er 01.05.2004

I utvalget "Lavlønn" skal partene utrede og analysere konsekvensene av og mulighetene for å innføre en lavtlønnsgaranti innenfor Hovedtariffavtalens virkeområde i KS-området. Utredningen foretas med sikte på hovedoppgjøret 2004. Utredningen skal foreligge innen 01.01.2004.

I tillegg skal tariffområdets beregnings- og statistikkutvalg kartlegge lønsmessige forskjeller mellom kvinner og menn, med spesiell vekt på mannlige og kvinnelige ledere og fagledere, samt eventuelle lønsmessige forskjeller i uttelling for etter- og videreutdanning.

I *Oslo Kommune* ble det i 2002-oppgjøret ikke avtalt tillegg som skulle iverksettes i 2003. Oppgjøret i 2003 gikk til mekling. Den 21. mai satte Riksmeklingsmannen fram et forslag som ble anbefalt av partene. Det ble gitt følgende tillegg:

- Minstelønnsnivået ble hevet fra kr. 173 800 til kr. 197 300. For noen arbeidstakere utgjør tilleggene kr. 21 200. Det ble gitt et generelt tillegg på 0,9 prosent til alle lønnstrinn i Oslo kommunes lønnstabell dog slik at ingen tillegg ble lavere enn kr. 3 000. Mellom lønnstrinn 22 og 40 ble det gitt et ytterligere differensiert kronetillegg varierende fra kr. 100 til kr. 3 600. Fra lønnstrinn 22 til 40 utgjør tilleggene totalt mellom kr. 3 100 og kr. 6 600. Fra lønnstrinn 43 til 80 utgjør tilleggene mellom kr. 3 200 og kr. 6 000.

Partene har som i det kommunale tariffområdet blitt enige om å nedsette to partssammensatte utvalg, ett vedrørende likelønn og ett vedrørende deltid og inkluderende arbeidsliv.

3. NAVO-området

Forhandlingsordningen var i 2003 hjemlet i fem hovedavtaler som var inngått mellom NAVO og hhv. hovedorganisasjonene LO, YS, UHO, Akademikerne og SAN-helse (Sammenslutningen av akademikerorganisasjoner i NAVO).

I tråd med forhandlingsmodellen i NAVO forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom NAVO og hovedorganisasjonene og er felles for alle virksomheter innenfor overenskomstområdet. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet på den ene siden og på den andre siden lokale arbeidstakerorganisasjoner.

På A-nivå er det mellom NAVO og LO Stat og mellom NAVO og YS NAVO enighet om følgende tillegg fra 1. april 2003:

- Til alle arbeidstakere med en årslønn lavere enn kr 238 000 gis det et tillegg på kr 5 557,50 pr år
- Til alle arbeidstakere med en årslønn lavere enn kr 266 000 og lik eller høyere enn kr 238 000 gis det et tillegg på kr 3 802,50 pr år

De sentrale partene var enige om at ved lokal enighet i de ulike virksomhetene kunne man redusere eventuelt utsette disse tilleggene

På B-nivå er det gitt noe varierende tillegg.

For *helseforetakene* har NAVO, LO, YS og UHO kommet til enighet om at det ikke skal gis tillegg verken på A- eller B-nivå utover de tillegg som ble avtalt i 2002 og gitt med virkning fra hhv. 1.1 og 1.7. 2003.

NAVO har med LO og YS inngått en reguleringsbestemmelse med tilsvarende innhold som i det statlige- og det kommunale tariffområdet.

Det er gjennomført lokale forhandlinger mellom helseforetakene og lokale arbeidstakerorganisasjoner tilknyttet Akademikerne (eksklusive Dnlf) og SAN-helse. Den norske legeförening omfattes ikke av disse forhandlingene i år.

4. Likelønnstrekk ved oppgjørene i 2003

Følgende trekk ved lønnsoppgjørene er av sentral betydning for hvordan de relative lønnsforskjellene mellom kvinner og menn utvikler seg:

- 1) Formen på de sentrale tilleggene, dvs om det gis generelle prosenttillegg og/eller kronetillegg, om det gis spesielle lavlønns tillegg, tillegg til bestemte yrkesgrupper m.v. Et likt kronetillegg vil gi en noe sterkere gjennomsnittlig lønnsvekst for kvinner enn for menn, ettersom kvinner i større grad enn menn er representert i lavlønnsgruppen.
- 2) Fordelingen av de lokale tilleggene.
- 3) De relative lønns tilleggene i typiske kvinnesektorer og næringer til forskjell fra mannsdominerte sektorer og næringer.

Nedenfor gis en oversikt over de trekk ved lønnsoppgjørene i 2003 som kan ha betydning for utviklingen i de relative lønnsforskjellene mellom kvinner og menn.

Mellomoppgjøret i *LO/NHO-området* i 2003 ble gjennomført som et samordnet oppgjør. Det ble ikke gitt sentrale generelle tillegg. Det ble imidlertid gitt lønns tillegg fra 1.april til de lavest lønte med kr 2,85 per time til arbeidstakere på overenskomster der gjennomsnittlig årslønn lå under 85 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Her utgjør kvinner nær 60 prosent av årsverkene mot i overkant av 20 prosent for området totalt. Kr 1,95 per time ble gitt til arbeidstakere på overenskomster der gjennomsnittlig årslønn lå fra 85 prosent og opp til 95 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn, og også her utgjør kvinner en større andel enn i området i alt. Dette gir i *LO/NHO-området* – som en følge av høyere kvinneandel i lavere lønte bransjer – oppgjøret en likelønnsprofil. Mens 40 prosent av alle i *LO/NHO-området* fikk tillegg, gjaldt dette 70 prosent av kvinnene.

Forhandlingene mellom *YS og NHO* ble også gjennomført som et samordnet oppgjør. Det ble gitt de samme lønns tilleggene som i oppgjøret mellom *LO og NHO*

I *varehandel* mellom *LO og HSH* ble det på Landsoverenskomsten for Handel og Kontor fra 1. april gitt et tillegg på kr 1,25 per time (203 kr per måned) på minstelønns satsene 1 til 5 og på ungdomssatsen (butikkene), samt på bransjeavtalene. Tillegget omfatter 25 prosent av området. Utover dette ble det gitt et garantitillegg fra 1. februar 2003.

På grossistoverenskomsten for Norsk Transportarbeiderforbund ble det fra 1. april gitt et tillegg til alle arbeidstakere på kr 1,50 per time. De andre avtalene i området fulgte modellen

fra LO/NHO-oppgjøret med lønnstillegg til de lavest lønte. På YS/HSH-området ble det også inngått avtaler med tilsvarende lønnstillegg.

I oppgjøret mellom YS/ Prifo, YTF, Farmasiforbundet og Norges Funksjonærforbund og HSH ble overenskomstenes minstelønnsatser trinn 1-5 samt ungdomssatsen hevet med kr 1,25 pr. time (kr. 203,- pr. mnd.) i overenskomstområdet for funksjonæraftalene, kontoroverenskomsten og reiselivsavtalen. I grossistavtalene ble det til alle arbeidstakere gitt et tillegg på kr 1,50 pr. time. Mellom HSH og YS/ Farmasiforbundet ble for arbeidstakere med gjennomsnittslønn fra 85 og opp til 95 prosent av industriens gjennomsnitt gitt et tillegg på kr 1,95 pr. time. Alle minstelønnsatser og personlige lønninger i overenskomsten ble forhøyet med det overnevnte tillegg.

Finansforbundet og Finansnæringens Arbeidsgiverforening ble enige om følgende lønnstillegg fra 1. mai: Kr. 5 000 per år på regulativlønnen til de som tjener opp til ca. kr. 245 000, kr. 3 000 per år på regulativlønnen til de som tjener fra ca. kr. 245 000 til ca. kr. 300 000, og kr. 2 100 per. år på regulativlønnen til de som tjener fra ca. kr. 300 000 til ca. kr. 400 000. Siden det er flest kvinner i de lavere lønte stillingene vil dette gi oppgjøret en likelønnsprofil.

I *det statlige tariffområdet* ble det ikke gitt sentrale lønnsjusteringer per 1. mai 2003. Det ble heller ikke avsatt potter til sentrale justeringsforhandlinger eller lokale forhandlinger.

I *kommunene* gis det heller ikke sentrale lønnstillegg i 2003 utover det som ble bestemt i 2002 for 2003. Partene har i tillegg inngått en bestemmelse om at tariffområdets beregnings- og statistikkutvalg skal kartlegge lønsmessige forskjeller mellom kvinner og menn, med spesiell vekt på mannlige og kvinnelige ledere og fagledere, samt eventuelle lønsmessige forskjeller i uttelling for etter- og videreutdanning.

For *NAVO-området utenom helse* er det gitt lønnstillegg til arbeidstakere med årslønn lavere enn 266 000.

For helseforetakene kom NAVO, LO, YS og UHO til enighet om at det ikke skal gis tillegg utover det som ble avtalt i 2002 for 2003.

Undervedlegg 1

Lønnstillegg på overenskomster mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og Landsorganisasjonen i Norge

- I. Det gis ikke generelle tillegg i 2003.
II. I følgende overenskomstområder gis det et tillegg på kr 1,95 pr. time fra 1. april:

Møbel- og annen treindustri	Fiskeindustri
Flatbrødfabrikker	Jordan
Tannteknikeroverenskomsten	Byggeindustrein
Wallboardfabrikker	Fjørflakterier
Baker- og konditoroverenskomsten	Idun Fabrikker
Norges blindforbund og Oslo	Grossister - KIFF
kinomategrafer	Steinindustri
Eske, kartong- og papirv.fabrikker	Havnetariffen
Margarinfabrikker	Konservesfabrikker
Kjøttindustrien	Glass og keramisk industri
Kavli, O	Bokbinderi
Nestlé Norge	Iskremfabrikker
Kjem.t.ind. – f.overenskomst	Serviceoverenskomsten for
Speditører	Svalbard
Godstransport	Ambulansefirmaer
Fløibanen	Transportselskaper i Norge
Rammeavt. Losse – Lastearb. Fastl og	Passasjerskip i ferge og lokalfart
179 Losse- og laste o.	Passasjerskip i kystfart
Service og vedlikehold mv.	Lasteskip i kystfart
Tunnel Bom og Broselskap	Bukseringsrederier
Vekteroverenskomsten	Redningsselskapet
	Skianlegg

- III. I følgende overenskomstområder gis det et tillegg på kr. 2,85 pr. time fra 1. april:

Skogbruket	Golden Air Kabinansatte
Parkeringselskaper	Teko-overenskomsten
Sandtakoverenskomsten	Hotell- og restaurant riksavtalen
	og funksjonæravtalen
Nopal, Black Boy Produkter m.fl.	Butikkoverenskomsten HK
Fiskematfabrikker	Fritids- og aktivitetsavtale
Hermetikkfabrikker	Renholdsbedrifter
Gate Gourmet Norge AS	Vaskeri og renseri fellesover.
Bilutleieoverenskomsten	Bensinstasjon HK
	Select Service Partner
	Redningsselskap. Bingo
	Anleggscatering

Plassering for Falken, og Avisbud og Aviser/pakkeri utstår inntil videre.

Vedlegg 3

Definisjoner av en del lønnsbegreper m.m.

I dette vedlegget gis definisjoner på en del sentrale begreper som bl.a. brukes i kapitlet om lønnsutviklingen.

Årslønn

Beregningene av årslønnsnivå er basert på oppgaver over time- eller månedsfortjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. Utvalget har utført beregningene av lønnsnivå både for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk og per årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper. Begrepet "per årsverk" omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Ved beregningene forutsettes det at det gis godtgjørelse for ferie- og sjukefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet.

En lønnstaker vil normalt ha en del fravær i løpet av året. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sjukefravær, permisjoner mm.

Lønn per normalårsverk ifølge nasjonalregnskapet

Lønn ifølge nasjonalregnskapet omfatter kontantlønn medregnet overtidsbetaling, naturallønn og lønn under sjukdom og fødselspermisjon betalt av arbeidsgiver. Dette er således et mer omfattende lønnsbegrep enn det som nyttes ved beregning av årslønn, jf. definisjon av årslønn ovenfor. Antall normalårsverk framkommer som summen av antall heltidsansatte og antall deltidsansatte omregnet til heltid med dellønnsbrøken som vekt. Denne definisjonen innebærer at timeverksinnholdet i et normalårsverk er lik faktisk arbeidstid for heltidsansatte. Antall timer per normalårsverk vil kunne variere mellom næringer og over tid.

Lønnsoverheng

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved *utløpet* av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Størrelsen på overhenget vil ofte være et tolkingsspørsmål. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Tariff tillegg og lønnsøkinger ellers blir ofte gitt til ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Lønnstillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper fra ett år til det neste.

For flere *hovednæringsområder* i privat sektor (for eksempel industri og varehandel) følger beregningene av lønnsoverheng den vanlige definisjonen av overheng. Grunnlaget for beregningene er informasjon både fra strukturstatistikken per september/oktober og fra den kvartalsvise lønnsindeksen (som måler lønnsendring gjennom året, se omtale av kvartalsindeksen senere i vedlegget) samt fra lønnsforhandlingene.

Utvalgets beregninger av lønnsoverheng for *tariffområder* er derimot ikke fullt ut i samsvar med den vanlige definisjonen av overheng. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg de siste tre månedene av året eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, har utvalget lagt til grunn at lønnsnivået per september/oktober holder seg på samme nivå ut året. Dette betyr at overhengen for tariffområder beregnes på grunnlag av lønnsnivået per september/oktober i forhold til gjennomsnittet for året. Dette gjelder bl.a. for funksjonærer og arbeidere i NHO-bedrifter, ansatte i HSH-bedrifter i varehandel, bank- og forsikring, staten, skoleverket, kommunene og NAVO-bedrifter. Denne metoden påvirker ikke størrelsen på samlet lønnsvekst sett over flere år, men påvirker fordelingen av lønnsveksten mellom år og gir en annen fordeling mellom overheng og bidrag fra lønnsglidning i det enkelte år enn om en hadde lagt til grunn lønnsnivået ved utløpet av året i forhold til gjennomsnittsnivået for året.

Tariffmessig lønnsøkning

Tariffmessig lønnsøkning er lønnsøkning fastsatt i tariffavtaler som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger mellom arbeidstakernes og arbeidsgivernes organisasjoner. Tariffmessig lønnsøkning kan være generelle tillegg, lavlønns tillegg, garantit tillegg, tillegg på minstelønns satser etc. som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger. I noen tariffområder som f. eks. NAVO, er imidlertid forhandlingsmodellen slik at også de lokale forhandlingene kan betraktes som del av den tariffmessige lønnsøkningen

Lønnsglidning

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøkning i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøkning i den samme perioden. Lønnsglidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønnsbegrep som bl.a. omfatter lønnstillegg som er gitt ved lokale forhandlinger på de enkelte arbeidsplasser, økt fortjeneste pga. økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, f. eks. gjennom forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå eller endret bruk av skiftarbeid. Tillegg ved lokale forhandlinger i privat sektor og for fristilte stillinger i kommunene er lønnsglidning. I offentlig sektor ellers er tillegg ved lokale forhandlinger normalt en del av rammen fastsatt sentralt. Denne rammen er likevel ofte en nedre ramme. I staten f. eks. kan etatene/virksomhetene legge til egne penger. I tillegg kan partene lokalt føre forhandlinger på særlig grunnlag, såkalte 2.3.4-forhandlinger²⁷.

Lønnsstatistikk i privat sektor

Statistisk sentralbyrå etablerte i 1997 ny strukturstatistikk for lønn, en statistikk som en gang per år kartlegger nivå, fordeling og endring i lønn. Statistikken er enhetlig og dekker per i dag alle næringer i privat sektor med unntak av primærnæringene²⁸. Den er utviklet i tråd med EØS-retningslinjer på området og i nært samarbeid med partene i lønnsoppgjøret for å dekke krav til forhandlingsstatistikk.

---

²⁷ Kravet for slike forhandlinger er at det har skjedd vesentlige endringer i de forhold som er lagt til grunn for arbeidstakerens lønn.

²⁸ For fiskeoppdrett ble det for første gang utarbeidet lønnsstatistikk i 2002.

Dekning

Statistikken bygger på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i alle næringshovedområder²⁹ med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent i gjennomsnitt om lag 67 prosent av alle ansatte i næringshovedområdet, alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav fra forhandlingsstatistikken. For NHO-bedrifter er utvalget om lag 70 prosent. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid.

Lønnsbegrep

Strukturstatistikken for lønn er basert på kontantlønnsbegrepet, gjennomsnittlig månedsfortjeneste. I månedsfortjenesten inngår fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Lønnsbegrepet omfatter ikke overtidsgodtgjørelse og naturalytelser, men det innhentes opplysninger om overtidsgodtgjørelse og gis tall for gjennomsnittlig overtidsgodtgjørelse per måned som en tilleggsopplysning. Den faste avtalte lønnen er gitt for en oppgitt lønnsperiode (per time, dag, uke, 14 dager, måned osv.), mens de andre lønnskomponentene er for perioden "hittil i år". Lønnsendringer inngår fra det tidspunkt de er avtalt, slik at tidspunktet for eventuelle etterbetalinger ikke påvirker den beregnede lønnsutviklingen.

Arbeidstid

Den *lovbestemte* alminnelige arbeidstid er 40 t/uke. *Avtalefestet normalarbeidstid* er den arbeidstid per uke som gjelder for vedkommende lønnstakergruppe i følge tariffavtaler. Den er vanligvis 37,5 t/ uke. Ved ulike arbeidstidsordninger som skift-, turnus- og nattarbeid, er både lovfestet og avtalt arbeidstid lavere enn dette. Mellom LO og NHO er for eksempel avtalefestet arbeidstid på 36,5 t/uke for vanlig 2-skiftarbeid, 35,5 t/uke for døgnkontinuerlig skift- og sammenliknbart turnusarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig skift- og sammenliknbart turnusarbeid.

For arbeidere i NHO-bedrifter baseres beskrivelsen av lønnsutviklingen på timefortjenesten omregnet til 37,5 t/uke. I en del bransjer/tariffområder hvor det forekommer skiftarbeid, er timelønnsatsen for dette arbeidet fastsatt slik at fortjenesten per uke er den samme uansett hvilken arbeidstidsordning som gjelder. For å kunne sammenlikne lønnstall bransjer i mellom, omregnes timefortjenestene slik at de tilsvarer en ukentlig arbeidstid på 37,5 timer. Med utgangspunkt i faktisk timelønn medfører omregning til 37,5 t/uke at bransjer med mye skiftarbeid vil få et relativt lavere lønnsnivå enn før omregningen i forhold til bransjer hvor det er lite skiftarbeid.

I lønnsstatistikken innhentes opplysninger om avtalt arbeidstid og overtidstimer. Avtalt arbeidstid blir benyttet som basis for å definere om en arbeidstaker er heltidsansatt eller deltidsansatt. I den offisielle lønnsstatistikken blir heltid definert som arbeidstid på 33 timer eller mer per uke. SSB kan sette andre grenser etter ønske fra oppdragsgivere, f. eks. i forbindelse med utarbeiding av tariffstatistikk. I offisiell lønnstatistikk skilles det ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid, noe NHO kan gjøre for sine medlemsbedrifter. Videre benyttes avtalt arbeidstid for å beregne månedsfortjeneste for arbeidstakere som har timelønn. Avtalt arbeidstid er eksklusive spisepauser. Det gjøres ingen fradrag for fravær grunnet ferie,

---

²⁹ I følge Standard for næringsgrupper 1994 (C 182)

sykdom, permisjon e.l. For arbeidstakere som har en varierende arbeidstid fra uke til uke blir det innrapportert gjennomsnittlig arbeidstid per uke for året eller for siste måned.

Heltid og deltid

I lønnsstatistikken regnes som nevnt alle ansatte med en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer per uke som heltidsansatte. For ansatte i stat, skoleverk, kommune og de statlige eide helseforetakene er heltid definert som alle med dellønnsprosent/stillingsandel på 100 prosent. I tillegg vil enkelte yrker hvor det arbeides mindre enn 33 timer per uke regnes som heltidsansatte. Deltidsansatte er definert som alle ansatte som har avtalt arbeidstid på mindre enn 33 timer per uke eller en stillingsandel på mindre enn 100.

Heltidsekvivalenter

For å kunne sammenligne lønn mellom hel- og deltidsansatte omregnes lønnen til de deltidsansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Der det ikke foreligger opplysninger om normalarbeidstid (norm i bransjen) gjøres dette ved å benytte forholdet mellom arbeidstiden til hver enkelt deltidsansatt og den gjennomsnittlige arbeidstiden for heltidsansatte i næringen som omregningsfaktor. Månedslønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med månedslønn for de heltidsansatte slik at man kan beregne en gjennomsnittlig månedsfortjeneste for alle ansatte.

Kjennemerker

SSB samler videre inn opplysninger om alder, kjønn og stilling for den enkelte ansatte. Stillingskodene og stillingsbetegnelsene SSB får inn, er kjente betegnelser innen de enkelte næringsområder. Det foretas omkodning til stillingskoder i tråd med internasjonale anbefalinger og for å kunne rapportere statistikken etter de retningslinjer SSB har på området. I den nye lønnsstatistikken nyttes standard for yrkesklassifisering (Standard for yrkeskodning C 521 STYRK) som er den norske versjonen av den internasjonale yrkesstandarden ISCO-88. Kompetansenivå og spesialisering er de to hovedprinsippene standarden bygger på for å klassifisere yrkesutøvere etter yrke. SSB kopler også til datamaterialet opplysninger om høyeste fullførte utdanning fra utdannelsesregisteret. Her gjenstår det fortsatt en god del arbeid for å få til en stillingskodning som har nok detaljert informasjon for sentrale brukere av statistikken.

Kvartalsstatistikk

SSB har arbeidet med etablering av en ny kvartalsvis lønnsindeks. Hovedhensikten med denne indeksen er måling av lønnsendring gjennom året til bruk i konjunkturovervåkingen. Det er siden 1. kvartal 1998 innhentet opplysninger for et utvalg av bedrifter i noen hovednæringsområder. Utvalget er trukket blant de bedriftene som er med i strukturstatistikken og det foretas rotasjon av utvalget en gang i året. SSB publiserer nå endringstall etter den kvartalsvise lønnsstatistikken for industri, olje- og gassutvinning og bergverksdrift, bygg- og anleggsvirksomhet, samferdsel, varehandel, forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift, kraftforsyning og hotell- og restaurantvirksomhet. Etter hvert vil de kvartalsvise lønnsindeksene bli utvidet til å omfatte de samme næringsområder som strukturstatistikken.

Den kvartalsvise lønnsindeksen er nært knyttet til den årlige strukturstatistikken lønn. Lønnsbegrepene (utbetalt avtalt lønn og månedsfortjeneste i alt) er identiske med lønnsbegrepene som benyttes i strukturstatistikken lønn. Utviklingen i utbetalt avtalt lønn som

er hovedkomponenten i månedsfortjenesten i alt, er direkte sammenlignbar mellom den kvartalsvise lønnsindeksen og strukturstatistikken. Utviklingen i månedsfortjenesten er derimot ikke direkte sammenlignbar mellom de to statistikkene. Årsaken til dette er at uregelmessige tillegg og bonuser mv. beregnes som et snitt over året i strukturstatistikken, mens i den kvartalsvise lønnsindeksen beregnes gjennomsnittet for størrelsene kun for det gjeldende kvartalet.

De kvartalsvise lønnsindeksene blir publisert om lag to måneder etter statistikkvartalets utløp.

Grunnlag og metoder for beregning av lønnsnivå og lønnsvekst

Lønnsstatistikken som innhentes har noe ulik dekningsgrad for de enkelte næringene. I lønnsstatistikken er også tatt med lønnstakere som ikke omfattes av tariffoppgjørene.

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst i tabell 3.1 i kapittel 3 og tabell 7.9 i tabellvedlegget er basert på oppgaver over time- eller månedsfortjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Dvs. at månedsfortjenesten består av fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smusstillegg, offshoret tillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. I privat sektor er dette sikret gjennom SSBs nye lønnsstatistikk. I offentlig sektor produseres lønnsstatistikken ved hjelp av registre i henholdsvis Arbeids- og administrasjonsdepartementet³⁰ og Kommunenes Sentralforbund. Data for de statlig eide helseforetakene er fra og med 2002 innhentet av NAVO. Lønnsbegrepene her er forenlig med de i SSBs lønnsstatistikk. I lønnskomponentene inngår lønnstillegg som kan ha bakgrunn i spesielle forhold i en bransje, f.eks. skifttillegg og ulempetillegg. Videre inngår bonus i lønnsbegrepet. Derimot inngår ikke opsjoner og fordel ved aksjer til underkurs.

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst er utført både for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk og for et beregnet årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

Begrepet "beregnet årsverk" omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Ved beregningene forutsettes det at det gis godtgjørelse for ferie- og sykefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet.

I noen områder står deltidsansatte for en stor del av årsverkene. I det kommunale- og fylkeskommunale tariffområdet arbeider om lag 60 prosent av de ansatte deltid (utfører om lag 40 prosent av årsverkene), mens andelen om lag 40 prosent i varehandelen (utfører om lag ¼ av årsverkene) og om lag 1/3 i skoleverket (utfører om lag ¼ av årsverkene). For de andre gruppene/næringene i tabellene 3.1 ligger deltidsandelen rundt 20 prosent eller lavere.

For gruppene/næringene i tabell 3.1 i kapittel 3 og tabell 7.9 i tabellvedlegget med unntak av for arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter, beregnes årslønn for et bestemt år ved å ta

---

³⁰ SSB står for innhenting av lønnsopplysningene for statsansatte og skoleverket. SSB offentliggjør offisiell lønnsstatistikk både for staten, skoleverket, kommunene og for de statlig eide helseforetakene

utgangspunkt i lønnsstatistikken for vedkommende år, f. eks. i oktober. En kan dermed anslå økningen i den faste avtalte lønnen siden oktober året før. I tillegg innhentes det for alle grupper opplysninger om uregelmessige tillegg "hittil i år", f. eks. skift- og smusstillegg, som inngår med 1/9 i den totale månedsfortjenesten dersom statistikkens tellingstidspunkt er i oktober. Bonus o.l. innhentes for de 4 siste kvartaler og inngår med 1/12.

Økningen i den faste avtalte lønnen deles i tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøkning anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-måneders perioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene. Beregningsmåten fører til at fordelingen av veksten på de enkelte år er usikker.

For arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter tas det ved beregning av årslønn utgangspunkt i lønnsstatistikken for de 9 første månedene for alle lønnskomponenter, dvs. avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus. I tillegg har en avtalt lønn per 1. oktober.

Som nevnt har utvalget lagt til grunn at lønnsnivået per september/oktober holder seg på samme nivå ut året dersom det ikke gis sentrale tillegg de siste tre månedene av året eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen. Informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen viser en viss lønnsvekst for noen grupper i privat sektor fra september/oktober og ut året som hittil ikke har vært fanget opp av beregningsoppleggene. Utvalget har derfor satt i gang et arbeid for å se på om kvartalsstatistikken kan brukes til å beregne lønnsvekst og overheng for tariffområder. Dette arbeidet kan medføre at tallene for lønnsvekst og overheng de siste tre-fire årene kan bli revidert for enkelte tariffområder. En slik revisjon vil ikke påvirke størrelsen på lønnsveksten sett over flere år, men gi en annen fordeling av lønnsveksten mellom år og dessuten gi en endret fordeling mellom overheng og bidrag fra lønnsglidningen i det enkelte år.

Det legges til grunn at bonus fordeler seg jevnt over året (fast påslag per tidsenhet, f.eks. per måned), mens veksten i uregelmessige tillegg fra året før som et utgangspunkt legges til avtalerevisjonen 1.4 eller 1.5 alt etter hvilken gruppe en ser på. Det gjelder både privat og offentlig sektor bortsett fra for arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter. Her kan sammenhengen mellom avtalt lønn "hittil i år" og på tellingstidspunktet og informasjon om tariff tilleggene si noe om når veksten i uregelmessige tillegg er kommet.

Bonus i f.eks. 4. kvartal 2003 får vi oversikt over i januar/februar 2005. Først da kan vi beregne endelig årslønn for 2003.

Vedlegg 4

Om konkurranseevnebegrepet

Landets konkurranseevne

Den omfattende deltakelsen i det internasjonale varebyttet har gjort det mulig for Norge å oppnå en langt høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig i en økonomi som var vesentlig mer skjermet overfor utenlandsk konkurranse.

Land som deltar i det internasjonale vare- og tjenestebyttet må over tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. Fordelene ved det internasjonale varebyttet vil bli vesentlig redusert, hvis vi ikke samtidig kan sørge for en full og effektiv ressursutnyttelse, herunder full sysselsetting, og en akseptabel inntektsfordeling. *Et lands konkurranseevne uttrykker derfor evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien over tid, samtidig som en har full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling.*

Konkurranseevnen for en næring karakteriserer evnen til å overleve over tid. Dette beror på næringens lønnsomhet og dens evne til å trekke til seg investeringer. En lønnsom næring må kunne hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter på produktmarkedene, og med andre norske næringer i arbeidsmarkedet. En kan ikke uten videre trekke slutninger fra utviklingen i konkurranseevnen for en enkelt bedrift eller næring til utviklingen i konkurranseevnen for et helt land. En økonomi med vekst og omstilling vil normalt være preget av ulik utvikling i konkurranseevnen for de enkelte næringer. Videre kan en bedring i konkurranseevnen for en næring, f.eks. gjennom subsidiering av innsatsfaktorene, gi en dårligere utnyttelse av ressursene samlet sett, og dermed ikke bedre konkurranseevnen i samfunnsøkonomisk forstand. Det er derfor viktig å skille mellom konkurranseevnen for en enkelt næring og for Norge som helhet.

For Norge vil utviklingen i oljesektoren ha særlig stor betydning for utenriksøkonomien og dermed for landets samlede konkurranseevne. Både i 2001 og 2002 var driftsregnskapets overskudd i overkant av 200 mrd. kroner. Eksporten av råolje og naturgass var 265 mrd. kroner i 2002, mot 302 mrd. året før.

Konkurranseutsatte og skjermede næringer

Tradisjonelt har konkurranseutsatte næringer blitt assosiert med industrien, mens skjermede næringer som regel har blitt assosiert med tjenesteproduserende næringer (varehandel, transporttjenester, finansiell tjenesteyting, annen privat tjenesteyting etc.). Økt globalisering, sterkere internasjonal konkurranse og lavere transportkostnader har imidlertid bidratt til at stadig større deler av norsk næringsliv utsettes for konkurranse fra utlandet.

En drøfting innholdet i begrepene konkurranseutsatte og skjermede næringer er gitt i Holden-utvalgets rapport NOU 2000:21, vedlegg 8 (av professor Asbjørn Rødseth). I teorien blir skjermede næringer definert ved at de produserer varer eller tjenester som verken eksporteres eller importeres, mens konkurranseutsatte næringer produserer varer eller tjenester som eksporteres eller importeres. Denne inndelingen kan ses i lys av en sontring mellom rotløse næringer og andre næringer. Rotløse næringer er næringer som ikke har noen naturlig geografisk forankring, og de kan dermed relativt enkelt flytte produksjonen til et annet land dersom dette viser seg lønnsomt.

For de konkurranseutsatte næringene vil produsentprisene i stor grad bli bestemt på verdensmarkedet, mens produsentprisene i de skjermede næringene i større grad vil reflektere

forholdet mellom tilbud og etterspørsel innenlands. I praksis er det imidlertid vanskelig å avgrense hvilke næringer som er konkurranseutsatte og hvilke som er skjermede, fordi mange næringer er i en mellomstilling.

Rene konkurranseutsatte næringer kjennetegnes av bedrifter som produserer for et internasjonalt marked ved hjelp av arbeidskraft som eneste lokale produksjonsfaktor. (Bedriftene bruker også kapital, men er ikke bundet til å investere denne i Norge). Rene konkurranseutsatte næringer har stor betydning i forhold til lønnsoppgjøret, fordi utviklingen i lønnsnivået over tid bestemmer om næringen blir værende i Norge eller ikke. Blir lønnsnivået for høyt sammenliknet med produktiviteten, reduseres lønnsomheten, noe som kan føre til at det ikke blir investert i nye arbeidsplasser. Lønnsnivået i de rene konkurranseutsatte næringene binder samtidig opp lønnsnivået i resten av økonomien dersom en skal ha samme lønn for samme arbeid uavhengig av næring.

Det største innslaget av rene konkurranseutsatte næringer finner man innenfor industrien, men det er slike næringer også innen tjenesteyting.

Industriens konkurranseevne

Økt produksjon i eksportkonkurrerende næringer og økte markedsandeler for importkonkurrerende næringer vil sikre at utenriksøkonomien blir mer robust overfor svingninger i oljeprisen. Blant de eksport- og importkonkurrerende næringene er industrien den viktigste enkeltnæringen. En rimelig god evne for industrien til å konkurrere både ute og hjemme er dermed viktig for å realisere en balansert økonomisk utvikling. Dette behøver imidlertid ikke innebære at industriens konkurranseevne hele tiden må være like god. Da oljeinntektene kom inn i norsk økonomi, kunne driftsbalansen ovenfor utlandet sikres med en mindre industrisektor. Men oljeinntektene innebærer ikke at norsk industri på varig basis kan ha svakere konkurranseevne enn industrien hos handelspartnerne. I en moderne økonomi er det hele tiden betydelige omstillinger, og et visst antall bedrifter og arbeidsplasser blir hele tiden lagt ned. Dersom Norge skal opprettholde den nødvendige størrelsen på industrien spesielt og konkurranseutsatt sektor generelt, må de bedrifter og arbeidsplasser som blir lagt ned erstattes av nye. For at dette skal kunne skje, må bedriftene og arbeidsplassene som etableres ha minst like god konkurranseevne som industrien hos våre handelspartnere. Spesielt må investeringer i norsk industri gi avkastning på linje med investeringer i andre land. Hvis avkastningen på investeringer i Norge blir lavere enn avkastningen i andre land, vil det ikke være mulig å opprettholde en tilstrekkelig stor industri i Norge.

Industriens konkurranseevne avhenger av flere faktorer. Enkelte av faktorene er først og fremst knyttet til forhold i den enkelte bedrift, og vil i mindre grad påvirkes av endringer i de økonomiske rammevilkårene for bedriften. Dette gjelder i stor grad for produktivitet i vid forstand, dvs. bedriftenes evne til å utnytte arbeidskraft, kapital og energi på en effektiv måte i produksjonsvirksomheten og til å ta i bruk ny teknologi. Et annet eksempel er markedsføring.

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene ved norsk industriproduksjon. Foruten lønnskostnadene vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader og kostnader til innenlandsk produsert vareinnsats ha betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen. Det samme vil være tilfellet for offentlige avgifter og subsidier.

For viktige deler av norsk industri er *energikostnadene*, særlig knyttet til elektrisk strøm, av stor betydning for konkurranseevnen. Også endringer i prisforholdet mellom ulike

energibærere kan få betydning for konkurransesituasjonen for norsk industri. Slike endringer kan finne sted i løpet av forholdsvis kort tid. Bruken av olje som energikilde er i de fleste næringer relativt sett mindre i Norge enn i andre land. Derfor vil lave oljepriser på kort sikt bidra til å svekke den relative konkurransesituasjonen for mange norske bedrifter.

Bedriftenes *transport- og logistikkostnader* er også av betydning for konkurranseevnen. Undersøkelser indikerer at transportkostnadene i industrien utgjør om lag 6 prosent av omsetningen (per 2001).

Også *kapitalkostnadene* har betydning for konkurranseevnen. I teorien er det den såkalte brukerprisen på kapital som gjenspeiler kapitalkostnadene. Brukerprisen tar hensyn til markedsprisen på kapitalutstyret, kostnadene ved å binde kapital i bedriften (renten), kapitalslitet og reglene for bedrifts- og kapitalbeskatning. Brukerprisen på kapital er vanskelig å måle i praksis, men en har data for enkelte viktige komponenter i brukerprisen som f.eks. renter, og pris på nytt kapitalutstyr. Det er i prinsippet også mulig å beregne virkninger av skattereglene på brukerprisen.

I lys av den tettere integrasjonen i de internasjonale kapitalmarkedene og at reguleringene av kapitalbevegelser over landegrensene i all hovedsak er fjernet, er det mindre grunn til å vente at kostnadene for bedriftene ved å ta opp lån skal være vesentlig annerledes i Norge enn i andre land. Likevel er det en klar tendens til at mange bedrifter låner mest i nasjonal valuta. Dette gjelder særlig små og mellomstore bedrifter som produserer for hjemmemarkedene, hvor tilbud av kreditt forutsetter god lokal kunnskap om marked og aktører. Det kan også være rasjonelt å ha gjeld i nasjonal valuta siden andre kostnader og inntekter er i nasjonal valuta. Også slike bedrifter vil imidlertid møte internasjonal konkurranse. Det kan derfor være relevant å sammenlikne lånekostnadene i norske kroner med lånekostnadene for gjennomsnittet av våre handelspartnere. I så fall må en også korrigere for endringer i verdien på den norske kronen i forhold til valutaene til våre handelspartnere.

Avgifter og subsidier som knyttes direkte til bruk av arbeidskraft, f.eks. arbeidsgiveravgift, fanges opp i lønnskostnadene, slik de måles i dette kapitlet. Andre avgifter og subsidier fanges imidlertid ikke opp, f.eks. CO₂-avgifter. Slike avgifter og subsidier vil også påvirke konkurranseevnen, men det er vanskelig å framskaffe sammenliknbare tall mellom land.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurranseevne avhenger også av produktivitets- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv, særlig i de *skjermede næringene*. Disse næringene leverer vareinnsats, energi og kapitalvarer til industrien. Jo billigere disse leveransene kan skje, desto bedre blir industriens internasjonale konkurranseevne. Videre konkurrerer industrien med øvrige næringer om enkelte innsatsfaktorer, særlig arbeidskraft. Lavere lønninger og svekket lønnsomhet i andre næringer kan føre til at industriens konkurranseevne bedres ved at det blir lettere og billigere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapitalvarer. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig.

Forutsigbare og stabile rammebetingelser kan bidra til å styrke næringslivets konkurranseposisjon. For en liten, åpen økonomi som den norske vil det være svært vanskelig å oppnå en stabil realøkonomisk utvikling uten at en samtidig har en relativt stabil nominell utvikling, herunder en stabil valutakurs.

Vedlegg 5

Nærmere om den harmoniserte konsumprisindeksen

Maastricht-traktaten, som ble vedtatt i 1991, inneholder konvergenskriterier som måtte oppfylles før endelig etablering av den Økonomiske og monetære union (ØMU). Et av kriteriene var knyttet til nivået på inflasjonen. De nasjonale konsumprisindeksene i de enkelte land kan være uegnet når en skal sammenligne prisutviklingen mellom land, bl.a. fordi ulike komponenter av prisindeksen beregnes og vektlegges forskjellig. Dette er noe av grunnen til etableringen av en harmonisert konsumprisindeks (HKPI).

Ved å samordne det metodiske opplegget produseres det nå harmoniserte konsumprisindekser i alle EU-land, samt Island og Norge, som anses å være bedre egnet til internasjonale sammenlikninger. Den harmoniserte konsumprisindeksen (HKPI) vil for de fleste land eksistere parallelt med den tradisjonelle konsumprisindeksen (KPI).

I Norge dekker den harmoniserte konsumprisindeksen om lag 88 prosent av forbruksutgiftene som inngår i den tradisjonelle konsumprisindeksen. Det eneste området som nå er utelatt fra den harmoniserte indeksen (HKPI), men som derimot er dekket i den tradisjonelle konsumprisindeksen (KPI), er selveieres bokostnader (beregnet husleie)³¹. I henhold til EØS-bestemmelser må alle land som lager harmoniserte konsumprisindekser kontrollere vektene som brukes i beregningene årlig etter visse kriterier. I Norge bygger vektene i både KPI og HKPI på et gjennomsnitt av resultater fra Forbruksundersøkelsen siste tre år. Vektene implementeres imidlertid til forskjellige tidspunkter.

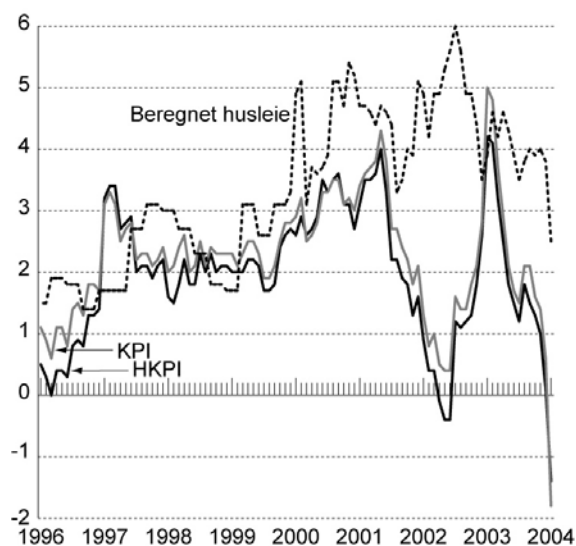
I HKPI er beregnet husleie utelatt. Derimot inngår betalt husleie. Dette innebærer totalt sett at husholdningenes gjennomsnittlige boutgifter blir mindre vektlagt i HKPI enn i KPI, og tilsvarende får utviklingen mindre betydning.

Figur 5.1 viser utviklingen i HKPI, KPI og beregnet husleie i Norge fra 1996 til januar 2004. Figuren viser at tolv månedersveksten i HKPI i hovedsak har vært lavere enn for KPI. I siste halvår i 1998 og i begynnelsen av 1999 var KPI høyere enn HKPI, selv om veksten i husleieindeksen var lavere enn veksten i totalindeksen. Dette skyldes i hovedsak at barnehagetakster, skolegang og enkelte helsetjenester, som den gang var utelatt fra HKPI, men inngikk i KPI, hadde en vesentlig høyere tolv månedersvekst enn KPI. At HKPI var moderat høyere enn KPI i deler av 2000, til tross for at veksten i beregnet husleie var høyere enn veksten i totalindeksen³², skyldes trolig blant annet enkelte omlegginger av HKPI fra og med januar 2000. I 2002 var differansen mellom tolv månedersveksten i HKPI og i KPI relativt stor, noe som kan tilskrives en kraftig vekst i husleieindeksen. I mai 2003 var tolv månedersveksten i KPI 2,1 prosent, mot en vekst i HKPI på 1,8 prosent.

---

³¹ Helse og utdanningstilbud berørt av offentlige overføringer og forsikringstjenester ble tatt inn i HKPI fra og med januar 2000.

³² Den markerte stigningstakten i husleieindeksen i januar og februar 2000 skyldes tekniske endringer. Siden januar 2000 er husleiene registrert og innarbeidet i konsumprisindeksen månedlig, mot tidligere kvartalsvis.

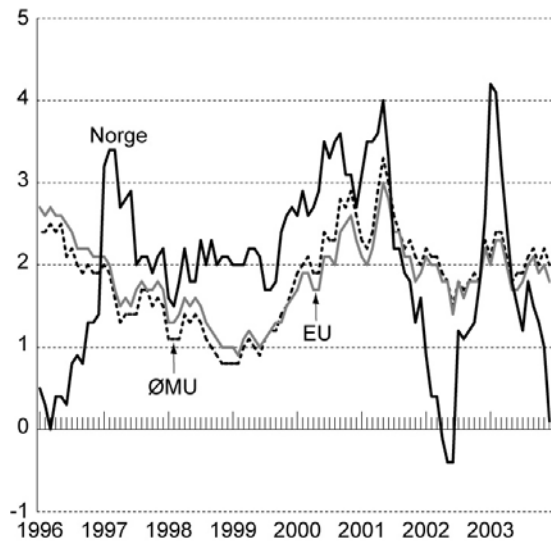
Figur 5.1 Prisutviklingen i Norge. Vekst i prosent fra samme måned året før. KPI, HKPI, og husleieindeksen/beregnet husleie

I 2003 var den gjennomsnittlige stigningen i HKPI i Norge 2,0 prosent, mens den tilsvarende veksten i KPI var 2,5 prosent. Differansen må ses i sammenheng med den relativt kraftige veksten i beregnet husleie, jf. figur 5.1.

Figur 5.2 gir en oversikt over tolv månedersveksten i den harmoniserte konsumprisindeksen i Norge, EU-landene og euroområdet i perioden fra 1996 til 2003. Fra 1997 til sommeren 2001 var prisstigningen i Norge høyere enn prisstigningen i EU og euroområdet. De to siste årene har endringer i momssatsene påvirket prisforløpet i Norge betydelig. Økningen i merverdiavgiftsatsen fra 1. januar 2001 bidro til å øke differansen i forhold til EU, mens prisstigningstakten i Norge falt under den i EU etter halveringen av matmomsen fra 1. juli 2001. I første halvår 2002 var tolv månedersveksten i HKPI betydelig lavere i Norge enn i euroområdet. Dette skyldes i hovedsak halveringen av matmomsen i fjor. I andre halvår steg årsvekstraten i Norge igjen, og mot slutten av året var inflasjonen, målt ved tolv månedersveksten i HKPI, relativt lik i Norge og EU. I begynnelsen av inneværende år var prisveksten i Norge klart høyere enn i EU. Prisveksten i Norge har avtatt betraktelig de siste månedene og som gjennomsnitt for året var prisveksten 2,0 pst. både i Norge og i EU.

Tabell 5.1 Harmonisert konsumprisindeks for Norge, EU-landene og euroområdet.
Gjennomsnittlig årlig vekst

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Norge	0,7	2,6	2,0	2,1	3,0	2,7	0,8	2,0
EU-landene	2,4 ¹⁾	1,7	1,3	1,2	2,1	2,3	2,1	2,0
Euroområdet	2,2	1,6	1,1	1,1	2,1	2,3	2,3	2,1

Figur 5.2 Harmonisert konsumprisindeks (HKPI) i Norge, EU-landene og euroområdet. Vekst i prosent fra samme måned året før.

Vedlegg 6

Kursutviklingen for norske kroner

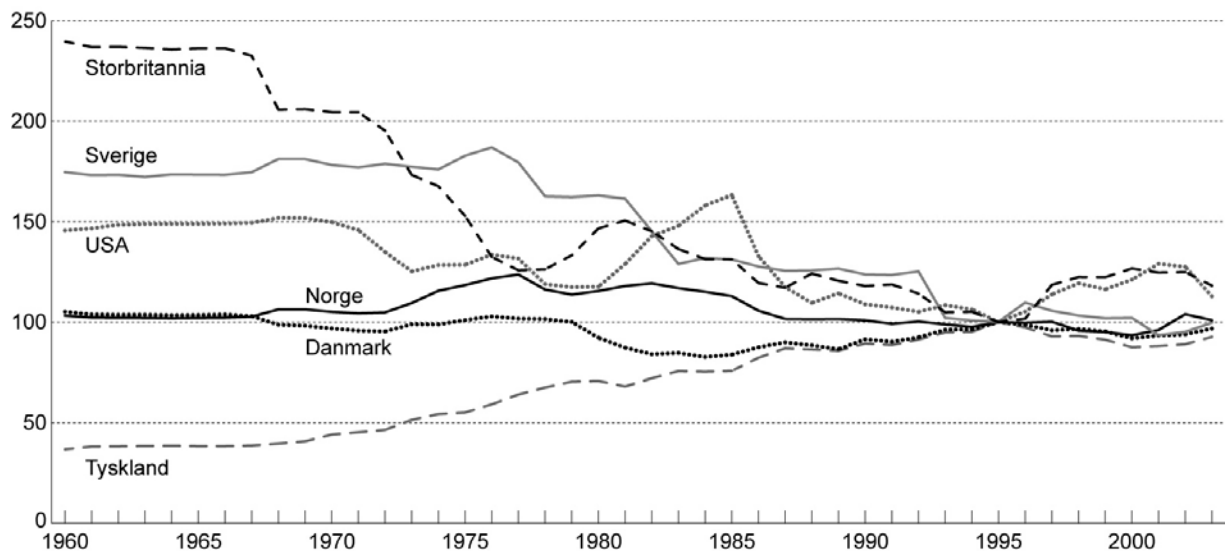
Historisk sett har Norge hatt en relativt stabil utvikling i valutakursen sammenliknet med de fleste av våre viktigste handelspartnere, jf. figur 6.1. Dette vedlegget gir en omtale av utviklingen i kronekursen de siste årene. En omtale av valutakursutviklingen lenger tilbake i tid gis i Beregningsutvalgets rapport: NOU 2003:10.

Gjeldende retningslinjer for pengepolitikken

I St.meld. nr. 29 (2000-2001) Retningslinjer for den økonomiske politikken, som ble fremlagt 29. mars 2001, ble det trukket opp nye retningslinjer for pengepolitikken. Bakgrunnen for dette var at finanspolitikken nå skal tilpasses en gradvis og opprettholdbar økning i bruken av petroleumsinntektene i norsk økonomi. I denne situasjonen var det behov for en klarere forankring av pengepolitikkenes rolle i å støtte opp om en stabil økonomisk utvikling.

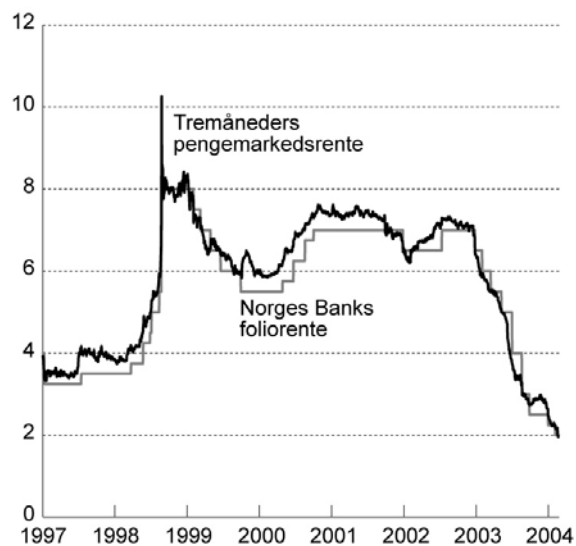
I tråd med denne forskriften skal pengepolitikken sikte mot stabilitet i den norske kronens nasjonale og internasjonale verdi, herunder også bidra til stabile forventninger om valutakursutviklingen. Pengepolitikken skal samtidig understøtte finanspolitikken ved å bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting. Norges Banks operative gjennomføring av pengepolitikken skal i samsvar med dette rettes inn mot lav og stabil inflasjon, definert som en årsvekst i konsumprisene som over tid er nær 2½ prosent. Det forventes at konsumprisveksten som en hovedregel vil ligge innenfor et intervall på +/- 1 prosentpoeng rundt målet for prisstigningen. I St.meld. nr. 29 (2000-2001) står det videre at Norges Banks rentesetting skal være framoverskuende og ta tilbørlig hensyn til usikkerheten knyttet til makroøkonomiske anslag og vurderinger. Den skal ta hensyn til at det kan ta tid før politikken dringer får effekt, og den bør se bort fra forstyrrelser av midlertidig karakter som ikke vurderes å påvirke den underliggende pris- og kostnadsveksten.

Fra desember 2002 og fram til januar av 2004 reduserte Norges Bank renten med til sammen 5 prosentpoeng. Begrunnelsen for rentenedsettelsene var bl.a. knyttet til at veksten i konsumprisene ble klart lavere enn Norges Bank hadde ventet. Norges Bank la i denne sammenheng vekt på den sterke kronekursen, svak vekst i internasjonal økonomi og utsikter til svakere vekst også i norsk økonomi. Styringsrenten ble satt ned med ½ prosentpoeng på sentralbankens rentemøter 11. desember, 22. januar, 5. mars og 30. april og 17. september. På hovedstyremøtene 25. juni og 13. august ble renten redusert med 1 prosentpoeng. 17. desember og 28. januar besluttet hovedstyret å redusere renten med ¼ prosentpoeng. Foliorenten er dermed nede i 2 pst.

Figur 6.1 Utviklingen i nominell effektiv valutakurs for utvalgte land. Indeks 1995=100. Stigende kurve angir sterkere kurs

Kilde: Norges Bank.

Figur 6.2 Tremåneders pengemarkedsrente og Norges Banks foliorente. Prosent.

Kilde: Norges Bank.

Boks 6.1 Forskrift om pengepolitikken

§ 1.

Pengepolitikken skal sikte mot stabilitet i den norske kronas nasjonale og internasjonale verdi, herunder også bidra til stabile forventninger om valutakursutviklingen. Pengepolitikken skal samtidig understøtte finanspolitikken ved å bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting.

Norges Bank forestår den operative gjennomføringen av pengepolitikken.

Norges Banks operative gjennomføring av pengepolitikken skal i samsvar med første ledd rettes inn mot lav og stabil inflasjon. Det operative målet for pengepolitikken skal være en årsvekst i konsumprisene som over tid er nær 2,5 prosent.

Det skal i utgangspunktet ikke tas hensyn til direkte effekter på konsumprisene som skyldes endringer i rentenivået, skatter, avgifter og særskilte midlertidige forstyrrelser.

§ 2.

Norges Bank skal jevnlig offentliggjøre de vurderingene som ligger til grunn for den operative gjennomføringen av pengepolitikken.

§ 3.

Den norske kronas internasjonale verdi fastlegges på grunnlag av kursene i valutamarkedet.

§ 4.

Norges Bank gir på statens vegne de meddelelser om kursordningen som følger av deltakelse i Det internasjonale valutafond, jf. lov om Norges Bank og pengevesenet § 25 første ledd.

Nærmere om euro, ECU og effektiv kronekurs

ØMU ble formelt vedtatt etablert gjennom Maastricht-traktaten fra 1992, og ble etablert 1. januar 1999. Etableringen av ØMU innebærer en felles valuta og en felles pengepolitikk i EU-landene som deltar i valutaunionen. Disse deltakerlandene er nå Belgia, Finland, Frankrike, Hellas, Irland, Italia, Luxembourg, Nederland, Portugal, Spania, Tyskland og Østerrike. Euro har erstattet de nasjonale valutaene i deltakerlandene. I første omgang var det kun mulig å benytte euroen ved bruk av betalingskort eller ved overføringer mellom bankkonti. Kontanter denominert i euro ble innført 1. januar 2002.

Euroen er den klart viktigste valutaen i både industriens effektive valutakurs og i den importveide valutakursen (med 44 land), jf. tabell 6.1.

Tabell 6.1 Nåværende konkurransevnevekter og importvekter

	Vekter i industriens effektive valutakurs ¹⁾	Importvekter ²⁾
Euro	42,1	378,5
Danmark	8,1	82,6
Sverige	19,9	160,9
Storbritannia	12,0	76,3
Sveits	1,2	13,3
Japan	4,8	32,1
USA	6,4	64,1
Canada	0,6	21,6
Singapore	0,3	3,9
Sør-Korea	2,1	6,4
Thailand	0,2	3,7
Taiwan	0,6	10,5
Polen	1,1	13,9
Tsjekkia	0,4	7,5
Ungarn	0,1	4,2
Argentina	..	1,6
Australia	..	2,3
Bangladesh	..	1,2
Brasil	..	6,3
Chile	..	1,6
Kina	..	55,7
Colombia	..	1,3
Hong Kong	..	3,7
Indonesia	..	2,7
India	..	3,2
Island	..	2,9
Sri Lanka	..	0,3
Marokko	..	0,8
Malaysia	..	4,9
Filippinene	..	1,6
Pakistan	..	1,2
Russland	..	22,0
Tyrkia	..	5,3
Sør-Afrika	..	2,1
	100,0	1000,0

1) OECD-vekter i 1999.

2) Importveid nominell effektiv kurs er beregnet på grunnlag av 44 land med løpende vekter. De nåværende vektene er basert på importandeler i 2002.

Industriens effektive valutakurs blir nå beregnet som en kjedeindeks. En unngår dermed store endringer i indeksen som følge av endringer i vektene til valutakursene som ligger langt fra sin basiskurs. Vektene vil som før bli oppdatert fortløpende. Industriens effektive valutakurs omfatter nå 25 land. I 1996 sto disse landene for rundt 94 prosent av Norges handel med industrivarer.

Utviklingen i kronekursen de siste årene

Gjennom første halvår 2000 svekket kronekursen seg mot svenske kroner, britiske pund og amerikanske dollar, og målt ved industriens effektive valutakurs var kronen nesten 4 prosent svakere i mai enn ved inngangen til året. I andre halvår styrket kronen seg betydelig i forhold til svenske kroner, og moderat i forhold til euro. Kronen svekket seg videre mot dollar. Fra 1999 til 2000 sett under ett svekket kronekursen seg med 2,1 prosent målt ved industriens effektive valutakurs, noe som særlig må ses i sammenheng med dollarstyrkingen fra sommeren 1999 til høsten 2000. I forhold til amerikanske dollar falt kronekursen med 13 prosent fra 1999 til 2000.

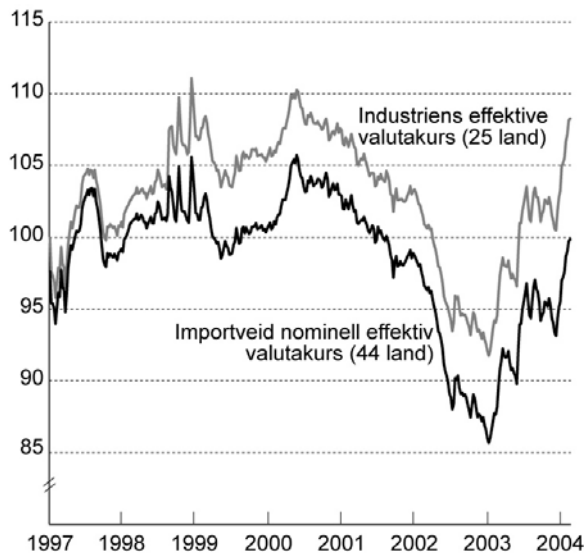
Amerikanske dollar fortsatte styrkingen i første halvår 2001, mens kronen styrket seg moderat i forhold til euro og kraftig i forhold til svenske kroner. I forhold til britiske pund var kronen stabil gjennom hele 2001, men på et noe sterkere nivå enn året før. Målt ved industriens effektive valutakurs var norske kroner om lag 7 prosent sterkere i september 2001 enn i mai året før, noe som særlig skyldes en stadig svekkelse av svenske kroner i denne perioden. De siste månedene av 2001 svekket norske kroner seg noe, særlig i forhold til svenske kroner. Fra 2000 til 2001 under ett styrket kronekursen seg med 3,1 prosent målt ved industriens effektive valutakurs. Styrkingen vis-à-vis svenske kroner bidro isolert til 1,8 prosentpoeng av dette, mens styrkingen vis-à-vis britiske pund og euro hver bidro med 0,3 prosent.

Gjennom hele 2002 opplevde amerikanske dollar en generell svekkelse. En lang rekke skandaler i høyt profilerte amerikanske selskaper trekkes fram som en viktig forklaringsfaktor til denne svekkelsen. Videre har dollarkursen i flere år vært omtalt som "overvurdert", bl.a. på bakgrunn av kjøpekraftsbetraktninger. Store underskudd på driftsbalansen overfor utlandet kan også antyde at dollarkursen har ligget høyere enn sitt likevektsnivå. I et slikt lys kan dollarsvekkelsen gjennom 2002 og 2003 anses som en tilbakevending fra et sterkt nivå. I forhold til euro svekket dollaren seg fra om lag 0,88 ved inngangen av 2002 til om lag 1,05 ved utgangen av året. I 2003 styrket euroen seg ytterligere mot dollar, til 1,26.

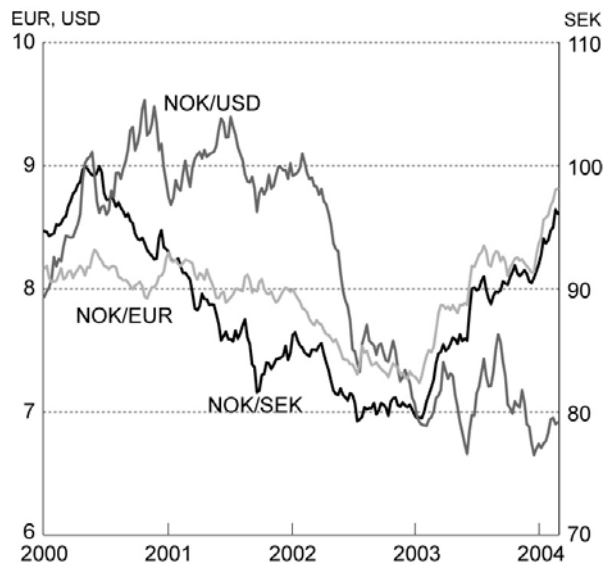
I løpet av første halvår 2002 styrket kronen seg med innpå 8 prosent målt ved industriens effektive valutakurs. Norske kroner styrket seg i denne perioden både vis-à-vis euro, svenske kroner, britiske pund og særlig amerikanske dollar. Rentedifferansen i forhold til andre land, meget gode statsfinanser, stort overskudd på utenriksregnskapet og fallende aksjemarkeder internasjonalt trekkes alle fram som forklaringsfaktorer på kronestyrkingen. I andre halvår 2002 styrket kronekursen seg ytterligere med 2,7 prosent. Styrkelsen av kronekursen hadde da i all hovedsak sitt motstykke i den generelle dollarsvekkelsen, mens kronen var relativt stabil i forhold til de andre viktige valutaslagene. Gjennomsnittlig styrket kronekursen seg med 7,4 prosent fra 2001 til 2002, målt ved industriens effektive valutakurs. Utslagene i kronekursen i 2002 skyldtes trolig i noen grad overdrevne oppfatninger hos markedsaktørene av omstillingsbehovet i økonomien knyttet til innfasingen av oljeinntekter.

Gjennom 2003 svekket industriens effektive kronekurs seg med 12 prosent. Kronekursen svekket seg klart mot svenske og danske kroner og mot euro, men styrket seg noe målt mot amerikanske dollar. Kronekurssvekkelsen i 2003 må ses i lys av den markerte styrkingen året før. Målt som årsgjennomsnitt svekket kronen seg med 3 prosent målt ved industriens effektive valutakurs.

Figur 6.3 Industriens effektive valutakurs og importveid kronkurs. Ukentlige observasjoner. Fallende kurve angir sterkere kronkurs

Figur 6.4 Utviklingen i norske kroner pr euro og amerikansk dollar (høyre akse) og svenske kroner (venstre akse). Ukentlige observasjoner. Fallende kurve angir sterkere kronkurs

Vektene for den importveide kronkursen er basert på bilateral handel i varer eksklusive olje og gass, skip og oljeplattformer. Figur 6.3 viser utviklingen i den importveide kronkursen (44 land) de siste årene. I 2000 svekket den importveide valutakursen seg med 2,5 prosent, mens den styrket seg med 3,1 prosent i 2001. I 2002 styrket den importveide kronkursen seg med 8,5 prosent. Gjennom 2003 svekket den importveide kursen seg med 11 prosent, målt som årgjennomsnitt var imidlertid svekkelsen kun på drøyt 1 prosent fra året før.

Så langt i år har kronkursen fortsatt å svekke seg mot valutaene til alle våre viktigste handelspartnere. I midten av februar i år var kronkursen 9 prosent svakere enn gjennomsnittet for fjoråret målt ved industriens effektive valutakurs, mens den var 8 prosent svakere målt ved den importveide kronkursen.

Vedlegg 7

Tabellvedlegg

Tabell 7.1 Skattesatser og beløpsgrenser mv. etter 2000-, 2001-, 2002-, 2003 og 2004-regler

	2000- regler	2001- regler	2002- regler	2003- regler	2004- regler
<i>a. Trygdeavgift</i>					
Lønnsinntekt	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst
Næringsinntekt i jordbruk, skogbruk og fiske	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst
Annen næringsinntekt ¹⁾	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst
Pensjonsinntekt	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst
<i>b Toppskatt til staten</i>					
Trinn 1					
Sats ²⁾	13,5 pst.	13,5 pst.	13,5 pst.	13,5 pst.	13,5 pst.
Innslagspunkt, klasse 1	277 800 kr	289 000 kr	320 000 kr	340 700 kr	354 300 kr
Innslagspunkt, klasse 2	329 000 kr	342 200 kr	342 200 kr	364 000 kr	378 600 kr
Trinn 2					
Sats ³⁾	19,5 pst.	19,5 pst.	19,5 pst.	19,5 pst.	19,5 pst.
Innslagspunkt	762 700 kr	793 200 kr	830 000 kr	872 000 kr	906 900 kr
<i>Skatter på alminnelig inntekt</i>					
<i>c Kommune, fylkes- og fellesskatt</i>					
Finnmark og Nord- Troms	24,5 pst	24,5 pst	24,5 pst	24,5 pst	24,5 pst
Landet ellers	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst
<i>d Maksimale marginale skattesatser</i>					
Samlet maksimal marginalskatt på lønn og personinntekt fra næringsvirksomhet i jordbruk, skogbruk og fiske					
	55,3 pst	55,3 pst	55,3 pst	55,3 pst	55,3 pst
Samlet maksimal marginalskatt på personinntekt fra annen næringsvirksomhet					
	55,3 pst	55,3 pst	55,3 pst	55,3 pst	55,3 pst
<i>Standardfradrag mv.</i>					
<i>e Klassefradrag</i>					
Klasse 1	27 700 kr	28 800 kr	30 100 kr	31 600 kr	32 900 kr
Klasse 2	55 400 kr	57 600 kr	60 200 kr	63 200 kr	65 800 kr
<i>f Minstefradrag</i>					
Sats	22,0 pst.	22,0 pst	23,0 pst	24,0 pst	24,0 pst
Øvre grense	36 600 kr	40 300 kr	43 000 kr	45 700 kr	47 500 kr
Nedre grense	4 000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr

	2000- regler	2001- regler	2002- regler	2003- regler	2004- regler
Lønnsfradrag ⁴⁾	30 600 kr	31 800 kr	31 800 kr	31 800 kr	31 800 kr
<i>g Særfradrag for alder</i>	17 640 kr	17 640 kr	18 360 kr	18 360 kr	18 360 kr
<i>h Særfradrag for uførhet</i>	17 640 kr	17 640 kr	18 360 kr	18 360 kr	18 360 kr
<i>i Avtrappingsatts, skattereduksjonsregelen</i>	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst
<i>j Skattefrie nettoinntekter, pensjonister</i>					
Enslige	73 800 kr	76 800 kr	81 100 kr	85 200 kr	88 600
Ektepar	120 600 kr	125 400 kr	131 700 kr	138 300 kr	143 800
<i>l foreldrefradrag (for barn under 12 år)</i>					
Øvre grense, ett barn	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr
Øvre grense, to eller fl	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr
<i>m Forsørgerfradrag i skatt (pr. barn)</i>					
Barn (under 16 år)	1 820 kr	Opphevet	Opphevet	Opphevet	Opphevet
Ungdom (mellom 16 og 18 år)	1 820 kr	Opphevet	Opphevet	Opphevet	Opphevet
<i>n Generelle satser for barnetrygd⁵⁾</i>					
1. barn	9 948 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 660 kr
2. barn	9 948 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 660 kr
3. barn	10 944 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 660 kr
4. barn	10 944 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 660 kr
5. og følgende barn	10 944 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 660 kr
<i>o Sum barnetrygd og forsørgerfradrag (til orientering)</i>					
1. barn	11 768 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 660 kr
2. barn	23 536 kr	23 328 kr	23 328 kr	23 328 kr	23 320 kr
3. barn	36 300 kr	34 992 kr	34 992 kr	34 992 kr	34 980 kr
4. barn	49 064 kr	46 656 kr	46 656 kr	46 656 kr	46 640 kr
Tillegg pr. barn utover 4 barn	12 764 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 660 kr
<i>p Ekstra barnetrygd til barn mellom 1-3 år⁶⁾</i>	7 884 kr	7 884 kr	7 884 kr	Opphevet	Opphevet
<i>q Ekstra barnetrygd i Finnmark og Nord-Troms</i>	3 792 kr	3 792 kr	3 792 kr	3 792 kr	3 790 kr

1) For næringsinntekt over 12 G betales 7,8 pst. trygdeavgift.

2) For skattytere i Finnmark og Nord-Troms utgjør satsen 9,5 pst.

3) Trinn 2 i toppskatten gjaldt ikke for skattytere i Nord-Troms og Finnmark fram t.o.m. 1998. Det nye trinn 2 i toppskatten som ble innført f.o.m. 2000 gjelder derimot også for skattytere i Nord-Troms og Finnmark.

4) Skattyter må velge mellom minstefradrag og lønnsfradrag.

5) F.o.m. 1. mai 2000 ble barnetrygden utvidet til å gjelde t.o.m. den måneden barnet fyller 18 år. Fra 1. juli 2000 gjelder barnetrygden t.o.m. måneden før barnet fyller 18 år.

6) Ekstra barnetrygd til barn mellom 1 og 3 år fjernes fra 1. august 2003.

Kilde: Finansdepartementet

Tabell 7.2 Utvikling i grunnbeløpet, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til enslige fødte uføre/unge uføre i perioden 1.5.1993-30.4.-2004. Kroner

	Grunnbeløpet	Årlig minstepensjon for enslig	Årlig minstepensjon for ektepar	Årlig pensjon til enslige fødte uføre/unge uføre ¹⁾	
				Pensjon før 1.1.92 ²⁾	Pensjon tidligst fra 1.1.92 ³⁾
1.05.93-31.12.93	37 300	59 868	96 816	92 688	88 992
1.01.94-30.04.94	37 300	59 868	101 088 ⁴⁾	92 688	88 992
1.05.94-31.12.94	38 080	61 116	103 200	94 620	90 852
1.01.95-30.04.95 ⁵⁾	38 080	61 512	103 992	94 620	90 852
1.05.95-30.04.96	39 230	63 372	107 136	97 488	93 600
1.05.96-30.04.97	41 000	66 240	111 984	101 892	97 836
1.05.97-30.04.98 ⁶⁾	42 500	69 360	117 456	105 672	101 412
1.05.98-30.04.99 ⁷⁾	45 370	81 360	140 040	112 752	108 252
1.05.99-30.04.00	46 950	84 204	144 912	116 676	112 032
1.05.00-30.04.01	49 090	88 032	151 512	121 992	117 132
1.05.01-30.04.02	51 360	92 100	158 532	127 632	122 544
1.05.02-30.04.03	54 170	97 140	167 208	134 616	129 252
1.05.03-30.04.04	56 861	101 964	181 200 ⁸⁾	141 300	135 660

¹⁾ Personer som er født uføre eller har blitt uføre før fylte 26 år har rett til en garantert minstetilleggspensjon fra folketrygden.

²⁾ Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 45 pst.

³⁾ Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 42 pst.

⁴⁾ Hevingen av særtilleggsats for ektepar fra 1.1.94. Ny sats 2*60,5 pst. av grunnbeløpet, dvs. dobbelt av satsen for enslige.

⁵⁾ Heving av særtilleggssatsen fra 1.1.95. Høy sats utgjør 61,55 pst. av grunnbeløpet.

⁶⁾ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.97. Høy sats utgjør 63,2 pst. av grunnbeløpet.

⁷⁾ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.98. Høy sats utgjør 79,33 pst. av grunnbeløpet.

⁸⁾ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5.2003. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,8 G.

Kilde: Sosialdepartementet.

Tabell 7.3 Timelønnskostnader i industrien hos Norges viktigste handelspartnere. Prosentvis vekst fra året før¹⁾

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Belgia ²⁾	4,8	1,2	2,9	1,6	3,4	1,5	0,3	2,8	4,2	1,1	2,2
Canada ³⁾	2,0	1,7	2,2	-0,8	2,9	2,8	1,6	3,5	4,3	3,2	3,5
Danmark ²⁾	2,8	3,2	3,6	3,9	3,7	3,9	4,2	4,0	3,7	3,9	4,0
Finland ²⁾	4,9	4,6	7,8	2,8	2,6	5,0	3,4	5,2	5,0	3,4	2,9
Frankrike ²⁾	3,0	2,5	2,7	1,7	2,5	1,7	3,8	3,0	2,8	3,2	3,4
Italia ²⁾	5,1	1,5	4,6	6,9	2,9	-0,7	2,9	1,8	1,5	2,5	3,1
Nederland ²⁾	3,7	4,3	2,2	2,4	2,7	3,1	3,1	3,9	4,7	4,4	3,0
Storbritannia ²⁾	4,7	5,0	4,4	4,3	4,2	4,5	4,0	4,6	5,0	4,0	3,0
Sverige ²⁾	3,3	4,2	5,4	6,6	4,4	3,6	1,7	2,9	3,4	3,8	3,3
Sveits ³⁾	-0,5	3,3	1,5	3,6	3,6	3,6	1,5	1,4	2,5	1,7	1,7
Tyskland ²⁾	5,9	5,5	5,4	5,1	2,3	0,8	2,9	2,8	3,6	3,0	2,3
Østerrike ²⁾	5,3	4,2	-0,2	2,6	1,3	0,8	2,6	3,5	3,0	3,0	2,5
Japan ²⁾	2,8	2,0	3,2	0,8	3,4	2,6	-0,3	0,0	1,9	-2,5	0,6
USA ²⁾	2,7	2,8	2,2	1,3	1,9	5,3	4,0	7,0	7,4	3,1	2,1
Spania ²⁾	8,7	2,9	2,3	4,1	2,9	2,5	2,7	2,8	3,4	3,0	4,3
Irland ²⁾	5,7	3,3	3,0	3,1	3,1	5,0	5,7	5,1	7,9	6,2	5,1
Hellas ²⁾	13,3	13,0	13,6	8,8	8,8	4,6	4,2	5,9	4,6	5,0	6,5
Portugal ²⁾	7,7	4,8	6,0	4,9	4,8	4,8	4,5	4,8	5,4	4,8	2,7
Singapore ³⁾	8,3	7,9	4,8	5,2	5,2	-5,1	-1,0	9,7	-3,1	0,0	5,9
Sør-Korea ³⁾	10,8	15,0	9,3	14,2	6,4	0,5	10,9	8,1	8,6	7,9	6,9
Thailand ⁴⁾	8,7	10,6	11,3	11,4	11,1	13,7	5,5	6,8	4,2	5,4	6,2
Taiwan ³⁾	7,0	6,4	6,1	4,4	4,2	2,8	3,4	3,8	-1,5	2,0	6,2
Polen ²⁾	39,0	38,3	34,2	27,0	21,6	14,7	10,4	10,0	9,0	8,0	3,2
Tsjekkia ⁵⁾	19,9	16,2	18,2	17,9	12,7	10,1	6,8	6,4	7,3	6,5	6,5
Ungarn ⁵⁾	22,0	23,7	19,7	23,5	21,7	15,1	5,0	15,8	15,8	17,7	12,9
<i>Norges handelspartnere</i>	<i>4,2</i>	<i>4,0</i>	<i>4,5</i>	<i>4,7</i>	<i>3,5</i>	<i>3,1</i>	<i>3,3</i>	<i>3,7</i>	<i>4,1</i>	<i>3,3</i>	<i>3,1</i>

Memo:

Norge,

virkedagskorrigeret	1,5	2,9	3,9	4,1	4,4	6,2	6,2	5,1	5,4	6,1	5,0
---------------------	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

1) Der det har vært tilgjengelige data er det oppgitt vekst i timelønnskostnader i industrien. For enkelte år og land har ikke slike data vært tilgjengelige, og andre lønnsbegreper er derfor benyttet. Dette gjelder tallene fra EU-kommisjonen som viser vekst i timelønnskostnader per sysselsatt i industrien.

2) Kilder: Fram til 2002: IMF, 2003: EU-kommisjonen.

3) Kilder: Fram til 2002: IMF, 2003: Beregningsutvalget.

4) Kilde: Beregningsutvalget (hele perioden).

5) Kilder: Fram til 1998: OECD, 1999 -2003: EU-kommisjonen.

Tabell 7.4 Lønnsomhetsutviklingen i Norge. Makroøkonomiske mål, prosent.¹⁾

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
<i>I) Driftsresultatandel (netto)</i>											
- Industri	17,8	20,9	21,4	25,2	21,9	20,9	19,8	20,8	22,0	18,1	17,2 ²⁾
- Varehandel	19,5	25,1	24,2	25,4	24,4	24,9	23,2	22,3	20,8	19,4	..
- Hotell og restaurant	11,9	12,7	12,8	13,0	13,4	14,4	14,0	13,8	13,1	7,4	..
- Post og telekommunikasjon	21,5	25,0	22,3	13,5	20,3	32,6	30,7	33,9	16,9	2,0	..
- Forretningsmessig tjenesteyting	28,8	30,6	30,8	30,1	28,5	29,1	28,2	29,8	29,1	30,1	..
- Personlig tjenesteyting	31,8	30,2	31,3	31,2	34,5	35,1	36,7	36,2	37,8	41,8	..
<i>II) Kapitalavkastningsrate (netto)</i>											
- Industri	8,3	10,5	11,4	14,3	12,0	11,9	11,1	11,7	12,4	9,6	9,3 ²⁾
- Varehandel	14,0	20,1	20,9	23,9	24,6	26,8	25,6	24,4	22,9	21,0	..
- Hotell og restaurant	6,9	7,5	7,7	7,7	8,1	8,8	8,5	8,6	8,0	4,2	..
- Post og telekommunikasjon	8,5	9,6	8,3	4,4	6,9	13,0	11,7	13,1	5,3	0,5	..
- Forretningsmessig tjenesteyting	24,2	26,7	26,3	24,4	22,3	23,0	21,6	22,9	21,3	21,5	..
- Personlig tjenesteyting	9,3	8,6	9,0	8,8	10,2	10,4	11,2	11,0	11,7	13,4	..

1) Tallene vil kunne bli påvirket dersom det i en næring er en stor andel selvstendige.

2) Beregningsutvalgets anslag.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 7.5 Brutto driftsresultatandel for utvalgte land.¹⁾ Prosent.

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	
Fastlands-Norge	38,4	38,1	38,2	36,6	35,9	35,0	34,1	34,5	34,0	33,9	
Tyskland	41,1	41,3	41,4	42,6	42,6	43,1	42,5	43,7	44,0	..	
Danmark	39,6	41,2	40,9	40,6	40,1	38,2	38,6	40,4	39,5	..	
Sverige	40,1	40,7	42,0	39,1	39,1	38,1	37,8	36,0	..	..	
USA	36,9	37,4	38,0	38,6	39,2	38,7	38,4	38,0	37,9	..	
Handelspartnere ¹⁾	41,5	42,4	43,1	43,2	42,7	42,6	42,3	42,2	41,9	..	
<i>Memo: Industrien²⁾</i>											
Norge	31,5	31,2	33,7	31,1	30,0	29,2	30,6	31,9	29,1	27,9	
Danmark	28,9	32,3	31,9	30,7	33,0	31,5	32,5	34,9	35,8	..	
Finland	43,5	44,5	46,0	43,2	45,0	47,5	45,5	49,1	46,2	..	
Tyskland	23,1	24,6	23,9	24,4	25,8	27,1	26,1	24,8	24,9	..	

1) Sammenveid med konkurransevnevte. På grunn av manglende data er gjennomsnittet for handelspartnerne beregnet på grunnlag av de landene det foreligger tall for. I 2000 hadde disse landene en samlet vekt på 85 prosent av handelspartnerne. I 2001 hadde denne andelen sunket til 63 prosent. For å unngå at endringer i utvalget påvirker nivået på driftsresultatet er veksten i driftsresultatandelene benyttet til å framskrive nivået fra 1996.

2) Manglende data gjør at det ikke er mulig å beregne brutto driftsresultatandelen for handelspartnerne samlet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, OECD (National Accounts of OECD Countries Volume 1 1988-2003: Main Aggregates, National Accounts of OECD Countries Volume II 1980-2002) og Beregningsutvalget.

Tabell 7.6 Bedriftsøkonomiske mål for lønnsomheten. Norge, prosent.

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
<i>III) Driftsmargin</i>									
- Industri	5,8	7,4	5,6	5,4	4,8	4,3	4,9	4,0	3,3
- Varehandel, hotell og restaurant				2,9	2,7	2,6	1,7	1,9	2,7
- Samferdsel				8,7	6,8	7,3	7,4	5,9	1,5
- Forretningsmessig tjenesteyting				7,0	11,4	12,8	10,1	9,4	9,8
- Andre fastlandsnæringer				7,7	6,7	8,4	8,4	7,0	7,2
<i>IV) Totalrentabilitet</i>									
- Industri	9,0	10,3	8,1	8,8	7,7	6,1	7,1	7,0	4,1
- Varehandel, hotell og restaurant				9,0	8,3	7,1	4,9	5,9	7,7
- Samferdsel				6,9	5,5	4,6	5,4	4,9	0,4
- Forretningsmessig tjenesteyting				7,4	6,5	5,8	6,2	4,9	4,7
- Andre fastlandsnæringer						7,1	7,5	5,3	4,4
<i>V) Egenkapitalandel</i>									
- Industri	30,8	32,4	34,3	36,3	37,4	38,9	35,7	36,0	42,0
- Varehandel, hotell og restaurant				28,2	28,3	29,0	29,2	29,0	28,6
- Samferdsel				41,0	41,6	40,9	39,0	36,9	36,6
- Forretningsmessig tjenesteyting				40,2	39,1	38,8	39,4	36,3	35,7
- Andre fastlandsnæringer				41,3	44,5	44,1	42,3	42,2	38,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.7 Lønnsomhetsutviklingen basert på mikroøkonomiske mål. Industrien. Norge og handelspartnere. Prosent.

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
<i>III) driftsmargin</i>									
- Norge	5,8	7,4	5,6	5,3	4,8	4,3	4,9	4,0	3,3
- EUR-11 ¹⁾	5,4	6,1	5,0	5,9	5,9	5,9	6,1	5,5	..
- USA	7,7	7,7	7,4	7,6	7,7	7,9	7,5	4,0	5,7
- Japan	5,5	5,7	6,1	5,8	5,3	5,3	5,8	4,8	5,3
<i>IV) Totalrentabilitet</i>									
- Norge	9,0	10,3	8,1	8,8	7,7	6,1	7,1	7,0	4,1
- EUR-11 ¹⁾	7,1	8,3	7,1	8,3	8,4	7,9	8,9	7,8	..
- USA	8,3	8,5	8,4	8,6	10,4	10,6	9,6	2,9	6,0
- Japan	5,2	5,4	5,7	5,4	4,2	4,5	5,3	4,0	4,4
<i>V) Egenkapitalandel</i>									
- Norge	30,8	32,4	34,3	36,3	37,4	38,9	35,7	36,0	42,0
- EUR-11 ¹⁾	36,5	37,0	37,9	38,1	38,6	38,7	38,5	38,8	
- USA	37,0	37,8	38,8	38,7	36,9	36,8	38,1	37,2	36,4
- Japan	32,7	33,0	34,5	35,4	37,0	37,0	39,0	38,6	39,5

Et uveid gjennomsnitt av 11 EU-land (Belgia, Danmark, Finland, Frankrike, Italia, Nederland, Portugal, Spania, Sverige, Tyskland og Østerrike).

Tabell 7.8 Beregnet årslønnsvekst¹⁾ for flere grupper. Utfyllingstabell til tabell 3.1

Arbeidere i NHO-bedrifter ²⁾ :										
År	Arbeidere i alt	Industri- arbeidere	Nærings- og nytelse	Tekstil- og bekledning	Treindustri	Treforedling- og papirvareind.	Grafisk industri	Kjemisk industri	Mineralbarb. industri	Elektrokjemisk industri
1993-94	2,6	2,9	2,7	2,1	3,8	3,5	0,8	2,7	2,9	3,9
1994-95	2,9	3,4	3,1	2,3	3,7	5,2	2,8	3,8	3,7	2,9
1995-96	4,2	4,2	3,6	4,2	4,8	6,0	3,4	4,5	3,8	6,0
1996-97	4,3	3,7	3,4	3,6	4,1	2,0	3,9	4,3	4,1	2,7
1997-98	6,2	5,6	5,3	6,6	6,4	5,6	5,3	5,6	5,7	4,8
1998-99	4,9	4,7	4,2	3,1	2,5	5,3	4,2	3,2	6,1	6,0
1999-00	4,5	4,5	3,9	3,9	4,3	8,1	4,4	2,9	6,1	4,3
2000-01	4,9	4,9	4,2	4,7	4,3	5,3	7,7	5,3	5,0	5,8
2001-02	5,6	5,0	6,1	4,6	6,1	4,8	3,4	5,4	5,2	4,0
2002-03		3 1/2								
1993-02	48,0	46,3	43,0	41,0	47,8	56,2	42,0	44,6	51,5	48,4
Gj. sn per år	4,4	4,3	4,1	3,9	4,4	5,1	4,0	4,2	4,7	4,5
Årslønn 2002	-	kr 279 600	kr 261 700	kr 234 500	kr 253 800	kr 277 600	kr 328 300	kr 261 700	-	kr 299 800

Arbeidere i NHO-bedrifter ²⁾ :										
ÅR	Jern- og metall-Bygg- og anleggsvirksomhet			Samferdsel/- Funksjonærer i NHO-bedrifter			Forretnings- og Varehandel			
	industri	I alt	Byggevirk. transportsektoren	I alt	Industrifunk.	sparebanker ⁵⁾	I alt	Engroshandel	Detailhandel	
1993-94	2,9	0,3	2,5	2,3	3,5	3,5	3,8	2,8	3	3,2
1994-95	3,4	1,1	3,7	2,4	3,7	3,8	3,7	3,3	3,3	4,2
1995-96	3,4	4,3	4,5	5,2	4,3	4,3	4,7	5,3	5	4,6
1996-97	4,6	5,8	5,8	3,9	4,8	4,7	4,9	4,7	5,1	4,1
1997-98	5,6	6,9	6,8	6,4	6,6	6,8	6,8	6,2	5,4	7,1
1998-99	5,3	5,7	5,8	4,8	4,8	4,7	5,2	5,0	4,8	3,7
1999-00	4,1	5,3	5,5	4,2	4,6	4,7	5,4	4,8	4,9	4,8
2000-01	5,0	4,9	5,2	5,3	7,1	5,3	4,2	5,5	5,7	4,5
2001-02	5,5	5,3	5,3	5,4	5,6	6,1	6,3	4,7	4,6	6,2
2002-03			4			4½	4½	4,4	3,7	4,7
1993-02	47,6	47,1	55,2	47,7	55,0	53,5	55,1	51,1	50,4	51,3
Gj. sn per år	4,4	4,4	5,0	4,4	5,0	4,9	5,0	4,7	4,6	4,7
Årslønn 2002	kr 273 500	kr 288 700	kr 286 000	kr 237 600	-	kr 397 800	kr 363 700	kr 311 300	kr 347 500	kr 263 300

tabell 7.8 forts.

ÅR	Hotell- og			Forretningsm.			Staten			Kommunene		
	rest. ³⁾	Forsikring	tjenesteyting	I alt	Sivil ytre etat ⁴⁾	Forretn. drift ⁴⁾	Skoleverket	I alt	Helse	Forretn. drift ⁴⁾		
1993-94	1,9	5,0	2,8	2,2	2,3	3,8	1,7	2,4	2,4	2,2		
1994-95	2,3	2,3	2,6	3,1	3,6	2,7	2,7	2,8	2,9	4,2		
1995-96	4,3	4,1	4,0	4,4	4,5	3,8	4,1	4,4	5,1	5,0		
1996-97	4,0	5,5	4,3	4,3	4,2	2,1	4,0	3,9	4,0	2,4		
1997-98	6,2	7,3	5,9	6,4	7,6	6,8	5,8	5,9	5,9	-		
1998-99	4,1	4,3	5,4	4,7	2,0	3,1	4,5	5,0	-	-		
1999-00	4,4	3,9	4,5	4,6	4,7	4,4	6,0	4,0	-	-		
2000-01	3,6	4,2	4,7	4,2	3,4	4,3	7,8	3,5	-	-		
2001-02	5,6	6,0	5,2	5,9	6,4	4,0	8,2	6,0	-	-		
2002-03	3		4,8	4,3			5,4	4½				
1993-02	42,8	51,5	47,0	47,5	45,9	40,9	54,6	44,9	-	-		
Gj. sn per år	4,0	4,7	4,4	4,4	4,3	3,9	5,0	4,2	-	-		
Årslønn 2002	-	kr 379 800	kr 376 500	kr 313 400	kr 308 400	kr 307 200	kr 331 700	kr 264 400	-	-		

1) Veksttallene er per årsverk for arbeidere i NHO-bedrifter, staten, skoleverket, kommunene og for hotell- og restaurantvirksomhet. For de andre er de for heltidsansatte.

2) Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.

3) Omfatter månedslønte, prosentlønte og timelønte arbeidstakere. Både heltids- og deltidsansatte er med i veksttallet. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for fastlønte og prosentlønte. Veksttallet fra 1996 til 1997 er justert for bedrifter som tidligere var medlemmer i Forbundet for Overnatting og Servering (FOS), og som ikke var med i statistikken for 1996.

Denne gruppen utgjør 30-40 prosent i grunnlagsmaterialet og er med i veksttallet for 1997-98 og etterfølgende år.

4) Lønnsutviklingen mellom lønnsstatistikkens tellingstidspunkter. For de andre er det lagt til grunn årsgjennomsnittet.

5) Fondsmeklere i finansinstitusjoner kom med i statistikken i 1995. Disse er ikke med i veksttallet for 1994-95, men er med i beregningen for årene etter.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 7.9 Beregnet årslønnsvekst for noen store forhandlingsområder. Heltidsansatte¹⁾

	NHO-bedrifter i industrien					NAVO-bedrifter				
	Industrien i alt i NHO-bedrifter	Industriarbeidere	Industri-funksjonærer	HSH-bedrifter i varehandel ²⁾	Forretnings- og sparebanker ³⁾	Statsansatte	Skoleverket	Kommuneansatte	Helseforetakene	Øvrige bedrifter
1993-94	-	-	3,5	3,3	3,8	-	-	-	-	-
1994-95	-	-	3,8	4,0	3,7	-	-	-	-	-
1995-96	-	-	4,3	5,4	4,7	-	-	-	-	-
1996-97	-	-	4,7	4,1	4,9	-	-	-	-	-
1997-98	-	-	6,8	6,1	7,0	-	-	-	-	-
1998-99	-	-	4,7	4,9	5,0	-	-	-	-	-
1999-2000	-	-	4,7	4,5	4,8	4,6	6,0 ⁴⁾	-	-	-
2000-2001	-	-	5,3	4,8	4,0	4,2	7,8 ⁵⁾	-	-	-
2001-2002	-	-	6,1	5,0	6,2	6,0	8,1 ⁶⁾	-	-	-
2002-2003	-	-	4½	4,3	4½	4,3	5,5 ⁷⁾	-	-	-
1993-1998	-	-	25,3	25,1	26,5	-	-	-	-	-
Gj. sn. per år	-	-	4,6	4,6	4,8	-	-	-	-	-
1998-2003	-	-	28,0	25,7	27,0	-	-	-	-	-
Gj. sn. per år	-	-	5,1	4,7	4,9	-	-	-	-	-
Årslønn 2002, kr	-	-	399 800	283 600	367 800	317 000	335 400	-	-	-

- 1) I beregningene av årslønn fra og med 1997 for heltidsansatte i privat sektor inngår de som har en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer i uken. Dette er i samsvar med heltidsdefinisjonen i offisiell lønnsstatistikk for privat sektor. For ansatte i HSH-bedrifter i varehandel legges imidlertid til grunn 37,5 t/uke. For ansatte i stat, skoleverk, kommune og de statlige eide helseforetakene er heltid definert som alle med dellønnsprosent/stillingsandel på 100 prosent.
- 2) Omfatter varehandelsbedrifter som er medlemmer i HSH. Tallet i tabellen for 1998-99 gjelder for ansatte i identiske bedrifter, dvs. bedrifter som er med i statistikken både i 1998 og 1999. Til sammenlikning var lønnsveksten i varehandelen totalt 5,0 prosent, i engroshandel totalt 4,8 prosent og i detaljhandel totalt 3,7 prosent, se vedleggstabell 7.8. Lønnsveksten i HSH-området fra 1998 til 1999 var sterkt preget av at langt flere HSH-bedrifter kom med i statistikken for 1999 enn i tidligere år. På individnivå var økningen særlig stor for personer i stillingsgrupper med lønn under gjennomsnittet for HSH-bedrifter, noe som trakk lønnsveksten ned.
- 3) Fondsmeglere i finansinstitusjoner kom med i statistikken i 1995. Disse er ikke med i veksttallet for 1994-95, men er med i årene etter. Lønnsveksten fra 1998 til 1999 er påvirket av utbetaling i Kredittkassen fra et "ansettelsesfond" som ble bygd opp gjennom avsetninger i 1997 og 1998. Årslønnsvirkningen i 1999 utgjorde om lag ½ prosent for hele tariffområdet. Fra og med 1997-98 er årslønnsveksten for forretnings- og sparebanker og forsikring under ett.
- 4) Kompensasjon for endringer i særavtalen om arbeidstid trakk opp lønnsveksten med om lag 1,4 prosentpoeng.
- 5) Kompensasjon for endringer i særavtalen om arbeidstid trakk opp lønnsveksten med 1,8 prosentpoeng. Under hovedtariffoppgjøret i 2000 ble det avtalt at de 2 ekstra feriedagene både i 2001 og 2002 tas ut i penger i stedet for redusert tilstedeværelsesplikt. Dette utgjør ett lønnstrinn eller vel 1½ prosentpoeng som bidrag til lønnsveksten i 2001.
- 6) Skolepakke II trakk opp lønnsveksten med om lag 3 prosentpoeng
- 7) Skolepakke II trakk opp lønnsveksten med om lag 1¾ prosentpoeng

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 7.10 Vekst i prosent i gjennomsnittlig årslønn¹⁾ per heltidsekvivalent²⁾ for deltidsansatte etter næringer³⁾ og deltidsansattes lønn som andel av heltidsansattes lønn. 1997-2002

	Andel av utvalget 2002	Vekst fra året før i prosent					Samlet vekst 1997-02	Årslønn per Lønnsandel ⁴⁾ 1.9/1.10 2002	
		1998	1999	2000	2001	2002			
I alt	100	6,3	3,3	4,3	4,0	7,4	27,9	267 156	81,8
Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	0,2	-3,4	5,9	-2,4	2,0	1,3	3,1	360 072	74,2
Industri	2,9	7,5	3,3	8,3	0,4	8,2	30,6	272 028	87,2
Kraftforsyning	0,1	9,1	-1,1	6,7	5,4	14,0	38,2	294 048	89,9
Bygge- og anleggsvirksomhet	0,5	4,0	5,5	3,3	5,5	12,6	34,6	292 776	94,9
Varehandel	13,3	6,0	5,0	3,0	6,4	3,5	26,3	230 136	72,7
Hotell- og restaurantvirksomhet	4,5					7,9		219 924	87,8
Samferdsel	4,1	-2,5	-1,9	1,7	6,3	8,7	12,3	273 648	84,9
Finanstjenester	1,4	8,5	3,7	2,2	11,5	5,5	35,2	310 704	77,8
Eiendomsdrift, forretningsmessig tjenesteyting og utleievirksomhet	3,2	-6,0	12,3	0,4	11,3	4,1	22,8	273 684	71,2
Staten	5,1	8,7	0,0	6,2	10,4	4,6	33,3	287 988	88,9
Undervisningspersonale i skoleverket	8,7	8,5	2,2	9,7	4,4	11,9	42,0	330 960	95,7
Kommune og fylkeskommune	39,9	9,9	0,8	5,0	3,2	5,4	26,6	261 672	93,8
Statlige sykehustjenester	10,7							294 576	89,7
Privat undervisning	0,5	13,2	-0,6	0,2	7,1	2,0	23,0	289 668	89,8
Helse- og sosialtjenester	3,1	3,2	5,4	1,6	5,7	3,6	21,0	256 080	93,3
Sosiale og personlige tjenester	1,7	8,1	3,3	4,4	5,1	3,1	26,2	261 720	77,6

1) Gjennomsnittlig beregnet årslønn ut fra registrert månedslønn i lønnsstatistikken per 1/9/1.10, dvs. månedslønn 1.9/1.10*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabellene 3.1 og 3.2 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabellene 3.1 og 3.2, dvs. avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

2) Omfatter deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Månedsførtjenesten per heltidsekvivalent for deltidsansatte er regnet ut på grunnlag av gjennomsnittlig avtalt arbeidstid per uke for de heltidsansatte, dvs. alle med avtalt arbeidstid på 33 timer per uke eller mer. Dersom gjennomsnittlig arbeidstid for heltidsansatte er 37 timer i uka, vil for eksempel en deltidsansatt som arbeider 15 timer i uka ha en vekt på 0,41 (15/37) regnet som heltidsekvivalent. Lønnen for den deltidsansatte regnet per heltidsekvivalent framkommer ved å multiplisere lønnen til vedkommende deltidsansatt med 2,47 (37/15).

3) NOS Standard for næringsgrupper.

4) Deltidsansattes lønn som andel av heltidsansattes lønn.

Kilde: Statistisk sentralbyrå